

Hrvatska i euro

Lista briga i izazova

Kina i zapad

Bitka za društveni utjecaj

Zakon velikih brojeva

Modna industrija okreće se većim konfekcijskim brojevima

Prognoziranje budućnosti

Prošlost nam nudi dvije poruke

Muke njemačkih poslodavaca

Minimalna nezaposlenost i nestašica radnika

QUO VADIS EU

Fleksibilnost ili dezintegracija

Povijest protiv Europe

Nova i stara retorika

Financiranje infrastrukture

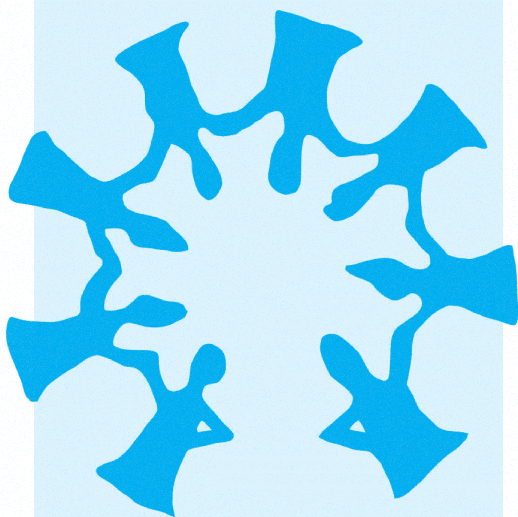
Privatni novac za javne interese

Ekonomija sijedih glava

Nisu svi „starci“ za otpis

Tema broja: EURO ILI KUNA?

Godina 8, broj 1 – ožujak 2018.

Izdavači:

ZAGREBAČKA INICIJATIVA
Zaklada Konrad Adenauer
Seniko studio (suizdavač)

Glavni urednik: Ante Gavranović

Urednik: Franjo Žilić

Priprema: Seniko studio, Zagreb

Tisak: Tiskara Zelina, Zelina

Tiskano u 475 primjeraka

ISSN 1848-140X

Ovaj primjerak je besplatan zahvaljujući
Financijskoj podršci zaklade Konrad
Adenauer, Zagreb
e-mail: info@inicijativa.com.hr

Perspektive online

Sve dosadašnje brojeve časopisa možete
čitati u online verziji: vidi stranicu 108.

3 Pismo glavnog urednika

U FOKUSU

---

5 QOU VADIS EU

Europa à la carte
Darko Horvatin

10 KINA I ZAPAD

Bitka za društveni utjecaj
Ante Gavranović

13 FINANCIJSKA TRŽIŠTA

Postaju li financijska tržišta preregulirana
Darko Horvatin

17 TREĆA DOB

Ekonomija sjedih glava
Drago Kojić

20 MENADŽMENT

Neprolazna aktualnost jezuitskih načela
Biserka Prodić

**22 STOGODIŠNJICA OKTOBARSKJE
REVOLUCIJE**

Skromna boljševička ekonomska
ostavština
Mario Ribar

TEMA BROJA: EURO ILI KUNA

---

25 HRVATSKA I EUROZONA

Plusevi i minusi zajedničke valute
Žarko Primorac

33 Lista briga i izazova

Ante Žigman

40 Neutemeljen strah od zajedničke valute

Velimir Šonje

55 IZVOZNICI

Uvođenje eura kao strateška nužnost
Ante Gavranović

**60 Realna konvergencija gospodarstva –
uvjet priključivanja euro zoni**

Žarko Primorac

66 Prvi koraci eura

TRENDOVI

- 67 FINANCIRANJE INFRASTRUKTURE**
Privatni novac za javne interese
- 69 MUKE NJEMAČKIH POSLODAVACA**
Minimalna nezaposlenost i nestašica radnika
- 72 STARA I NOVA SVEUČILIŠTA**
Diploma osnažuje i tjelesnu kondiciju?
- 74 EKONOMSKA PODJELA UNUTAR NJEMAČKE**
Nova sjeverno-južna geografija
- 76 DISKRIMINACIJA HENDIKEPIRANIH**
Pogubne barijere

RETROVIZOR

- 79** Povijest protiv Europe

SIGNALI

- 83 SMOG**
Poljske energetske dvojbe
- 84 REKILIRANJE**
Manje ambalaže u smeću
- 86 EUROPSKA UNIJA**
Inovacije kao kolektivno stvaralaštvo
- 87 ZAKONI VELIKIH BROJEVA**
Zaboravljena većina
- 89 USPONI I PADOVI FERTILITETA**
Planetarne demografske promjene

REFLEKTOR

- 91 Prognoziranje tehnološke budućnosti**
Prošlost nam nudi dvije pouke

NOVE KNJIGE

- 95** Razvojne zagonetke bogatih društava
- 97** Nobelovac branitelj profesije
- 99** „Neiscrpnost“ oceana pred iscrpljenjem?!
- 101** Autori traže spas Zapada

INDIKATORI

- 103** Bolji ili lošiji život
- 104** Kome se (ne) vjeruje?!
- 104** Zapažen rast njemačkoga BDP-a
- 105** Zlatne putovnice
- 105** Impresivne dividende
- 106** Omladinski optimizam
- 106** Skupoća ukida liječničke konzultacije
- 107** Svjetska glad za energijom

Europska unija na ozbiljnoj prekretnici

Izgradnja Europske unije došla je do faze kada je potrebno donijeti odluku o daljnjem jačanju središnje vlasti, odnosno europske vlade koja se nalazi u Bruxellesu i Europskom parlamentu u Strasbourgu. Najnovijim sporazumom Merkel- Marcon odlučeno je da se treba preseliti na novu razinu integracija – političku, financijsku, zakonodavnu i vojnu. Proces se ubrzava, jer Merkel, Juncker, Tusk i Macron drže da bi bilo kakvo usporavanje moglo dovesti do kolapsa europske integracijske hidre.

Povijest europskoga ujedinjavanja potvrđuje jedno pravilo: svaki put kad su Francuska i Njemačka vodile usklađenu politiku i zajednički gurale u istome pravcu, Europa se kretala prema proklamiranome cilju; ideja jedinstva pobjeđivala je prepreke razjedinjenosti. Kad su njihovi odnosi u zastoju ili krizi, i Europa je u krizi. Najvažnije pitanje u ovom trenutku ozbiljnih razgovora o budućnosti EU-a jest mogu li Emmanuel Macron, kao mladac u europskoj politici, i Angela Merkel, kao njen veteran, pokrenuti treću veliku reformu koja bi Europu digla na nekadašnji rang u svjetskoj politici i na visoko mjesto u globaliziranome gospodarstvu. Očigledno je, naime, da politika „svatko za sebe“, ne može biti perspektivna Europi u globaliziranome svijetu.

Dvojni suverenitet?

Na takvome uvjerenju Macron se javlja kao novi ideolog za novu fazu europske politike: ne odustaje od nacionalnog suvereniteta, što su branili svi njegovi prethodnici, ali zastupa i potrebu dvojnoga, dakle i europskoga suvereniteta, što je sasvim novo za Francusku; ne odustaje ni od zajedničke valute, ali razumije da euro nije zaštićen ako svaka država vodi svoju poreznu politiku, i da države ne mogu beskonačno odgađati uvođenje zajedničkih organa, i kontrole i vlasti; ne bi mijenjao ni režim slobodnoga kretanja ljudi i roba, ali bi

pojačao kontrolne mehanizme, s više autonomije i solidarnosti; i konačno, ne bi ukidao briselske institucije, ali bi ih vezao i obvezivao da budu učinkovitije, da budu bliže građanima i u njihovoj službi; ne zaboravlja da je Europa postojbina ljudskih prava i sloboda, ali misli da Europa ne može udomiti svu sirotinju svijeta.

Europa je došla do točke na kojoj će ili proći i osigurati ono što joj dramatično nedostaje, učinkovitost i solidarnost, ili će pasti, zato što nije učinkovita i solidarna. Vрати li se francusko-njemačka lokomotiva na stari kolosijek, držeći se voznoga reda, europske bi države mogle obnoviti nadu da će svoje probleme rješavati s više, a ne s manje Europe. Problem je što u sadašnjem obliku jednostavno nema alternative „ujedinjenoj Europi“.

Može li se EU raspasti?

Nadnacionalne, globalističke snage mogu samo zakomplicirati put suverenističkim strankama da u nekim europskim zemljama dođu na vlast, ali to ne mogu spriječiti. Naime, za ove stranke je **kredo** i da europske integracije ne bi trebale dovesti do nestanka zemalja i naroda. Ovaj stav je stekao široku popularnost u Europi. On ukazuje da postoji alternativa, a ona se sastoji u promjeni elita i odbijanju nasilne integracije. Ljudi su očito umorni od „vodećih elita“, manjka i daljnjeg dokidanja neovisnosti, korupcije, neodgovornosti i tuposti.

Ako se europske integracije sada ubace u višu brzinu, EU bi se mogla raspasti. U pozadini Brexita, rastućih proturječnosti sa Sjedinjenim Američkim Državama i nepotrebno napetih odnosa s Rusijom, rast javnog nezadovoljstva zbog jačih euro-integracija je cijena koju bi EU mogla platiti svojim raspadom. Isto tako, Europa „dviiju brzina“ nije opcija o kojoj se baš želi raspravljati.

Jačanje euro-integracija znači da se epoha nacionalnih država u Europi približava svom logičnom kraju. Otpori tom procesu sve su veći i nalazimo se na prekretnici na kojoj se odlučuje hoće li nestati nacije i nacionalne države ili će nestati Europska unija. Nas zanima i budućnost Hrvatske u tom nadmetanju.

Miro Gavranović

U fokusu

QOU VADIS EU

Europa à la carte

Je li proširenje Europske unije dovelo do tolikog rasta različitosti među zemljama članicama da je dovedena u pitanje opstojnost same Unije? Sve su glasnjiji zahtjevi za fleksibilnijim pristupom uz traženje veća decentralizacije. Može li se Unija prilagoditi i prihvatiti sve naglašeniju diferencijaciju ili će nakon *Brexita* uslijediti neki novi *exit*?

Piše mr.sc. Darko Horvatin

Prošlo je već dosta vremena od kada je 1. srpnja 2013. Hrvatska ulovila zadnji vlak za Bruxelles i postala punopravna članica Europske unije. Izvjesno je da će proći još dosta vremena prije novog proširenja EU-a. Štoviše, izglednije je da bi proces mogao krenuti obrnutim pravcem ako se Unija ne prilagodi okolnostima i ne postane fleksibilnija u prihvaćanju novih ideja i viđenja zajedničke europske budućnosti. Nakon što je Vlada zajedno s Hrvatskom narodnom bankom koncem prošle godine predstavila strategiju uvođenja eura, jasan je put kojim je naša zemlja krenula. Za malo, visoko eurizirano gospodarstvo to je logičan korak. Do konca ove godine ispunit će se i tehnički uvjeti za ulazak u Schengenski prostor. Dok Hrvatska teži dubljoj integraciji, zemlje Višegradske skupine (Češka, Mađarska, Poljska i Slovačka) traže reformu EU-a. Sve je više pukotina u EU projektu između starijih i novijih članica Unije. Utemeljitelji poput Njemačke i Francuske teže dubljoj

integraciji sa što više zajedničkih institucija, dok novije članice zagovaraju uvažavanje različitosti i teže labavijem odnosu. Europa je pred prekretnicom i zahtijeva redizajn.

EU pod pritiskom

Dok su se u Europi još uvijek osjećale posljedice Drugog svjetskog rata, šest je europskih zemalja 25. ožujka 1957. u Rimu potpisalo osnivački ugovor kojim je oformljena nova vrsta međunarodnog kluba. Europska unija, kako se danas naziva taj klub, u međuvremenu je postigao uspjeh kojemu se rijetko koji osnivač nadao. Ne samo da je osiguran dugotrajan mir na kontinentu, već je kreirano jedinstveno tržište sa zajedničkom valutom obuhvaćajući nekadašnje diktatorske zemlje južne Europe kao i ex-komunističke zemlje s istočnog dijela kontinenta te se s početnih šest proširila na 28 zemalja. Ipak, unatoč lijepoj obljetnici od 60 godina koja je obilježena u Rimu, europski lideri svjesni su da je njihov projekt pred velikim izazovima. Prijetnje dolaze izvana i iznutra. Pukotine koje su izašle na vidjelo s krizom eura još nisu riješene, a produženi ekonomski problemi doveli su do pada podrške EU projektu. Populističke antieuropske stranke dovode u pitanje opstojnost Unije. Dosadašnji vrhunac protu EU kampanje je Brexit. Gubitak tako značajnog člana kao što je Velika Britanija svakako će imati velik učinak na međunarodni utjecaj i kredibilitet EU-a. Vanjski pritisci su jednako ozbiljni. Izbjeglička kriza je smirena, uglavnom zahvaljujući klimavom dogovoru s Turskom. Agresivna Rusija s Vladimirom Putinom s jedne strane i SAD s nepredvidivim Donaldom Trumpom, koji nije pretjerano zagrijan za EU i NATO, s druge strane, rezultiraju slabljenjem i podjelom Europe. Ironično je da bi projekt koji je započet kako bi se održao mir u poslijeratnoj Europi mogao posrnuti u trenutku kada je ugrožena njena sigurnost. To je još jedan podsjetnik što je sve u pitanju ako Europa ne uspije „popraviti“ svoj projekt. Tradicionalni odgovor EU pobornika na te izazove je poziv na još snažniju integraciju. Tvrdi da je to potrebno zbog održavanja projekta zajedničke valute. Također zazivaju daljnju centralizaciju koja bi osigurala jačanje vanjskih granica EU-a i rezultirala podizanjem europskog glasa na razinu Putina i Trumpa. Ipak, očito je da niti europski birači niti njihove izabrane vlade to ne žele. Štoviše, javnost podržava suprotno.

Europa u više razina

Ako već snažnija unija nije moguća, EU vođe se do cilja tradicionalno probijaju malim koracima. Kriza eura je prošla najgoru fazu, imigracija je dosegla vrhunac, a Brexit će se već nekako riješiti. Nakon Macronove pobjede u Francuskoj očekivalo se da će on s njemačkim kancelarom predstavljati osovinu koja će voditi stabilizaciji EU-a. Problemi sa sastavljanjem nove njemačke vlade (izgledna Velika koalicija) produbili su europsku krizu. Mali koraci nose i vlastite rizike. Ponavljanje krize koja je snažno uzdrmala euro ili izbor nove vlade koja bi željela provesti referendum o

članstvu u EU-u ili eurozoni mogla bi dovesti do raspadanja unije. No, postoji li bolja alternativa? Odgovor je u formalnijem nastavku EU projekta koji bi bio daleko fleksibilniji nego do sada. Kada se govori o euru, to znači obuhvaćanje sustava s više razina gdje će veći broj zemalja nego sada moći sudjelovati u različitim stupnjevima zajedničke politike, ali i mogućnost lakšeg prelaska s jedne razine na drugu. Mnogo se prašine diglo oko spominjanja mogućnosti daljnjeg razvoja Europe u više brzina. Ono što većina EU lidera pod tim terminom podrazumijeva je da bi ključne članice trebale biti u stanju voditi zajedničku politiku u područjima poput obrane, poreza ili socijalnih pitanja, što bi u konačnici sve zemlje svelo prema zajedničkom cilju. Šira, „višerazinska“ Europa pronašla bi mjesta i za nečlanice EU-a. Kontinent čini 48 zemalja i 750 milijuna stanovnika, a ne samo 28 zemalja i 510 milijuna koji se nalazi u Uniji, a još ih je manje (19 zemalja i 340 milijuna stanovnika) u eurozoni. Srž Europe činit će one zemlje koje dijele zajedničku valutu. Za rješavanje bolesti eura treba više integracije i zajedničkih institucija, od prave bankarske unije do zajedničkih dužničkih instrumenata. Sljedeću razinu predstavljat će labavija skupina EU članica koje nisu spremne žrtvovati suverenitet potreban za uvođenje eura, što neke još dugo neće učiniti, a neke nikada.

Fleksibilnost ili dezintegracija

Europa s više razina trebala bi obuhvatiti široku bazu vrlo različitih zemalja. To više znači promjenu u načinu razmišljanja nego izmjenu ugovora. Jezikom eurokrata: umjesto fiksne, biranje iz *à la carte* ponude. U Bruxellesu se mršte na ideju da svatko može birati koji će dio EU-a prihvatiti a koji ne, ali to je upravo ono što sve više Europljana želi. Zemlje poput Norveške ili Švicarske mogle bi poželjeti čvršću vezu s europskim jedinstvenim tržištem. Druge, poput Velike Britanije možda neće biti spremne na prihvaćanje pravila zajedničkog tržišta, ali će željeti trgovati s EU-om što je slobodnije moguće, dok će istodobno težiti većoj suradnji u području obrane i sigurnosti. Područja poput Turske, zapadnog Balkana, Ukrajine i Gruzije mogla bi preferirati sličan pridruženi status umjesto sadašnje nezadovoljavajuće situacije u kojoj im se govori da ispunjavaju uvjete za punopravno članstvo u EU-u, ali su svjesni da im se to zapravo nikada neće dozvoliti. Za izgradnju višerazinske Europe trebalo bi biti vrlo pragmatičan što se tiče pravila koje svaka razina sadrži. Članice u udaljenijoj skupini možda primjerice neće u potpunosti prihvatiti slobodno kretanje ljudi, ali nema razloga da im se ograničava pristup zajedničkom tržištu. Niti bi smjela postojati stigma članica drugog reda za one zemlje koje nisu ključne. Ta skupina obuhvaća Dansku i Švedsku, dvije najuspješnije europske zemlje. Trebao bi se naći i put na vojnom i diplomatskom području (npr. V. Britanija nakon Brexita) za pridruživanje zajedničkoj vanjskoj i obrambenoj politici. Kako bi Europa u miru i prosperitetu preživjela narednih 60 godina ključna je fleksibilnost, u oba pravca. Baš kako Britanija napušta EU (premda su sve glasniji pobornici ostanka, pa je čak moguć još jedan referendum), tako će neka druga zemlja jednom napustiti euro.

Bilo kojim takvim procesom vrlo će se teško upravljati. Ali ako Unija nije u stanju prigriliti različitosti rast će rizik dezintegracije.

Rašomon želja

Tri su stvari sačuvale eurozonu od raspada najkritičnijem razdoblju od 2011. do 2012. To su redom: *bailout* fond od 500 mlrd eura; začeci bankarske unije; Mario Draghi i njegova izjava da će ECB učiniti sve što je potrebno kako bi se sačuvao euro, pa i pokrenuti opsežan program za kupnju obveznica. Bile su to očajničke mjere nužne u tom trenutku. No, provođenje reformi u dobrim vremenima nikada nije lako. Rijetko tko razmišlja o popravku krova za sunčanog vremena. Gospodarstvo EU-a je u rastu, nezaposlenost najniža od 2009., potrošnja u usponu a optimizam buja. Istraživanja pokazuju da Europljani ponovno vole svoju valutu. Alati za smirivanje zadnje krize pokazali su svoju učinkovitost. Čak ni zadnja grčka drama u 2015. nije pretjerano uzburkala europske duhove. Ipak, nitko ne opovrgava da je projekt zajedničke valute tek napola izgrađen, a Europom kruži mnoštvo ideja. Tako je Europska komisija u prosincu izašla s prijedlogom mjera koje uključuju fond za zaštitu javnih investicija u zemljama pogođenima „asimetričnim“ šokom (poput potencijalnog udarca na Irsku nakon Brexita) i novčane pomoći ohrabrenja nečlanicama eurozone (poput Hrvatske i Bugarske) da uvedu euro. Francuski predsjednik Emmanuel Macron ima ambicije koje uključuju proračun eurozone u visini nekoliko postotaka BDP-a. Talijani žele zajednički fond za nezaposlene. No, ima i drukčijih viđenja. Njemačka bi željela sadašnji Europski stabilizacijski mehanizam (fond za spašavanje eura) transformirati u tijelo za nadzor fiskalne discipline čime bi se europski porezni obveznici pošteđjeli plaćanja daljnjih računa za spašavanje posrnulih zemalja.

Neizvjesna budućnost

Nakon svih kriznih sastanaka i monetarnih eksperimenata europski jastrebovi nisu raspoloženi za daljnje ustupke. Smatraju da su svoje napravili i da je vrijeme da vlade problematičnih zemalja smanje dugove i provedu nužne reforme (posebno na tržištu rada). Ali čemu žurba dok traje oporavak? Ne pomaže ni domaća politika. Njemačka možda neće imati vladu do ljeta, a nizozemska koalicijska vlada ovisi o većini od jednog glasa. U tom ozračju predsjednik Europskog vijeća Donald Tusk smatra da treba završiti projekt formiranja bankarske uniju koja uključuje zajedničku shemu osiguranja depozita. Međutim, ništa od toga neće ići glatko. Nijemci i Nizozemci će se žestoko protiviti bilo kakvom prijedlogu koji može pasti na teret njihovih poreznih obveznika. U pojedinim zemljama banke su još uvijek u problemima jer su nakrcane problematičnim državnim obveznicama, dok sporni

kreditu i nadalje opterećuju bilance banaka u perifernim zemljama eurozone. Tusk najavljuje da bi sporazum mogao biti postignut u lipnju ove godine, dok njemački dužnosnici ne dijele taj optimizam. Snižavanje ambicija možda ne bi bilo loše jer propusnost europske politike ima limite. Slijede teške debate oko imigrantske politike, obrane i proračuna. Neizvjesni talijanski izbori održat će se na proljeće, poljska vlada podriva vladavinu prava, a sve se događa za vrijeme Brexita. EU mora birati svoje bitke. Uključivanje u neplodne rasprave isključit će ih iz onih bitnijih, što će dovesti do rizika rasta očekivanja koja se ne mogu ispuniti. Pri tome će se sve zemlje EU-a, a što se posebno odnosi na novije članice, morati podsjetiti zašto su se europske zemlje, povijesni neprijatelji, prije 60 godina odlučile zajedno kreirati budućnost. Zbog mira, stabilnosti i prosperiteta. Najglasniji buntovnici, kako sa zapada, tako i s istoka Europe, trebali bi se zapitati gdje bi danas bili i kako bi današnja Europa izgledala bez EU-a.

Bitka za društveni utjecaj

U društvenim naukama postoji nešto što se zove „Tukididova zamka“, a što je ime dobilo po slavnom starogrčkom povjesničaru Tukididu čije se životno djelo „Povijest peloponeskog rata“ i dan-danas izučava. U tom djelu Tukidid je napisao sljedeću rečenicu: „Ono što je rat učinilo neizbježnim bio je rast moći Atene i strah koji je to izazvalo u Sparti“. Imamo li danas prisutnu tu istu zamku u slučaju SAD-Kina?

Piše Ante Gavranović

Na osnovu međusobnih odnosa Kine i SAD-a, suvremeni američki politički analitičar i profesor na Harvardu, Graham T. Allison, oživio je spomenutu frazu u pokušaju da objasni novo geopolitičko stanje u svijetu: situaciju u kojoj postoji jedna snažna sila u gotovo nezadrživom usponu i druga sila, već snažno etablirana, koja želi održati status quo i svoju hegemonističku poziciju na vrhu. Sharp power djeluje putem manipulacija i raznih pritisaka. Time se, zapravo, može objasniti i potencijalni sukob, pa i rat između Amerike i Kine, ali upućuje i na mogućnost šireg sučeljavanja. Riječ je, zapravo, o sukobu Kine i razvijenih zemalja Zapada.

U trenutnim odnosima prisutan je dosta providan pokušaj različitih konfrontacija i manje-više sitnih čarkanja koje treba uzeti s rezervom jer predstavljaju samo određeno ispipavanje terena, pri čemu se vodi računa da se ne prijeđe granica. Iako je jasno da Kina (u ovom trenutku) nema teritorijalnih pretenzija niti namjeru pokoriti ili zauzeti neke nove zemlje, mnogi strahuju od činjenice da nastoje manipulacijama ovladati njihovim načinom razmišljanja i djelovanja, a posebno to nastoje provesti utjecajem na način života i odlučivanja.

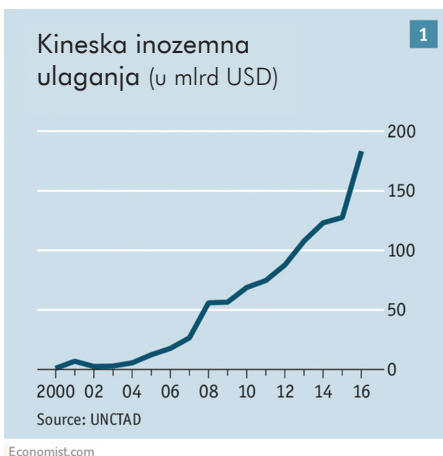
Na to je prva upozorila Australija naglašavajući dosta providan pokušaj uplitanja u politiku, sveučilišta i izdavaštvo, a posebno na pravosuđe i donošenje zakona. Aktivnosti idu u pravcu širenja sumnji, subverzivnih djelatnosti ili pak raznih sablazni koje zahvaćaju određene slojeve društva ili pojedince. Jedan je australski senator

podnio nedavno i ostavku zbog javnih prozivki da je, kao glasnogovornik opozicije, primao novčana sredstva od Kine. Zbog sličnih povoda dižu se glasovi i u Velikoj Britaniji, Kanadi i Novom Zelandu. Početkom prosinca prošle godine oglasila se i Njemačka optužbom da Kina pokušava utjecati na poslanike u Parlamentu. Takvo ponašanje ima svoje ime – sharp power, a odnosi se na autoritarne režime koji, pod izlikom suradnje, manipuliraju javnim mnijenjem u pojedinim zemljama i tako nastoje pridobiti i ojačati svoj politički utjecaj. Razlika je to prema pojmu soft power gdje se pojedine zemlje pokušava „podjarmiti“ zamamljivim kulturnim i drugim vrijednostima.

Sličnosti i razlike u odnosu na hladni rat

Ovo nije hladnoratovsko ponašanje, iako ima puno sličnosti. U svakom slučaju, analitičari smatraju da je njime puno teže ovladati. Zapad i bivši SSSR bili su neprijateljski raspoloženi, imali su svoje zone utjecaja, ali manje-više nisu izlazili iz njih. Kod Kine je slučaj posve drukčiji. Kina je sve važniji dio svjetske ekonomije. Važan je gospodarski partner za niz zemalja i s obzirom na potencijalne mogućnosti taj se manevarski prostor širi. Ulaganja u inozemstvu prema podacima UNCTAD-a dosižu gotovo 200 milijardi USD. Danas već zauzima visoko drugo mjesto po ostvarenom BDP-u s jasnom naznakom i inspiracijama da u narednim desetljećima preuzme vodeće mjesto.

Utoliko je rigidna kineska politika „sharp power“ djelotvornija i opasnija. To Kini prirodno daje utjecaj koji ona sve naglašenije i koristi. Zapravo, Zapad bi trebao pokušati razumijevati politiku „sharp power“ i kako ona djeluje. U studenom prošle godine jedan je australski izdavač objavio niz primjera pod zajedničkim imenom „tiha invazija“ s napomenom da su sve te aktivnosti usmjerene prema tome „kako da se Australija pretvori u lutkarsku državu“. Grupa američkih kongresnika uputila je još 2016. predstavku vladi s upozorenjem da se Kinezi kroz vlasničke odnose

sve više infiltriraju u strateške industrije, uključivo i medije s pokušajem da utječu na javno mnijenje.

Utjecaj na utjecajne

Poput mnogih zemalja, Kina je dugo pokušavala koristiti prokušanu igru s dozvolama oko izdavanja vize, razne donacije, izdavanje dozvola za investicije i mnogobrojna kulturna zbivanja da ustanovi i osnaži svoje interese. Vremenom su, međutim, apetiti porasli, pa se povećani utjecaj postiže svojevrsnim „zastrašivanjem“ i „okruživanjem“ da bi se postigli očekivani cijevi. Kineski „sharp power“ ima seriju međusobno povezanih komponenti: subverzije, pritisak, kombiniran sa samocenzurom, uvijek s jasno postavljenim ciljevima koji, opet uvijek, idu za pojačanim utjecajem na društvena kretanja.

Kina ima zanimljivu i bogatu povijest iskorištavanja svoje dijaspore u političke svrhe. Subverzije su posljednjih godina osjetno porasle. Konkretno, U Australiji i na Novom Zelandu se kineskim novčanim sredstvima pokušava „kupiti“ politički utjecaj raznim partijskim donacijama ili neposredno preko individualnih političara. Njemačke obavještajne službe oglasile su nedavno kako Kina, koristeći društvene mreže i obavještajne službe ignorirale su kineske manipulacije unaprijed osmišljene rasprave po raznim think-tankovima, naglašeno ukazivali na negativne društvene trzavice i zauzimanje nepovoljnih stavova koji izazivaju nemir u redovima stanovništva. Anne-Marie Brady sa Sveučilišta Canterbury na Novom Zelandu označila je korištenja sharp power kao „novu globalnu bitku za kupovinu ili prinudu u stjecanju političkog utjecaja“.

Mnogi su iznenađeni širinom prodiranja tog utjecaja. Vlade i obavještajne službe pogodjenih zemalja godinama su zanemarivale vješte kineske manipulacije smatrajući da Kina najviše ipak djeluje nadzorom i intervencijama preko svoje dijaspore. Pokazalo se, međutim, da je istinska meta puno šire društvo. To se, prije svega, odnosi na pokušaje da se uključivanjem u zapadnjačke intelektualne think-tankove ojača njihova partnerska uloga sa zadaćom da se umanjí kritika kineske politike, posebno kad je riječ o ljudskim pravima. Važna je i uloga sve većeg broja studenata u inozemstvu koje preko Chinese Students and Scholars Association, često osnovane od kineskih veleposlanstava, organiziraju društvene događaje u svrhu pridobivanja mogućih suradnika i sljedbenika.

Međunarodna bitka za utjecaj je, izvjesno, na prvom mjestu. Pokušava se svijetu nametnuti slika ružičaste Kine. Jedno istraživanje Reutersa iz 2015. pokazuje da je China Radio International trenutno prisutan sa 33 radio postaje u 14 zemalja, koje objavljuju na kineskom i engleskom jeziku, ali također i na talijanskom, tajlandskom i turskom jeziku. Već ta činjenica pokazuje širi interes za domet određenih poruka. Kina u svakom slučaju odstupa od politike Deng Xiaopinga i ulazi u bitku za svjetski prestiž pod palicom XiJinpinga s namjerom da igra sve važniju ulogu u svjetskim zbivanjima.

Postaju li financijska tržišta preregulirana

Početak godine na razini Europske unije na snagu je stupio opsežan niz mjera koje uvode duboke promijene u financijski sektor. Cilj je veća transparentnost, zaštita malih ulagača i realnije iskazivanje vrijednosti financijske imovine. Hoće li se visoki troškovi implementacije nove regulative pokazati opravdanim?

Piše mr.sc. Darko Horvatin

Nakon višegodišnjih priprema, lobiranja financijske industrije i mnoštva diskusija, nova europska financijska regulativa poznata po skraćenici MIFID 2 (*Markets in Financial Instrument Directive* – Direktive o tržištima i financijskim instrumentima) stupila je na snagu 3. siječnja ove godine. Kompanije su se mjesecima pripremale za početak primjene novog regulatornog okvira, strepeći kako će izgledati taj dan. Elektronička trgovinska platforma *Tradeweb* čak je svojim klijentima dala i „MIFID sat“ koji je odbrojavao vrijeme do njegova lansiranja. Bojazan je bila razumljiva. Novi EU zakon, druga iteracija Direktive o tržištima i financijskim instrumentima (MIFID 1 stupio je na snagu 2007.) obuhvaća sve – od tržišta dionica, preko obveznica, do financijskih izvedenica. Inzistira se na većoj transparentnosti trgovanja pa se tako od brokera i trgovinskih platformi traži da bez odgode javno objavljuju cijene trgovanja. Osim toga, regulatorima se dostavljaju izvještaji s mnoštvom podataka za svaku transakciju kako bi se izbjegla potencijalna zlouporaba tržišta. Može se reći da se radi o najvećoj promjeni financijske regulative od izbijanja financijske krize.

Naglasak na transparentnosti

Najveće su promjene na tržištima obveznica i financijskih derivata čija se trgovina u najvećem dijelu odvija izvan uređenih tržišta (burzi). Riječ je o tzv. OTC transakcijama (*Over the Counter* – vanburzovna transakcija vrijednosnim papirima koja se naknadno prijavljuje burzi). Osim toga, zakon ograničava trgovanje na tzv. *dark pools* platformama koje su zatvorene za male ulagače. Radi se zapravo o obliku privatnog tržišta za institucionalne ulagače (investicijski i mirovinski fondovi) na kojem se trguje velikim količinama vrijednosnih papira bez neposrednog utjecaja na tržišta, pri čemu se ne otkriva identitet sudionika, a transakcije se javno objavljuju tek nakon njihova zaključenja. MIFID 2 traži da investicijske banka među bezbroj svojih naknada naplaćuju i analize kompanija koje se uobičajeno dostavljaju (besplatno) brokerima i drugim tržišnim sudionicima (fondovi) kako bi im se pružile informacije o poslovanju i procjeni vrijednosti dionica pojedinih kompanija. Ta se usluga i ranije plaćala, ali je zapravo bila ugrađena u proviziju brokeru. Prema *Financial Timesu* cijena razgovora s analitičarima kreće se od 800 do 10.000 dolara, s globalnim prosjekom od 2.000 dolara. Pojedini veliki *asset manageri* koji upravljaju milijardama dolara tvrde da su im globalne investicijske banke ponudile pristup svim svojim analizama – uz cijenu koja doseže do 10 milijuna dolara godišnje. Sve to upućuje na zaključak da će sve manje analiza biti dostupno, što će se svakako odraziti i na smanjenje volumena trgovanja.

Novi troškovi

Za sve koji su strahovali prvi sati trgovanja pod novim režimom prošli su relativno glatko, premda uz manje promete nego inače. Prema procjeni koju je napravio *Espan* (član *Boston Consulting Group*) financijski je sektor samo u 2017., uglavnom u IT sustav, utrošio 2,1 mlrd USD u pripremama za MIFID 2. U nekim su bankama ljudi dežurali čitavu noć prije 3. siječnja. Pripreme su se isplatile, ali je i regulatorni predah pomogao. Koncem prosinca je ESMA (*European Securities and Markets Authority* – Europsko nadzorno tijelo za vrijednosne papire i tržišta kapitala) za šest mjeseci produžila rok u kojem svaki subjekt koji trguje vrijednosnim papirima mora imati LEI (*Legal Entity Identifier* - broj koji omogućuje identifikaciju pravnih subjekata koji sudjeluju na financijskim tržištima) jer ga mnoge kompanije nisu dobavile na vrijeme. Svrha LEI sustava je snižavanje sistemskog rizika na financijskim tržištima kroz bolji nadzor i veću dostupnost podataka, a ujedno smanjenje troškova vezanih uz prikupljanje i obradu podataka, lakše i potpunije izvještavanje regulatornih tijela i općenito jačanje discipline sudionika tržišta. Dodjeljivanjem i administriranjem LEI-a bave se različite institucije koje moraju imati odobrenje *LEI Regulatory Oversight Committeeja*, a riječ je o odboru sastavljenom od institucija i organizacija iz gotovo čitavog svijeta (nacionalne banke, ministarstva financija, regulatori itd.). U Hrvatskoj jedino Zagrebačka burza može dodijeliti LEI. Ipak, to stvara dodati trošak tržišnim sudionicima jer pribavljanje tog broja nije besplatno. Prema dostupnim

informacijama sa Zagrebačke burze naknada za dodjelu LEI oznake iznosi 740 kuna i plaća se prilikom podnošenja zahtjeva za dodjelu oznake. Dodijeljena oznaka vrijedi jednu godinu, nakon čega je potrebno nastaviti održavanje, za što treba izdvojiti 400 kuna godišnje. Primjerice, ako društvo za upravljanje investicijskim fondovima upravlja s desetak fondova, za svaki fond (ali i za Društvo) mora se pribaviti LEI, što već postaju ozbiljniji troškovi – koji će se u konačnici, kao i obično, prevaliti na krajnjem ulagača.

Očekuje se konsolidacija

Novi MIFID utječe na svaku imovinsku klasu kojom se trguje i njegov utjecaj osjetit će se na globalnim tržištima. Neki lokalni propisi u SAD-u već su u konfliktu s novim europskim pravilima. S vremenom bi se moglo pokazati da je nova Direktive o tržištima i financijskim instrumentima postala prekretnica za tisuće poslova u financijskoj industriji. Premda je početak trgovanja u novom okruženju započeo relativno mirno, te ne znači da nema razloga za brigu. Tržišni sudionici će se postupno prilagoditi, dok će se novi problemi morati rješavati. Trebat će dosta vremena da se uvidi hoće li se dogoditi strukturne promjene koje nova regulative potiče – konsolidacija među brokerima i upravljačima fondovima. MIFID 2 mogao bi imati i važnu ulogu u pregovorima oko Brexita jer uređuje pristup financijskim tržištima trećim zemljama (izvan EU-a), što znači da će se primijeniti na Britaniju. Početkom siječnja njemački i britanski regulatori dozvolili su odgodu primjene odredbe o odvajanju trgovanja i namire za tri velike burze ročnicama (*futuresima*) do 2020. To zapravo znači, da ta odredba možda neće nikada zaživjeti jer bi naredne godine Velika Britanije trebala napustiti EU.

Strojevi umjesto ljudi

Originalni MIFID iz 2007. imao je za cilj stvaranje efikasnijeg jedinstvenog europskog tržišta koje je trebalo parirati američkom kroz ukidanje monopola burzi i snižavanju troškova trgovanja. Globalna financijska kriza koja je nastupila sljedeće godine razotkrila je sve njegove mane, posebice fokus na tržište dionica. Zato novi MIFID im znatno šire ambicije i strukturne ciljeve. Postojeća regulativa se ažurira kako bi išla u korak sa suvremenom tehnologijom, ali se pritom zadire u područje koje se kolokvijalno zvalo „podregulirani i netransparentni aspekti financijskog tržišta“, pod čime se uglavnom podrazumijevaju obveznice i financijske izvedenice (derivati) kojima se uglavnom trgovalo izvan uređenih tržišta. Predviđa se da će se zbog novih pravila to trgovanje u budućnosti većinom odvijati preko trgovinskih platformi – što će predstavljati problem za one koji su takve transakcije navikli sklapati telefonom. Nije se samo trgovina se odvijala telefonom. U neposrednom kontaktu razmjenjivale su se informacije i dogovarale složene transakcije – što se preko internetskih platformi ne može. Hoće li i u financijskoj industriji strojevi zamijeniti ljude?

Kriptovalute s najvećim prirastom vrijednosti u 2017.

#	Name	Market Cap	Price	Circulating Supply	Volume (24h)	% Change (24h)	Price Graph (7d)
1	Bitcoin	\$40,188,465,293	\$2458.20	16,348,737 BTC	\$1,628,750,000	8.84%	
2	Ethereum	\$20,881,737,120	\$227.26	91,884,385 ETH	\$770,133,000	31.00%	
3	Ripple	\$13,362,352,112	\$0.346781	38,532,538,149 XRP *	\$219,601,000	6.02%	
4	NEM	\$2,344,239,000	\$0.260471	8,999,999,999 XEM *	\$21,677,600	2.80%	
5	Ethereum Classic	\$1,856,210,347	\$20.19	91,928,919 ETC	\$433,341,000	95.42%	
6	Litecoin	\$1,735,708,690	\$33.87	51,247,407 LTC	\$217,566,000	14.33%	
7	Dash	\$1,138,812,302	\$155.68	7,315,225 DASH	\$49,956,300	14.04%	
8	Monero	\$818,572,998	\$56.40	14,513,011 XMR	\$92,756,900	36.32%	
9	Bytecoin	\$680,837,978	\$0.003722	182,931,463,048 BCN	\$12,600,300	4.28%	
10	Stellar Lumens	\$541,975,143	\$0.056308	9,625,137,728 XLM *	\$27,693,800	0.35%	

Kriptovalute bez kontrole

Riječ je dakle, o vrlo opsežnom dijelu EU regulative koja je pripremana dulje od sedam godina, a sadrži preko 1,7 milijuna paragrafa koji će utjecati na svaki kutak europskog financijskog sustava – od banaka, asset managera, mirovinskih fondova, burzi, pa do krajnjih malih ulagača. MIFID 2 rađen je s ciljem pružanja veće zaštite investitorima s namjerom poticanja veće konkurencije u trgovanju financijske imovine svih klasa (dionice, obveznice, robe, financijske izvedenice i sl.). Unatoč dugim najavama velikih ulaganja u IT sustave, mnoštvo kompanija i država članica EU-a nije potpuno spremno za implementaciju novih pravila. Kritičari se pitaju hoće li promjene, koje će imati posljedice na ulagače ne samo na EU investitore, već i daleko šire, nepotrebno zakomplicirati i podijeliti tržište. Tako Jeff Sprecher, glavni direktor u *Intercontinental Exchange*, tvrdi da se radi o najgorem dijelu regulative koje je ikad vidio. Nekako u sjeni MIFID-a početkom siječnja u EU-u (ali i šire, osim SAD-a) na snagu je stupio i Međunarodni standard financijskog izvještavanja 9 (MSFI 9) koji u najvećoj mjeri pogađa banke. Naime, banke su obvezne napraviti rezervacije za očekivane kreditne gubitke, dok su do sada vršile rezervacije tek nakon što su se gubici dogodili. To će vrlo izgledno utjecati na zarade banaka u ovoj godini. Inače oprezne banke postat će još opreznije kod odobravanja novih kredita. I zarade i kreditna aktivnost postat će vrlo nepostojane. Nakon svake financijske krize regulatori, nastoje spriječiti slične događaje u budućnosti pretjeruju s uvođenjem sve složenijih pravila koje u konačnici guše slobodno tržište. Već se mnogo puta pokazalo da je financijsko tržište daleko inventivnije nego što to regulatori mogu predvidjeti. Tržištu treba dati jasan okvir, kontinuirano ga nadzirati i pravovremeno usmjeravati. U protivnom će financijski nadzornici i dalje kaskati za tržištem nastojeći sanirati štetu koja je već napravljena. Najbolji primjer je euforično trgovanje kriptovalutom bitcoin koje je još uvijek izvan nadzora regulatornih tijela.

Ekonomija sijedih glava

Znatan dio pripadnika naraštaja „baby booma“, tj. onih rođenih prije šezdesetak ili više godina već odlazi u mirovinu, što izaziva znatne socijalne i druge probleme. Pripadnici te skupine u razvijenim zemljama u prosjeku su prilično imućni, ali podosta je i onih kojima mirovina neće omogućiti lagodan život. Poslodavci sve nevoljkije zadržavaju na poslu i one koje žele još raditi.

Piše Drago Kojić

Naraštaj tzv. Baby-booma, tj. rođenih sredine 1950-ih i sredine 1960-ih u 2018. će se u znatnim razmjerima umiroviti. U SAD-u je većina pripadnika te generacije starija 60 godina, a čak i oni mlađi u dobi su kada se valja pripremati za napuštanje radnih mjesta.

„Boomeri“ su najuspješnija, najsamosvjesnija i najindividualističnija generacija koja je ikad živjela na planetu. Kao skupina vjerojatno su i najdugovječniji. U bogatim zemljama očekivana životna dob rasla je dvije godine svakog desetljeća tijekom većeg dijela 20. i 21. stoljeća. Diljem zemalja pripadnica OECD-a oni koji su sada dostigli 65 godina mogu računati da će u prosjeku živjeti još 20 godina. Uz pad stope novorođenčadi u većini razvijenih zemalja udio osoba starijih od 65 godina na području OECD-a već iznosi 16 posto, a sredinom stoljeća narast će na 25 posto.

Iako većina pripadnika toga naraštaja ima pristojan život, sada se suočavaju s kolektivnim problemom: mnogi poslodavci više ih ne žele. U svijetu fokusiranome na mladost stariji radnici suočeni su s prezirom okoline. U SAD-u AARP (klub s 37 milijuna članova, starijih od 50 godina) upozorava kako je gotovo dvije trećine članstva suočeno s dobnom diskriminacijom.

Financijska udobnost – ne za sve

Kao skupina, „boomeri“ uživaju financijsku udobnost. U SAD-u osobe starije od 50 godina raspolažu s 40 posto dohotka po odbitku poreza. Mnogi od njih očekuju (ili već njima raspolažu) mnogo većim mirovinama od onih na koje mogu načuvati njihova djeca. Ali nisu svi imućni, neki od njih morat će se i dalje znojiti kako bi sastavili raj s krajem. Mnogi će također ostati na radnim mjestima naprosto zato što uživaju u poslu. Ankete među umirovljenicima u Europi i Americi ukazuju da bi gotovo polovica njih voljela raditi, iako ne uvijek s punim radnim vremenom.

Možda im se neće ukazati prilika. Poslodavci izbjegavaju starije radnike jer ih smatraju fizički i mentalno manje sposobnima za posao, manje uspješnim u radu s novim tehnologijama. Kako bi dokazali da su poslodavci u krivu, boomeri pokušavaju djelovati kao samozaposleni savjetnici, ali ne mogu računati na onoliko posla koliko bi željeli. Mnogi u potpunosti napuštaju plaćene poslove i odlaze u sektor rada za dobročinstvo.

Snaga mišića i malih sivih stanica

Izvjesno je da će starija osoba unijeti manje fizičke snage u posao nego mlada, a možda će biti i sporija. Ali često su poslodavci pristrani bez razloga. Fizički deficit može se nadoknaditi tehnologijom, a sporije reakcije nadvladavaju se znanjem i iskustvom. Zreli radnici imaju vještine i umijeća i poslodavci im teško mogu naći zamjenu. Njemačke kompanije počinju to shvaćati te nastoje zadržati i čak zaposliti druge starije inženjere. Stariji radnici u mnogim slučajevima savjesniji su od mlađih, a istraživanja pokazuju da su naročito učinkoviti u ekipama s pojedincima mješovite dobi.

Što učiniti da bi se izbjegao gubitak potencijala vremešnih radnika? Budući da je dobna diskriminacije više posljedica predrasuda nego racionalnih argumenata, treba joj se suprotstaviti na mnogim frontama. Za početak dobro je staviti je izvan zakona, kao što je učinjeno s rasnom ili spolnom diskriminacijom, a mnoge zemlje već imaju dovršen pravni okvir. To nije dovoljno, ali nije zanemarivo. Druga je mogućnost podizanje minimalne dobi za dobivanje mirovine, što mnoge zemlje već primjenjuju.

Nužni obostrani ustupci

Ali najveća je potreba promjena ponašanja. Pomoglo bi i „nježnije“ jezično izražavanje. Kada se, primjerice, govori o „sivom cunamiju“ onda se o starijim osobama govori kao o problemu, a ne rješenju. Korak naprijed predstavljao bi i drukčiji odnos prema usavršavanju na poslu. Poslodavci uglavnom izostavljaju starije radnike iz tečajeva za stjecanje novih kvalifikacija, smatrajući da bi to bio čisti

financijski gubitak. Ali ako stariji radnici ne budu upotpunjavali svoje tehnološko znanje, smanjit će im se učinkovitost i predrasude će se pojačati. Danas je općenito prihvaćeno stajalište da je poslovno usavršavanje i naobrazba cjeloživotna potreba, a ne usamljeni sprint na početku radne karijere. Sveučilišta Harvard i Stanford nedavno su uvela jednogodišnje programe za pripremu zaposlenika starijih od 50 godina da promijene poslovnu karijeru.

Možda su najvažniji obostrani ustupci. Ljudi koji rade nakon što su prešli dob za umirovljenje obično žele više fleksibilnosti. Može to biti krađa radna satnica ili veća kontrola nad onim što se radi. Ali za uzvrat i oni se trebaju odreći očekivanja o prestankom rastu plaća i naučiti primati naređenja od mlađih kolega.

U mnogim životnim područjima starije osobe pokazuju da mogu izvrsno obavljati poslove i ostvarivati golemu zaradu za kompanije. Među njima strše legendarni poduzetnici i filantropi Warren Buffett i George Soros koji upravo navršavaju 88 godina. Koliko je dirigenata, opernih pjevača i svakojakih zabavljača odmaklo dobi kojima se malo tko odvažio poreći učinkovitost i kvalitetu?!

Snažna potrošačka kategorija

Umirovljenici diljem svijeta danas žive sve dulje, što donosi ekonomske pluseve i minuse i utječe na demografski profil mnogih zemalja. U razvijenim dijelovima svijeta umirovljenici se ubrajaju u vrlo snažne potrošače, a i neke industrije im prilagođuju svoje proizvode i usluge. Međutim, kompanije koje žele pridobiti glavčinu mlađih menzionera moraju shvatiti da su oni izbirljivi i pomalo hiroviti. Ne smatraju sebe starima i negativno će reagirati na reklame koje su izričito namijenjene toj kategoriji. Osobe starije od 50 godina netolerantne su prema web stranicama i elektroničkim spravama koje pružaju manje od obećanoga. Do 2030. rast potrošnje u gradovima razvijenih zemalja uglavnom će donositi populacija iznad 60 godina, predviđa savjetnička kuća McKinsey. Dakle, to je tržište za koje se isplati otimati.

Ipak, ni među „sijedima“ (koji ne vole taj naziv) nema jednakosti. Tako čak i u bogatoj Americi 40 posto onih koji se približavaju umirovljeničkoj dobi nemaju umirovljeničke uštedevine. U nekim zemljama stanje je povoljnije, naročito u onima koje su odavno uredno posložile umirovljenički sustav. Ali nije malo ni onih u kojima čak i osobe koje se primiču visokoj starosnoj kategoriji moraju zarađivati da bi održale kakav-takav životni standard. Primjerice, čak i u relativno ekonomski uspješnoj Južnoj Koreji naći ćete muškarce na pragu osamdesete koji obiteljski budžet pojačavaju obavljajući fizičke poslova, npr. u pretovaru ne uvijek laganih predmeta.

U ovom kontekstu Hrvatska se nema čime pohvaliti, svakako ne sa stotinama tisuća umirovljenika s mirovinama od 250 eura ili čak manjom. Posebna je priča odnos zaposlenika (tj. onih koji financiraju mirovine) i umirovljenika, od kojih su mnogi dramatično mladi te će još dugo opterećivati državni proračun.

Neprolazna aktualnost jezuitskih načela

Prije pet stoljeća Sv. Ignacije Loyola definirao je model vođenja globalnoga poduzeća koji je i danas aktualan

Piše Biserka Prodić

Kada je 2013. za čelnika katoličke crkve izabran papa Franjo taj je čin popraćen općim odobravanjem diljem svijeta. Jer bio je to prvi papa rođen u Americi i prvi iz reda jezuita. Iako je taj izbor usmjerio pozornost na red isusovaca, valja se prisjetiti da ga je utemeljio Ignacije Loyola 1540. Tri i pol stoljeća prije nego što je uspostavljen obrazovni ekonomski stupanj magistra poslovne administracije (MBA) za kojim se jagme ekonomisti diljem svijeta, naravno i Hrvatskoj, Sv. Ignacije definirao je model za vođenje multinacionalnoga poduzeća. Mnogi današnji organizacijski lideri bili bi ponosni da mogu oponašati njegova načela i pristup. Njegov poduzetnički duh i sposobnost menadžmenta doveo je do nastanka goleme globalne organizacije koja uspješno opstaje i ispunjava svoju misiju već gotovo 500 godina. Ta načela ugrađena su u pojedine obrazovne i druge institucije, među kojima je Poslovna škola McDonough, koja djeluje na Sveučilištu Georgetown, najstarijoj američkoj katoličkoj i jezuitskoj visokoškolskoj instituciji, osnovanoj 1789.

Pripadnik plemstva u društvu sa sirotinjom

Svi stručnjaci za liderstvo naglašavaju važnost vođenja prema primjeru i održavanju kontakata s onima koji su izvan kruga menadžmenta i privilegiranoga života. Sv. Ignacije kao pripadnik plemstva proveo je rane godine 16. stoljeća na način ekvivalentan životu današnjeg jet-seta. Ipak, odrekao se je ispraznosti u korist odanosti Bogu, družeći se sa siromasima i preživljavajući od prošnje. Na spomenutoj poslovnoj školi osoblje obožava svoga glavnog direktora koji jede u kantini za osoblje, dozivajući u sjećanju papu Franju kada izlazi iz svoga skromnog automobilčića da bi se družio s ljudima bez ikakve imovine, doslovce ih dodirujući.

Sv. Ignacije shvaćao je da zajedničko upravljanje može pomoći u privlačenju i angažiranju najtalentiranijih. Liderstvo ne podrazumijeva samo artikuliranje vizije već i poticanje drugih da budu ne samo sljedbenici nego i akteri. Tako je postupao i Sv. Franjo Xavier koji je 1542. putovao u Gou (Indija) i osnovao prvu isusovačku školu. Možete li zamisliti hrabrost koja je bila potrebna za putovanje u daleke nepoznate zemlje s malo novca i bez oružja. On je imao hrabrosti, odlučnosti i povjerenja u viziju kompanije za stvaranje pozitivne razlike. Takvu hrabrost teško je naći danas kada se suočavamo s više integriranim i gostoljubivijim svijetom.

Poniznost ulijeva snagu

Poniznost kakvu je pokazao Sv. Ignacije ulijeva vjeru. On je razdjeljivao odgovornost u vrijeme kad je dominirala stroja hijerarhija. Danas se široko prihvaća stajalište da organizacijama treba snažno podijeljena misija i kultura kako bi se stvarala i provodile u život strategije. Sv. Ignacije shvaćao je važnost tih načela za Družbu isusovaca. Pomoću duhovnih vježbi, molitve i kontemplativnih postupaka što ih je razradio i još uvijek se primjenjuju, pomogao je jezuitima da shvate tko su i zašto su tamo gdje su se zatekli. U vrijeme kad je Loyola umro svećenici diljem svijeta, ča k u Japanu i Brazilu, bez povezanosti sa stožerom u Rimu, bili su vođeni zdravim razumom svrhe. Bez tehnologije i sastanaka osoblja Sv. Ignacije objedinio je globalnu zajednicu zajedničke svrhe i vrijednosti.

Inspiracija za lidere i učenike svih kategorija

Strukture, sustavi i postupci na brojne su načine definirali život neke organizacije i onoga što ona radi. Sv. Ignacije detaljno je objasnio u Jezuitskom statutu kako će djelovati Družba isusovaca. Izložio je u glavnim crtama sve od pravila za one koji ulaze u sjemenište do uloge starijih isusovaca. Naglašavao je potrebu razmišljanja o sebi, i o svojem znanju, kao što danas potičemo ljude da uče o vlastitoj snazi i slabostima. Također je mnogo toga prepuštao diskreciji lokalnim vlastima, balansirajući globalnu dosljednost i lokalne fleksibilnosti.

Ignacijeva načela inspirirala su generacije vjerskih lidera, obrazovnih stručnjaka i učenika. Ali nije neutemeljeno smatrati Sv. Ignacija herojem menadžmenta. Načela i postupci što ih je on ustrojio preživjeli su pet stoljeća i nalazimo ih u srži složenih multinacionalnih organizacija koje vode oko 360 srednjih škola i 175 sveučilišta diljem svijeta. Te su institucije u brojnim aktivnostima, od zdravstvene zaštite i njege do pomaganja prognanicima. Vođena principima što ih je definirao Sv. Ignacije Družba isusova ima zapaženu ulogu u poboljšanju svijeta u kojemu živimo.

Skromna boljševička ekonomska ostavština

Stotinu godina nakon Oktobarske revolucije ugledni ekonomisti još uvijek se spore o učinku sovjetskih privrednih metoda. Neki od njih misle da bi, uz izostanak nasilja i terora, petogodišnji planovi donijeli mnogo više koristi zemljama koje su imitirale ekonomske zamisli Staljina i njegovih sljedbenika, dok drugi to demantiraju.

Piše Mario Ribar

Prije više od šest desetljeća Jawaharlal Nehru, tadašnji indijski premijer, boravio je 16 dana u Sovjetskom savezu, obilazeći Staljinovu političku, ekonomsku i kulturnu ostavštinu. Pitao se je bi li sovjetski ekonomski pristup, ako bi bio lišen nasilja i pritiska, mogao pridonijeti da svijet poluči mir i napredak. U pismima koja su kasnije objavljena u knjizi, a i u praktičnom ponašanju, vjerovao je da bi. Indija je prihvativši sovjetsku pomoć, tehničku opremu i iskustvo preuzela sovjetske ideje o petogodišnjim planovima, a u godini Nehruova posjeta SSSR-u (1955.) Rusi su izgradili tvornicu čelika u današnjoj indijskoj državi Chhattisgarh, koja je postala opskrbljivač zemlje željeznim tračnicama.

Nehru nije bio jedini opčinjen sovjetskim modelom. Bili su i mnogi lideri siromašnoga dijela svijeta. Čak i danas, kako tvrdi ugledni bankar Charles Robertson u investicijskoj banci, Renaissance Capital, „mnogi drže da bi Staljin mogao pomoći u jačanju industrijalizacije“ u nerazvijenim zemljama. Sovjetski pristup počivao je na različitim argumentima, podsjeća Robert Allen na Sveučilištu Oxford, uključujući potrebu za snažnim zamahom industrije, obilje rudarskoga rada i nadmoć kolektivne poljoprivrede.

Uzdanje u masovnost

Sovjeti su vjerovali da će industrijalizacija biti uspješna masovno – ili nikako. Čeličane, tvornice traktora i proizvođači strojeva morali su djelovati u dovoljno velikim razmjerima da opravdaju goleme troškove njihove gradnje. A uspjeh svakoga industrijskoga pothvata ovisio je o dodatnim investicijama. Dobavljači trebaju kupce i obrnuto. Jevgenij Preobraženski, boljševički ekonomist, tvrdio je da je snažan napredak potreban na cijeloj industrijskoj fronti, umjesto „nekoordiniranoga razvitka po metodama kapitalističkoga gerilskoga rata“. Radnici potrebni za takav industrijski napredak mogu se naći na farmama, vjerovali su sovjeti. U poljoprivredi je bilo toliko zaposlenih da se na druge poslove moglo premjestiti milijune ljudi bez posljedica po žetvu. Preostali ratari morali su prehraniti tvorničke radnike kao i same sebe. Organizirajući seljake u kolektivne farme, kolhoze, sovjeti su se nadali da će ih učiniti produktivnijim – te da će ih lakše oporezivati.

Početni uspjesi

Sovjetski pristup uspio je u industrijalizaciji privrede. U razdoblju od 1928. do 1940. njihova prerađivačka industrija porasla je 170 posto, dok je ostatak svijeta bio zahvaćen depresijom. Na početku Drugoga svjetskog rata SSSR je bio na putu da postane industrijska sila koju je uzvisivao Nehru. Ali ta industrijska ekspanzija nije potvrdila teorije sovjetskoga pristupa. Da bi povećali tvorničku proizvodnju 170 posto boljševici su morali u još većem omjeru povećati ulaganja: nepoljoprivredna radna snaga morala je porasti gotovo 190 posto, a količina kapitala u tom sektoru čak 336 posto, prema podacima što ih navode Anton Čeremuhin i njegove kolege u Federal Reserve Bank u Dallasu. Drugim riječima, sovjeti su mogli prebacivati sredstva u tvornice, ali nisu mogli održati efikasnost njihova korištenja.

Što je još važnije, seljaci nisu mogli izručivati višak zaposlenika i žitarica bez goleme ekonomske štete, žestokoga otpora i rasprostranjene patnje. Staljin je razvlastio, protjerao i uništio mnoge od najuspješnijih i najsofisticiranijih poljoprivrednika, kulaka, rekvirirao žitarice po niskim cijenama i pokušavao nacionalizirati stoku za vuču. Reagirajući na takvo nasilje seljaci su naprosto klali konje i goveda ili su ih prestali hraniti. Pokušaji da se silom unište poljoprivredni resursi bili su katastrofalna pogreška, ali i zločin. U najtežim okolnostima poljoprivredna proizvodnja pala je za više od četvrtine u usporedbi s 1928. ostavljajući planerima manje resursa za redistribuciju urbanom stanovništvu.

Promašaj s kolektivizacijom

Je li to nasilje moglo biti uklonjeno iz sovjetskoga pristupa kao što se je nadao Nehru? Bankar Allen vjeruje da jest. „Kolektivizacija poljoprivrede nije bila potrebna za brzi rast“, tvrdi on. Čak je i Staljin na koncu morao popustiti, rekvirirajući manje žitarice, legalizirajući privatna poljoprivredna tržišta i dopuštajući pojedinačno vlasništvo manjih zemljišnih posjeda.

Neki ekonomisti vjeruju da široki okvir sovjetskoga pristupa, uz manje grozota i autarhije, ima nekih sličnosti s ekonomskim modelom istočne Azije. Američki ekonomist Paul Krugman takvu je usporedbu iznio 1994. tvrdeći da je rast azijskih tigrova rezultat brze akumulacije različitih vrsta kapitala, a ne efikasnijeg korištenja tih sredstava. U novije vrijeme tvrdio je također da će se visoki intenzitet kineskoga investiranja održati samo uz preuzimanje viška radnika s prenapučenih farma. Sada kada Kini „ponestaje seljaka“, investicije bi mogle posustati, upozorava Krugman.

Razlike između SSSR-a i Kine

Čeremuhin i njegovi koautori optimističniji su. Proučavajući Kinu i Sovjetski savez unutar istoga analitičkoga okvira, oni uočavaju znatne razlike. Većina kineskoga rasta od 1978. do 2012. bila je posljedica bujanja poljoprivredne produktivnosti, tvrde ti istraživači. A seoba radnika s polja u tvornicu bila je manje važna nego seoba resursa iz državnih poduzeća u privatne. Rezimirajući ovu polemiku londonski *The Economist* zaključuje da je Kina iscrpila svoj suficit seljaštva, ali da prostor za reformiranje i ograničenje troškova poduzeća u državnom vlasništvu ostaje širok. To se odnosii na Indiju. Čeličana u Chhattisgarh podignuta 1955. uz rusku pomoć, primjerice, još je u pogonu kao dio divovskoga javnog kombinata. Ali nije naročito uvjerljiv primjer uspješnosti sovjetskoga pristupa. Nije uostalom uspjela podmiriti indijske potrebe izgradnje tračnica.

Tema broja: **Euro ili kuna**

HRVATSKA I EUROZONA

Plusevi i minusi zajedničke valute

Mnogo je argumenata za prihvaćanje eura, ali ne smiju se zanemariti zamke koje se mogu izbjeći samo kvalitetnim pripremama, prije svega provođenjem reformi.

Piše dr.sc. Žarko Primorac¹

Pokrenuta je inicijativa za uključivanje Hrvatske u zonu eura. Za sada je aktivnost unutar zemlje ograničena na rasprave o koristi i /manje/ ograničenjima takve strateške odluke. Uz to, pred kraj prošle godine Vlada je usvojila Nacrt Prijedloga zakona o stabilnosti, koordinaciji i upravljanju u ekonomskoj i monetarnoj uniji u državama članicama Europske unije. Kada Sabor usvoji taj zakon, Hrvatska će preuzeti obvezu mnogo striktnije financijske politike i discipline koja se neće moći održati bez provođenja ozbiljnih reformi. A izostajanje reformi bio je ozbiljan politički i ekonomski deficit svih dosadašnjih vlada, odnosno ograničenje za je o uvođenje eura.

---

¹ Autor je ekonomski analitičar

Hrvatska se, kao i ostale članice, samim ulaskom u Europsku uniju obvezala pristupiti eurozoni. Naravno to bi se trebalo ostvariti kada ispunimo odgovarajuće uvjete i budemo pozvani za ulazak u euro zonu. Ulazak u EMU /Europska monetarna unija/ je ireverzibilan proces, izlazak nije moguć. Drugim riječima, priključivanje zoni eura je trajnog karaktera i zemlja članica ne može svojevoljno istupiti iz te valutne zajednice. Istina, u dokumentima EU napravljene su izvjesne iznimke u pogledu statusa Velike Britanije /engleska funta/, Danske /danska kruna/, a Švedska je odbila ući u eurozonu. Od tranzicijskih zemalja, pored Slovenije, Slovačke i baltičkih zemalja koje su postale članice eurozone, još su Češka i Poljska ispunile uvjete, ali ne pokazuju interes da se priključe monetarnoj uniji. I Mađarska je blizu zadovoljavanja kriterija za članstvo u eurozoni, ali vladajuće strukture te zemlje pokazuju visoku dozu skepticizma prema europskim integracijama uopće.

Suprotstavljene ekonomske škole

U Hrvatskoj su se diferencirale dvije različite makroekonomske škole u gledanju na ovo strateško pitanje. Dio ekonomista i političara zalaže se za ubrzanu eurizaciju, napuštanje monetarnog suvereniteta zemlje i kune kao nacionalne valute i potpuno priključivanje euro grupaciji. Druga, čini se brojnija, populacija /posebno starijih/ ekonomista, gospodarstvenika i političara zagovara postupno približavanje eurozoni dok Hrvatska ne riješi velike makroekonomske neravnoteže, umanjiti visoki javni i privatni dug, podigne konkurentnost ekonomije i postigne fiskalnu stabilnost. Postupno približavanje zagovara se i radi neizvjesne sudbine samog eura i euro zone koju, kako je poznato, potresaju ozbiljni unutarnji problemi. Dakle, u grupi tzv. realista dominira stav da Hrvatska ponajprije mora dobro „pospremiti“ svoju kuću, spoznati budućnost euro zajednice i definirati svoje mjesto u njoj. Drugim riječima, ni euro realisti ne isključuju potrebu uključivanja u Europsku monetarnu uniju, ali inzistiraju da se Hrvatska priključi kada za to bude spremna i osigura odgovarajuću poziciju.

Proturječja postkriznih efekata

Euro kao zajednička valuta članica EU-a, odnosno EMU funkcionira dvadesetak godina. Euro je utvrđen kao virtualna valuta 11 članica Europske unije 1999. godine, a 2002. uveden je papirni i kovani euro u 12 članica Unije. Od tada je zabilježeno nekoliko karakterističnih faza u razvoju i funkcioniranju zajedničke valute. U prvim godinama nakon uvođenja, kada su monetarnu uniju činile uglavnom razvijene zemlje /neka vrsta matičara EU-a/, zajednička valuta je pokazala određene prednosti i omogućila prosperitet svojim članicama. Međutim, svjetska financijska kriza 2007/08. prelila se iz SAD-a i na zemlje Europske unije i pokazala da euro nije završen projekt. Krizna događanja i praksa iz tih vremena upućivala su na zaključak da je euro dobra „roba“ za stabilna vremena, a jako rizičan novčani medij u kriznim

razdobljima. U godinama financijske krize većina članica EU-a i EMU doživjela je velike financijske teškoće. Posebno je bila izložena grupa manje razvijenih članica EU-a /Irska, Portugal, Španjolska, tranzicijske zemlje/. Najdrastičnije je bila pogođena Grčka, koja se i danas oporavlja od teške financijske traume iz kriznih godina. Za njezin potpuni oporavak trebat će pričekati.

U cjelini gledano, u post kriznim godinama europsko gospodarstvo se postupno oporavlja. Premda, još nisu dostignute stope rasta i zaposlenosti iz pred kriznog razdoblja, ipak su znatno smanjeni deficiti budžeta – prosječno s oko 6,2% na nešto više od 2% BDP-a. Međutim, i dalje je velik problem javni dug koji je, u članicama EMU-a, na razini od oko 90% bruto domaćeg proizvoda.

	JAVNI DUG /u %/				DEFICIT PRORAČUNA /% GDP/			
	2013	2014	2015	2016 /VI/	2013	2014	2015	2016 /VI/
EU 28	85,5	86,8	87,5	84,3	3,3	3,0	2,4	1,8
EMU	91,1	92,0	92,1	91,2	3,0	2,6	2,1	1,5
Hrvatska		86,6	86,3	83,7		5,2	3,3	0,9

Izvor: EU, Completing The Economic and Monetary Union; WIW – Handbook of Statistics 2017.

Radi se o prosjecima, jer su pozicije pojedinih članica dosta različite.

Zanimljivo je da Hrvatska, prema obadva prikazana pokazatelja, u povoljnijoj poziciji od prosjeka zemalja članica Europske monetarne unije, odnosno euro zone.

Svjetska financijska kriza je pokazala da je euro nedovršen projekt, koji je vrlo ranij u kriznim razdobljima. Štoviše, američki ekonomisti, koji su inače vrlo skeptični prema europskoj zajedničkoj valuti, smatraju da je euro, sam po sebi, proizveo financijsku krizu u Europskoj uniji. Premda se razlikuju pogledi na euro između europskih i američkih ekonomista, i mnogi europski euroskeptici smatraju da je uspostavljanje eura doprinijelo prelijevanju svjetske financijske krize u Europu. I pored razlika u gledanjima, većina ekonomista i geopolitičara slaže se u jednom: jedinstvena europska valuta je uvedena prije nego su se ostvarile sve pretpostavke i formirale institucije koje bi joj osigurale efikasno funkcioniranje. Dosadašnje iskustvo potvrđuje da je euro začet kao politički projekt, a „u svakom političkom projektu, politika je najvažnija“ kaže nobelovac i profesor na Sveučilištu Columbia Joseph Stiglitz.

Za Hrvatsku nije pitanje da li nego kada i pod kojim uvjetima se pridružiti eurozoni. Pri tome nije upitno da li Hrvatska treba provoditi reforme da bi bila spremna za to. Reforme, one prave i stvarne, čim prije. One su imperativ naše razvojne politike, a eurozona je dugoročni projekt.

Sve rečeno vodi jednom zaključku: svjetska financijska kriza iz prethodnog desetljeća postupno je doprinijela da se kriza eura jasnije očituje. Razotkrila je sve slabosti projekta zajedničke valute i strukturne slabosti u eurozoni. I danas, gotovo desetak godina nakon krize, euro zona se suočava sa stagnantnim rastom, a i takav se održava zahvaljujući enormnoj novoj emisiji Evropske centralne banke. Popularno „kvantitativno popuštanje“ produženo je i za 2018. godinu.

Mario Draghi, predsjednik Europske središnje banke drži se teze da euro treba spasiti bez obzira koliko to košta. Nadalje, Europska unija je izložena visokoj nezaposlenosti /blizu desetak postotaka/, posebno mladih, zatim velikim fiskalnim neravnotežama i visokom javnom dugu većine članica. Usporedo s takvim negativnim tendencijama u ekonomiji EU-a, rastu nejednakost i socijalne tenzije – „bogati postaju sve bogatiji, siromašni sve siromašniji“. Euro je, nadalje, produbio jaz između jakih i slabih članica, „oslabio slabe, a ojačao jake“. Spomenutim nedaćama posebno su pogođene manje razvijene zemlje europskog juga i krug tranzicijskih zemalja. U posljednjoj godini, popisu europskih teškoća treba dodati i posljedice Brexita, imigracijske pritiske, pojačanu izloženost terorizmu.

Izazovno razdoblje

Imajući u vidu dosadašnja ostvarenja zajedničke valute, sadašnje probleme kroz koje prolazi EU i predvidivu budućnost, svako trezveno razmišljanje vodi zaključku da je pred euro zonom vrlo izazovno razdoblje. To ne znači da euro nema nikakve perspektive, nego upozorava da ovakav euro s institucijama na kojima funkcionira teško održiv. Drugim riječima, potrebne su temeljite reforme da bi se euro održao i služio projektiranim ciljevima. Europska komisija je pripremila vrlo zahtjevan program učvršćivanja zajedničke valute, ali ostaje pitanje politike da ga prihvati i realizira.

Dakle, opet je u pitanju politički izazov pred eurom, a on bi se mogao izraziti kao: više Europe, ili manje Europe! Više Europe pretpostavlja čvršću političku integraciju, stvaranje europskih, financijskih institucija – bankarska unija, fiskalna unija, garantiranje depozita, euro-obveznice, širi mandat ECB-a, pa sve do stvaranje „Europe više brzina.“ Dakle izazov je velik i sudbina eura će zavisti od njegova razrješenja. Izbor između mogućih varijanti kako nastaviti učvršćivanje /ili održavanje na životu/ zajedničke valute, može biti u dijapazonu od: nastaviti „gurati“ dalje, pa dok traje, traje; stvaranje Europe više brzina i „fleksibilnog“ eura, ili kako kaže spomenuti geopolitičar „prijateljski razvod“, ma što to značilo.

Korisno se još jednom prisjetiti Stiglitz, koji kaže da je euro trebao služiti Europljanima..., a sada se od njih traži da prihvate manje plaće, više poreze, manja socijalna prava..., DA BI SE SPASIO EURO.

Argumenti „ZA“

U sklopu plana za uvođenje eura, Vlada i Hrvatska narodna banka nedavno su predstavile studiju pod naslovom: Strategija za uvođenje eura kao službene valute. Strategija je temeljni dokument za mnogobrojne rasprave koje su se počele održavati u diljem zemlje.

Prema Strategiji, uvođenje eura kao službene valute bilo bi izrazito korisno za hrvatsku ekonomiju. Sukladno tome, Hrvatska treba početi s pripremama za uvođenje eura. Obrazloženi su i troškovi takve orijentacije i oni su, prema predlagačima, niži u odnosu na korist koju bi naša ekonomija i država u cjelini ostvarili uvođenjem eura.

Malo podrobnija analiza koristi i troškova priključivanja eurozoni upućuje da bi ta odluka donijela pozitivne efekte:

- **uklanjanje valutnog rizika** u gospodarstvu je navedeno kao „glavna“ korist od uvođenja eura, budući da je hrvatski monetarni sustav izrazito euriziran. Radi ilustracije, valutna struktura duga svih domaćih sektora, na kraju 2016. godine, je sljedeća: dug izražen u kunama iznosi oko 181 milijardu kuna, što predstavlja oko 26,2% ukupnoga duga ili 52,5% BDP-a. Istovremeno, devizno nominiran dug /uključujući kunski dug s valutnom klauzulom/, iznosi 511,1 milijardu kuna što predstavlja 73,8% ukupnog duga, ili 148,1% BDP-a. Valutnom riziku izloženi su svi domaći sektori: država za oko 220 milijardi kuna, gospodarstvo za oko 200 milijardi i stanovništvo za nešto više od 71 milijarde kuna. Više od 90% deviznog duga vezano je za euro. Navedene brojke pokazuju da valutno rizičan dug doseže gotovo jedan i pol godišnji BDP. Vidljivo je da valutno strukturiran ukupni dug predstavlja visoki rizik za sve domaće dužnike. Svaki ozbiljniji poremećaj u intervalutarnim odnosima mogao bi uzdrmati dužničku poziciju domaćeg gospodarstva. Zato se uklanjanje valutnog rizika može smatrati pozitivnim efektom ulaska u euro zonu;
- **smanjenjem troškova zaduživanja** kamate svim domaćim sektorima približile bi se onima u jezgri euro područja, što bi povećalo konkurentnost hrvatskog gospodarstva. Ova pretpostavka je samo djelomično prihvatljiva, jer visina kamata na zajmove ne zavisi samo od valutne strukture, nego prije svega od rizika zajmoprimca, rizika zemlje i konkurentnosti zemlje, kao i stanja na međunarodnom financijskom tržištu. Hrvatska je, nažalost, izložena ozbiljnim makroekonomskim neravnotežama i naponi za smanjivanje kamata moraju biti usmjereni na otklanjanje tih nesklada. Istina, ulazak u euro zonu bi, u izvjesnoj mjeri, smanjio rizike Hrvatske /barem reputacijske/ i troškove osiguranja kredita, ali su izražena očekivanja pretjerana. Visina kamata će ponajprije zavisti od stanja na međunarodnom financijskom tržištu u vrijeme ulaska u eurozону, a još više od naše sposobnosti da do tada uklonimo glavne makroekonomske neravnoteže i smanjimo rizik zemlje. Da članstvo u eurozoni nije osnovni uvjet za ostvarivanje nižih kamata pokazuje i aktualno stanje, kada neke članice eurozone i danas imaju više prosječne kamate od hrvatskih dužnika;

- smanjenje rizika od izbijanja valutne i bankarske krize može biti koristan učinak ulaska u eurozonu, ali je više psihološkog značaja. Pripadanje grupi euro zemalja, samo po sebi, emitira pozitivne signale o pouzdanosti bankarskog sustava. Međutim, neka iskustva iz posljednje financijske krize pokazuju da članstvo u EMU nije spasilo članice od lomova u bankarskom sustavu. Dovoljno se sjetiti Španjolske, Portugala, Irske, Grčke i Cipra čija su bankarstva u krizi ozbiljno uzdrmana. Hrvatski bankarski sustav je relativno stabilan i vodi računa o ravnoteži između valutnih obveza i imovine, ali ni to nije garancija potpune sigurnosti u uvjetima eventualne krize. Dakle, iz ovog aspekta promatrano, dobro je biti članicom eurozone, ali to nije kišobran koji će nas u cijelosti pokriti od moguće oluje;
- niži transakcijski troškovi, niži regulatorni troškovi, izbjegavanje mjenjačkih troškova, prestanak potrebe za držanje deviznih rezervi u euru, smanjenje informacijskih troškova i drugi benefiti u financijskim transakcijama, koristeći euro kao nacionalnu valutu, mogu se smatrati korisnim učincima članstva u euro zoni;
- velika korist, koju nije moguće brojčano izraziti, svakako je pripadanje moćnom financijskom klubu vodećih, europskih ekonomija. Ta pripadnost donosi ozbiljnu reputacijsku prednost, mogućnosti komuniciranja na „ravnopravnoj osnovi“, korištenje raznovrsnih financijskih izvora, uključivanje naših financijskih institucija u međunarodne sheme financiranja raznih programa, sudjelovanje u raspodjeli monetarnih prihoda Eurosustava, povećane mogućnosti korištenja europskih sredstava i druge. Ipak i ovdje treba imati realistična očekivanja, jer će Hrvatska teško ostvarivati stvarno ravnopravan status s jednom Njemačkom ili Francuskom, Italijom ...;
- ne treba isključiti i **potencijalne koristi** koje zemlje članice eurozone mogu imati u slučajevima privremenih financijskih neravnoteža korištenjem europskih mehanizama intervencije u kriznim situacijama. Premda skorašnja iskustva pokazuju da su se članice eurozone, koje su bile prisiljene koristiti ove mehanizme /kao Grčka i neke druge/, morale odreći određenih elemenata nacionalnog suvereniteta i podvrći strogim „discipliniranim“ mjerama da bi se kvalificirale za međunarodnu pomoć.

... i „**PROTIV**“

Nasuprot navedenim koristima, uključivanje u eurozonu donijelo bi i prilično visoke političke, materijalne, pa i psihološke učinke i troškove:

- uvođenjem eura Hrvatska bi u potpunosti **izgubila monetarnu suverenost** i mogućnost vođenja samostalne monetarne i tečajne politike. Umjesto, toga

Hrvatska narodna banka bi, zajedno sa članicama Eurosustava sudjelovala u vođenju zajedničke monetarne politike Europske središnje banke. S obzirom na veličinu naše privrede /oko 1,2% BDP-a Njemačke/, normalno je pretpostaviti da bi naš utjecaj u tom klubu bio minoran. S obzirom na nivo razvijenosti Hrvatske u klubu puno razvijenijih i konkurentnijih zemalja, potpuno odricanje od mogućnosti intervencije u ekonomskom razvoju zemlje predstavlja izrazito veliki trošak. Tome treba dodati i negativan psihološki učinak – gubitka nacionalne valute kao jednog od simbola nacionalnog suvereniteta i identiteta;

- porast cijena u zemlji zbog konverzije učestalo se spominje kao potencijalni, ali ne i veliki rizik. Samo zaokruživanje maloprodajnih cijena na gore, prilikom preračunavanja u iz kuna u euro, ne može donijeti visok porast općeg nivoa cijena /moguće od 0,25% – 0,50%/. Mnogo je ozbiljniji psihološki pritisak na povišenje općeg nivoa cijena koje se očekuje, a koje se dogodilo u novoprimitim članicama u eurozonu. Obećavanje Vlade prilikom predavljanja strategije da će rasti i plaće ne može se smatrati zadovoljavajućim obrazloženjem. Eventualni porast plaća može se ostvariti rastom produktivnosti i konkurentnosti nacionalne ekonomije, a ne radi uvođenja eura;
- važno pitanje koje nije dovoljno objašnjeno u Strategiji je tečaj konverzije kune u euro u momentu ulaska Hrvatske u eurozonu. Od toga najviše zavisi položaj pojedinih sektora u novom valutnom važenju – povjerilaca i dužnika, pojedinih kategorija stanovništva, naročito onih s fiksnim kunksim dohotkom /umirovljenici, nezaposleni/. Na predavljanju Strategije čulo se objašnjenje da se o tečaju konverzije po pravilu pregovara i da u tom pogledu nema velikih rizika, jer je odnos euro/kuna već tržišno realan. Realno je očekivati da će tečaj konverzije, prema teškoći pregovaranja i prema efektima na pojedine sektore domaće ekonomije, biti jedno od težih pitanja za realiziranje strategije ulaska u eurozonu;
- Ostali troškovi, kao trošak pristupanja HNB-a Eurosustavu, troškovi informacijske transformacije, doprinos u pružanju financijske pomoći državama članicama i drugi su razumni i normalni efekti procesa priključenja.

Golemi rizici

Ostaje jedan važan aspekt /i potencijalni rizik/ priključivanja eurozoni o kome se malo govori, a to su troškovi nominalne i realne konvergencije hrvatskog gospodarstva s razvijenom Europom. Što se nominalne konvergencije tiče, u pitanju su relativno manji problemi, osim konvergencije fiskalnog sustava. Ne isključuju se izvjesni problemi na području cijena, jer u tom sektoru psihološki faktori i očekivanja igraju izrazito značajnu ulogu. U cjelini gledano, precjenjuje se dostignuti nivo nominalne konvergencije, i naglašeno ističu dostignuća u posljednjih godinu – dvije u sektoru fiskalne konsolidacije /smanjenje budžetskog deficita i ostvarivanje

suficita, smanjenje javnog duga i slično/. Nema sumnje da su ostvareni pozitivni pomaci u ovom sektoru, ali otvoreni problemi i rizici koji nas očekuju ogromni su. Spomenut ću samo neke: konsolidacija mirovinskog sustava, financijsko ozdravljenje zdravstvenog sustava, reforma javne uprave, tekuće arbitraže koje mogu donijeti nove milijardske obveze državnom proračunu, konsolidacija u nekim dijelovima javnog sektora /željeznice, petrokemija, INA, Gredelj, uro aković, brodogradnja, autoceste/, potreba povećanja ulaganja u ekologiju, infrastrukturu uopće, energetiku, istraživanje i razvoj, obrazovni sustav i još mnogo drugoga.

Kada se govori o realnoj konvergenciji, pokazatelji o stanju našeg gospodarstva nisu ohrabrujući. Stopa rasta od oko 3% u prošloj godini posto ni izdaleka ne osigurava bitnu promjenu naše pozicije u europskim okvirima. A već za narednu godinu EBRD nam predviđa smanjivanje stope rasta na 2,6%. Prema mnogim ekonomskim pokazateljima, Hrvatska je na predzadnjem mjestu na EU ljestvici /iza nas je samo Bugarska/. Postavlja se pitanje što se s našom ekonomijom zaista događa kada smo u posljednjih dvadesetak godina s drugog mjesta liste tranzicijskih zemalja došli na predzadnje u istoj skupini zemalja? Nadalje, treba dodati da je, prema posljednjem Doing Business koji izdaje Svjetska banka, Hrvatska izgubila osam mjesta na rang listi konkurentnosti. Prema posljednjem izvještaju Europske banke /EBRD/, Hrvatska je na zadnjem mjestu – prema 6 tranzicijskih pokazatelja kvaliteta održive, tržišne ekonomije. Ispred nas su: Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Poljska, Slovačka, Slovenija – dakle, zemlje članovi ili kandidati za eurozonu. Od spomenutih, realnih kretanja zavisi naša konkurentnost i stvarni položaj u euro zoni. O tome se u Strategiji se nedovoljno govori.

Hrvatska ekonomija je visoko eurizirana jer smo naslijedili velik dio deviznih obveza iz bivše države /devizna štednja/. Osim toga, usmjerili smo monetarnu politiku prema prihvaćanju najprije DM-a, kasnije eura, a ne jačanju uloge nacionalne valute – kune. Pokretanje Strategije za ulazak Hrvatske u zonu eura u ovom momentu je više politički oportuno nego ekonomski opravdano. Ako smo se već odlučili za takvu politiku, treba dobro postaviti ciljeve, posebno u pogledu izbora termina ulaska u eurozonu koja prolazi kroz ozbiljne turbulencije. S obzirom na to da će u svakoj kombinaciji proces priprema i prolaska kroz sistem ERM II trajati više godina, najvjerojatniji su izgledi da ćemo biti spremni za ulazak u euro zonu negdje oko 2025. godine. Važno je imati na Svaka zemlja, koja se želi uključiti u eurozonu, čini to da bi imala koristi, a ne radi političkog oportuniteta. Hrvatska bi trebala biti svjesna te činjenice.

Lista briga i izazova

Ukupna ocjena koristi i troškova preteže na stranu više koristi nego troškova od uvođenja eura. Zamke i izazovi se nalaze unutar same ekonomije i odnose se na kontinuirano provođenje strukturnih reformi. Zemlje europodručja neće dopustiti da se ponovi grčki scenarij ipustiti da euro uvede zemlja koja je za to nespremna.

Piše dr.sc. Ante Žigman¹

Proces uvođenja eura u Hrvatsku započeo je početkom 2017. kada su stručne službe Vlade i Hrvatske narodne banke započele rad na Strategiji za uvođenje eura. Službeno je strategija predstavljena u listopadu 2017. čime je proces službeno započeo. Od tada je Hrvatska narodna banka održala niz stručnih konferencija i savjetovanja, a čelnici Vlade su u europskim institucijama zastupali stajalište da Hrvatska želi što prije uvesti euro. Međutim taj proces je danas puno zahtjevniji nego što je bio kada su euro željele uvesti nama slične zemlje: Slovenija, Estonija, Slovačka, Litva i Latvija. Tada je bilo dovoljno reći da se želi uvesti euro, dok se nakon financijske i dužničke krize u Europi taj proces postrožilo. Hrvatska tako uz Bugarsku pokušava pokucati na vrata Europske komisije i ECB-a ne bi li dobila zeleno svjetlo za ulazak u ERM2 – tečajni mehanizam dva što je čekaonica u kojoj kandidat za euro mora provesti najmanje dvije godine. U izradi Strategije istaknute su prednosti i nedostaci uvođenja eura gdje prednosti pretežu nad nedostacima.

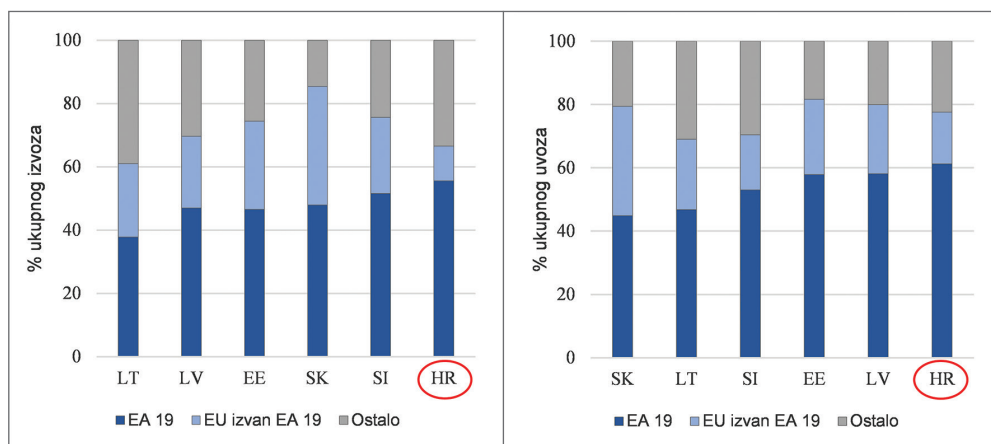
Ekonomska i monetarna unija (EMU) predstavlja nastojanje država članica da ostvari snažniju političku i ekonomsku integraciju. Osnivanjem cjelovite monetarne unije moći će se iskoristiti mogućnosti jedinstvenog tržišta, u najvećoj mjeri uklanjanjem rizika koji proizlaze iz promjene deviznih tečajeva, zatim kroz niže transakcijske troškove i jačanje otpornosti EU-a na šokove.

Malim i otvorenim ekonomijama prema teoriji optimalnih valutnih područja pogoduje formiranje zajedničkog valutnog područja u kojem se nalaze vanjskotrgovinski partneri. Posljedica je to visokog stupnja otvorenosti gospodarstva zbog čega cijene međunarodno razmjenjivih dobara u domaćoj valuti mogu porasti zbog promjene

---

¹ Autor je predsjednik Upravnog vijeća HANFA-e. Stavovi autora iskazani u ovom tekstu nisu i stavovi institucije u kojoj je zaposlen.

tečaja. Tada je politika deviznog tečaja neefikasna u smanjivanju makroekonomskih šokova, a u tom kontekstu državi odgovara stabilan tečaj ili pristupanje monetarnoj uniji u kojoj se nalazi glavni trgovinski partneri (Slika 1).

Napomena: Na slici je prikazana prosječna vrijednost udjela u 2015. i 2016. godini.

Izvori: Eurostat, DZS (preuzeto iz dokumenta Strategija za uvođenje eura kao službene valute u Republici Hrvatskoj)

Slika 1. Geografska struktura robne razmjene Hrvatske i novih članica europodručja.

Politička i ekonomska integracija potakla je države članice na ispunjavanje zajedničkih pravila i koordinaciju ekonomske politike ključne za funkcioniranje zajedničke monetarne unije. Recentni događaji u europodručju pokazuju kako države članice imaju zajedničku monetarnu politiku, međutim svaka država samostalno vodi fiskalnu i strukturnu ekonomsku politiku, pa se stoga može pojaviti makroekonomski jaz koji negativno utječe na stabilnost cjelokupne monetarne unije. Iz tog su razloga nakon dužničke krize uspostavljeni novi mehanizmi koordinacije ekonomskih politika unutar EU-a kako bi se osigurala veća otpornost europodručja u slučaju budućih sličnih događaja. Hrvatska je ulaskom u EU postala dio tih mehanizama, što je povećalo stupanj povezanosti ekonomske politike u državama članicama EU-a. Uvođenjem eura hrvatska će morati primijeniti stroža fiskalna pravila koja se odnose na članice europodručja.

Prednosti uvođenja eura

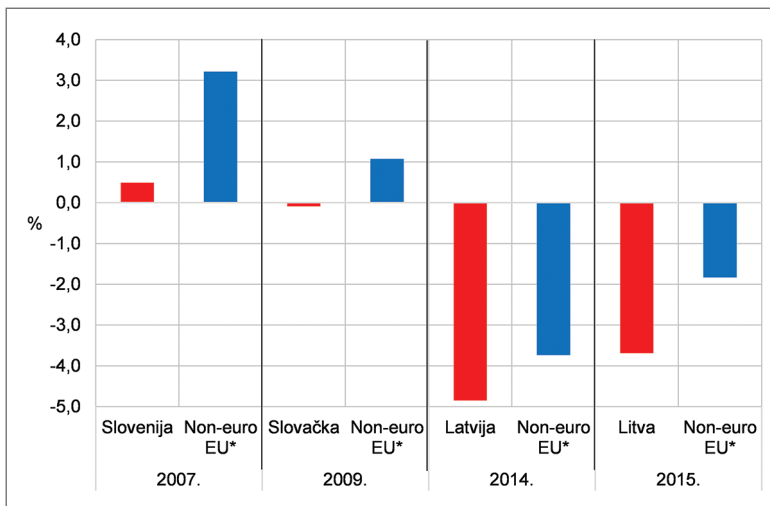
Sigurno je najvažnija korist od uvođenja eura, uklanjanje valutnog rizika kojem su izloženi svi ekonomski subjekti, budući da u slučaju promjene tečaja dolazi do promjene vrijednosti imovine. Posebno je to izraženo kod ekonomskih subjekata kojima je vrijednost obveza vezanih uz euro veća od njihove imovine vezane uz euro.

Pri tome ti isti subjekti ne ostvaruju prihode u euru, pa ih deprecijacija tečaja vodi u povećanje vrijednosti duga i povećanje iznosa otplate duga. Kada je gospodarstvo izrazito zaduženo u devizama, jaka deprecijacija imat će negativne posljedice na ekonomski rast.

Kada uzmemo u obzir činjenicu kakva bi šteta nastupila u slučaju veće deprecijacije u Hrvatskoj može se zaključiti da hrvatskom gospodarstvu pogoduje stabilan tečajja kune prema euru. Takva situacija sužuje prostor djelovanja monetarne politike pa tako visoka prisutnost eura povećava cijenu zaduživanja budući da vjerovnici ugrađuju premiju na rizik od promjene tečaja u kamatne stope jer postoji opasnost da dužnik neće biti sposoban uredno otplaćivati dug.

Uvođenjem eura uklonit će se valutni rizik izloženosti prema euru cijelog gospodarstva a posredno i vjerovnici (banke). U tom slučaju nestati će i potreba za nekim regulatornim zahtjevima od strane Hrvatske narodne banke što će povećati efikasnost poslovanja banaka.

Sljedeća prednost su niži troškovi zaduživanja koji ovise o nizu faktora kao što su rizik države, rizik onoga koji se zadužuje, trošak regulatora, troškovi izvora sredstava za banku i slično. Ulazak u europodručje kreirat će okruženje koje će se povoljno odraziti na sve navedene faktore što će poboljšati uvjete po kojima će se gospodarski subjekti i građani zaduživati. Dosadašnje analize su pokazale da se u trenutku uvođenja eura razina premija osiguranja smanjuje u zemljama koje su pristupile europodručju (Slika 2). Zemlje koje uvedu euro dobiju tzv. Europremiju

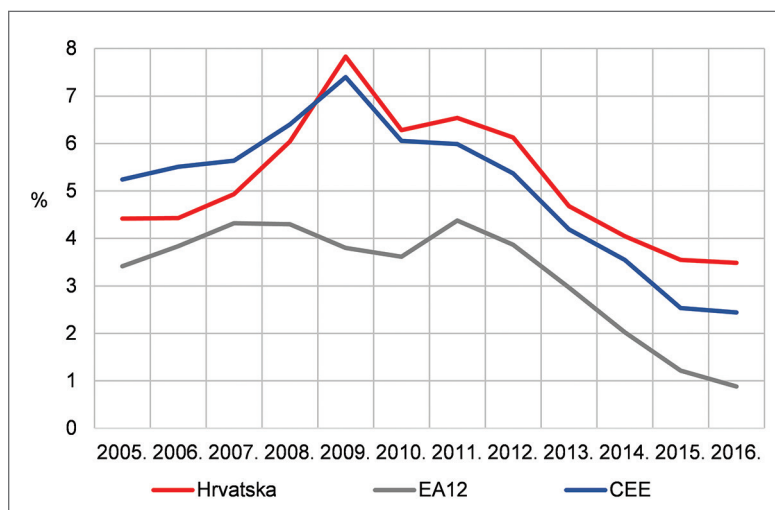

* isključujući Dansku, Švedsku i Ujedinjenu Kraljevinu

Napomena: godina u tablici odnose se na godinu u kojoj je pojedina država uvela euro.

Izvor: ESB. (preuzeto iz dokumenta Strategija za uvođenje eura kao službene valute u Republici Hrvatskoj)

Slika 2. Promjena prinosa na 10-godišnje državne obveznice dvije godine nakon u odnosu na dvije godine prije ulaska u europodručje.

Izvor: ESB. (preuzeto iz dokumenta Strategija za uvođenje eura kao službene valute u Republici Hrvatskoj)

Slika 3. Prinos na 10-godišnje državne obveznice.

koja povećava kreditni rejting države za barem jedan stupanj. Hrvatska bi sigurno od toga imala koristi i napokon izašla iz neinvesticijskog rejtinga. Također bi usporedo s poboljšanjem kreditnog rejtinga došlo i do smanjenja prinosa na obveznice čime bi se u proračunu ostvarile znatne uštede koje bi se mogle preusmjeriti u smanjenje javnog duga ili u neophodne investicije u obrazovanje. Kamatne stope bi se morale smanjiti zbog činjenice da će HNB preuzeti monetarnu politiku ECB-a koja će znatno smanjiti regulatorni trošak za banke. Primjerice stopa obvezne rezerve za banke će se smanjiti sa 12% koliko HNB traži na samo 1% koliko zahtjeva Europska središnja banka.

Uvođenje eura otklanja i rizik od izbijanja valutne krize uslijed špekulativnih napada. Naime velika razina eurizacije uvijek otvara opasnost da središnja banka u slučaju valutne krize mora intervenirati na deviznom tržištu smanjujući devizne rezerve kako bi sačuvala stabilan tečaj. Rizik od valutne krize povezan je s izbijanjem bankovne krize budući da su banke izrazito izložene u euru i imaju valutno neusklađene bilance. Također valutnom riziku su izloženi građani koji imaju prihode i imovinu u kunama i obveze u eurima. Ulazak u europodručje bi znatno smanjio i većoj mjeri isključio ove rizike.

Hrvatska je kao turistička zemlja i primateljica deviznih doznaka izložena velikim tečajnim i transakcijskim troškovima. Tečajni troškovi proizlaze iz razlike između prodajnog i kupovnog tečaja, te naknada i provizija banaka pri provođenju konverzije. Primjerice kupovinom kreditnim karticama u inozemstvu banke zaračunavaju vrlo nepovoljan prodajni tečaj, što bi bilo potpuno eliminirano za

kupovine u eurozoni kada bi hrvatska uvela euro. Prema izvoru iz Eurostrategije¹ procjenjuje se da transakcijski trošak domaćih sektora uslijed transakcija zamjene eura u kune i obrnuto iznosi i do 0,3% BDP-a, odnosno oko jedne milijarde kuna. Također uvođenjem eura se mogu očekivati niže naknade za plaćanja u domaćem i inozemnom platnom prometu.

U području zajedničke valute zemlje su međusobno povezanije i time dolazi do jačanja trgovine i izvoza. Naime dolazi do bolje usporedivosti troškova i cijena, zatim smanjenja transakcijskih troškova i slično. Sve to može pridonijeti boljoj trgovinskoj razmjeni, te povećanju investicija. Iako ne postoje nedvosmisleni znanstveni dokazi za ovu tezu, logično je očekivati da će se trgovinski odnosi približiti, a ne udaljiti.

Od ostalih pozitivnih učinaka treba spomenuti raspodjelu monetarnog prihoda Europske središnje banke. Ulaskom u eurozonu HNB će steći pravo da u ime Hrvatske sudjeluje u godišnjoj raspodjeli monetarnog prihoda Europske središnje banke. Također ne treba zaboraviti otvoreni pristup mehanizmu Europskom mehanizmu za stabilnost koji služi kao pomoć državama eurozone kada se nađu u financijskim poteškoćama.

Negativni učinci

Uvođenje eura u Hrvatsku dovest će u potpunosti do gubitka samostalne monetarne politike, a time i tečajne politike. HNB će u sklopu ostalih središnjih banaka Eurosustava djelovati u provođenju zajedničke monetarne politike Europske središnje banke. Razaznaju se dva osnovna problema koja proizlaze iz gubitka samostalne monetarne politike. Prvi problem se odnosi na to što nositelji ekonomske politike više neće biti u mogućnosti koristiti devizni tečaj kako bi povećali konkurentnost gospodarstva kroz kanal realnog tečaja. Drugi se problem odnosi na neprimjerenost zajedničke monetarne politike u slučaju kada faza poslovnog ciklusa zemlje nije u skladu s ostatkom Europodručja. Međutim analize iz HNB-a koje se nalaze u dokumentu Eurostrategije pokazuju da gubitak samostalne monetarne politike nije negativan za Hrvatsku zbog ograničenog prostora za aktivno korištenje instrumenata monetarne politike. U tom kontekstu osnovni problem proizlazi iz visoke eurizacije koja u slučaju neravnoteže vodi u financijsku krizu i nesavladivu inflaciju.

Negativan ali ograničeni utjecaj uvođenja eura očekuje se i na cijene. Dosadašnja iskustva novih članica pokazuju da cijene nakon uvođenja eura rastu umjereno. Najviši jednokratni utjecaj na inflaciju iznosio je 0,28 postotnih bodova. Također treba istaknuti da je rast cijena nakon konverzije zabilježen u većoj mjeri u restoranima i kafićima, odnosno uslužnom sektoru. Tu je i trošak jednokratne

---

¹ Vlada Republike Hrvatske i Hrvatska narodna banka STRATEGIJA ZA UVOĐENJE EURA KAO SLUŽBENE VALUTE U HRVATSKOJ – PRIJEDLOG, Zagreb listopad 2017.

konverzije u smislu trošak pribavljanja, odnosno izrade novčanica i kovanica, zatim distribuciju i povlačenje novčanica. Između ostalih troškova imamo i trošak prilagodbe informatičkih i računovodstvenih sustava.

Drugi negativni učinci su vrlo ograničenog karaktera i pitanje je da li će se ostvariti s obzirom na nova pravila u kontroli financijskih tijekova. Primjerice, rizik prekomjernog priljeva kapitala i makroekonomske neravnoteže su u današnjem okruženju financijskog i ekonomskog nadzora zemalja članica svedeni na minimum.

Postoje i neki tehnički troškovi kao što je trošak solidarne pomoći mehanizma za pomoć državama članicama koje su u krizi. Tu se ističe trošak koji se odnosi na uplatu iznosa u temeljni kapital europskog mehanizma za stabilnost. Za Hrvatsku bi taj trošak iznosio oko 425 milijuna eura, ali se plaća u ratama.

Zamke i izazovi

Ukupna ocjena koristi i troškova preteže na stranu više koristi nego troškova od uvođenja eura. Zamke i izazovi se nalaze unutar same ekonomije i odnose se na kontinuirano provođenje strukturnih politika. Naime, zemlje Europodručja neće dopustiti da se dogodi „Grčki scenarij“ i pustiti da euro uvede zemlja koja je posve nespremna na uvođenje eura. Stoga Hrvatsku očekuje kontinuirana provedba reformi i prije i nakon uvođenja eura ako se želi približiti „jezgri“ europskih zemalja i ako ne želi ostati na periferiji Europe. To je jedan od ključni izazova kojim će se morati suočiti nositelji ekonomske politike, a to znači hodati dolinom političke smrti.

Ne može se govoriti da će kamatne stope biti niže nego danas kada uđemo u euro, ali ono što se pouzdano zna jest da će kamatne stope biti niže nego u slučaju da domaća valuta ostane kuna. To je jedna od zamki koja se može dogoditi ako će Hrvatska dugo putovati prema euru. Naime, s obzirom na promjenu smjera vođenja monetarne politike u Europi i SAD-u može se u dužem roku očekivati rast kamatnih stopa, pa pad kamatnih stopa zbog ulaska u europodručje možda neće biti dovoljan da spusti kamatne stope ispod današnje razine.

Sljedeći izazov će biti zaokruživanje cijena i iskorištavanje situacije od strane trgovaca i ugostitelja da povećaju cijene i ostvare dodatnu zaradu. Cijene jeftinih proizvoda za široku potrošnju će relativno više poskupjeti zbog zaokruživanja na više dok će cijene industrijskih proizvoda padati zbog zaokruživanja na niže, ali će relativno ta pojeftinjenja biti vrlo mala. Ovdje je velik izazov za nositelje ekonomske politike da onemoguće takvu prasku. Očekivanja su da će financijski sektor platiti najveći dio troška uvođenja eura, pa je moguća zamka i prebacivanje tog troška na klijente banke.

Prelazak nacionalne monetarne politike na zajedničku monetarnu politiku Europske središnje banke stavlja vođenje primjerene fiskalne politike pred velik izazov. Naime, nositelji fiskalne politike u Hrvatskoj su dosad uglavnom vodili procikličku fiskalnu politiku. Prema analizama u Eurostrategiji razdoblje do početka globalne financijske krize obilježila je ekspanzivna fiskalna politika, dok je od 2009. fiskalna politika imala uglavnom restriktivan karakter, što je u skladu s kretanjem ciklusa. U razdoblju pada gospodarske aktivnosti i visokih troškova zaduživanja, napori nositelja fiskalne politike za smanjenje deficita nisu bili dovoljni da bi se zaustavio izražen rast javnog duga. Prema tome fiskalna politika mora postati protuciklička, što znači u razdoblju rasta prihoda snažno štedjeti kako bi se smanjio javni dug. U tom kontekstu odgovornom ponašanju nositelja ekonomske politike vjerojatno će pridonijeti nove procedure ekonomskog upravljanja na razini EU-a budući da one idu u smjeru provedbe mjera ekonomske politike kako bi se postigao uravnoteženi ekonomski rast u svim zemljama članicama.

Neutemeljen strah od zajedničke valute

Na prvi pogled zvuči paradoksalno, ali upravo mogućnost raspada eurozone poziva Hrvatsku na uključenje. Raspad bi bio strašan ali najteže posljedice iskusile bi male zemlje izvan sustava.

Piše Velimir Šonje¹

Četiri mjeseca nakon objave Eurostrategije – podloge za ulazak Hrvatske u eurozonu, koju su sastavile i potkraj listopada 2017. objavile Vlada i HNB – imali smo već solidan broj javnih rasprava te je objavljen velik broj tekstova i analiza u kojima se pokušalo sagledati troškove i koristi zbog odricanja od domaće valute. Kao što je bilo za očekivati, u maloj, otvorenoj i euriziranoj ekonomiji poput Hrvatske pretežu argumenti „za“ nad argumentima „protiv“ uvođenja eura. U prvom dijelu ovoga teksta daje se pregled tehničkih argumenata koji su dominirali u dosadašnjoj raspravi, a u drugome se dijelu razmatraju šira povijesna i politička pitanja vezana uz euro, budućnost Europske unije i mjesto Hrvatske u njoj.

Transakcijski troškovi

Male i otvorene zemlje relativno više razmjenjuju robe, usluge i kapital sa svijetom. Stoga vlastita valuta za gospodarstvo i građane znači relativno veće transakcijske troškove nego u većim i po definiciji manje otvorenim zemljama. Banke u Hrvatskoj na razmjenu valuta različitim načinima zadržavaju oko milijarde kuna ili oko 0,3% BDP-a svake godine, od čega se veći dio odnosi na razmjenu eura. Taj iznos bi, u slučaju ulaska u euro područje, ostao na računima poduzeća i u džepovima građana i turista.

---

¹ Autor je ekonomski analitičar i konzultant, vlasnik tvrtke Arhivanalitika i stranice Ekonomski lab

Eurizacija

Kada je mala i otvorena zemlja uz to i eurizirana – u smislu da građani koriste euro kao dominantnu valutu štednje te za transakcije u sivoj ekonomiji – argument „za“ dobiva dodatno na snazi.

Eurizacija naime ograničava realizaciju jedne od glavnih prednosti vlastite valute – otežava vođenje autonomne monetarne politike u uvjetima fleksibilnog tečaja. Eurizacija proizvodi negativne uzgredne učinke s kakvima se ne susreću kreatori politike primjerice u SAD-u ili Poljskoj. Slabljenje domaće valute u uvjetima eurizacije dovodi do dramatičnih unutarnjih preraspodjela. Najpoznatija i široko percipirana je ona o rastu kunske vrijednosti duga denominiranog u euru ili uz valutnu klauzulu, kada valuta slabi.

Osim učinka na preraspodjelu, rast protuvrijednosti duga u domaćoj valuti ima i pro-recesijske učinke: pad neto vrijednosti s kojom raspolažu poduzeća i kućanstva smanjuje raspoloživa sredstva za ulaganje i potrošnju te remeti investicijske kalkulacije i očekivanja. Učinak se u teoriji najčešće naziva *bilančni efekt*.

Skrivene preraspodjele

Bilančni efekt slabije domaće valute ima dodatne učinke koji nisu toliko široko percipirani. Najvažniji je učinak na međugeneracijsku i međunarodnu raspodjelu bogatstva. Dužnici po osnovi kredita su u prosjeku mlađi i relativno manje bogati građani u odnosu na građane koji su eurski vjerovnici kreditnih institucija (štediše u eurima). Na strani vjerovnika kreditnih institucija nalazi se i sektor inozemstva čija su potraživanja naravno denominirana u stranoj valuti. Zbog toga pad vrijednosti domaće valute dovodi do preraspodjele od u prosjeku mlađih i zaduženijih građana prema u prosjeku starijim eurskim štedišama i inozemstvu.

Slabljenje domaće valute vjerojatno dovodi i do negativnih učinaka na raspodjelu dohotka kroz asimetrične učinke na cijene. Na primjer, Hrvatska uvozi mnogo energenata čije su cijene denominirane u stranim valutama, uglavnom u američkim dolarima. Zbog toga pad vrijednosti kune poskupljuje dobro čija cijena izravno ili preko utjecaja na druge cijene u čijoj proizvodnji energija služi kao input, umanjuje realne dohotke. Uz to, u recesiji u kojoj pada vrijednost valute, umanjuje se vrijednost dohodaka od nekretnina izraženih u stranoj valuti i taj je učinak raširen na široke slojeve stanovništva. S druge strane, rastu kamatni dohoci štediša u stranoj valuti i profiti izvoznika, što je koncentrirano kod maloga broja članova zajednice. Prema tome, slabljenje domaće valute dovodi do veoma složenih bilančnih i dohodovnih učinaka koji imaju izravne troškovne učinke ali i negativne neizravne učinke na raspodjelu bogatstva i dohotka.

Valutna klauzula je posljedica, a ne uzrok

Laići često ne vide složenost ovih odnosa. Ne razumiju se sekundarni učinci koji nastaju u sustavu cijena, a banke su pred laičkim pogledima neprozirne. Zbog toga se često može čuti stav da banke zarađuju od pada domaće valute. Ne razumije se da su s druge strane bilance (na strani izvora sredstava banaka) štediše i kreditori u drugim valutama. Zbog toga su neki analitičari i političari navedeni na pogrešan zaključak da je valutna klauzula glavni generator ove vrste problema i instrument preraspodjele s potencijalno recesijskim učincima. Zbog toga se afirmirao stav da je valutnu klauzulu potrebno ukinuti.

Na stranu složena pravna pitanja koja takav stav sa sobom nosi, valja uočiti da valutna klauzula nije uzrok nego posljedica strukturno zadanih karakteristika financijskog i gospodarskog sustava.

Politička volja nailazi na strukturna ograničenja

Valutna klauzula je nastala kao posljedica dviju stvari: prvo, malo i otvoreno gospodarstvo po definiciji uvozi relativno više stranog kapitala (u razmjeru prema BDP-u), osobito kad je financijski slabije razvijeno od okružja. Takvo gospodarstvo, s premalo dugoročne domaće štednje, dugoročne financijske izvore neophodne za balansiranje ročne strukture imovine i obaveza pronalazi dominantno izvan granica zemlje; drugo, valutna klauzula je izravna posljedica eurizacije. I jedno i drugo – i veličina odnosno otvorenost i eurizacija – nisu nastali svjesnom političkom voljom nego su plod zemljopisnih, historijskih i drugih razvojnih okolnosti. Posljedice tih okolnosti ne mogu se poništiti pukom političkom voljom. U tom kontekstu, valutnu klauzulu treba razumjeti kao unutarnji mehanizam zaštite od eksternih rizika – ona je domaća refleksija činjenice da se strana valuta nalazi u raširenoj upotrebi od strane različitih sektora i ekonomskih subjekata koji su dužni štititi svoj kapital.

Naravno, zakoni se mogu donositi bez ograničenja, po političkoj volji. Međutim, to će, bez obzira na pravne konzekvence u smislu mogućih sukoba s temeljnim ustavnim vrednotama i pravnim principima, izazvati neočekivane negativne posljedice jer će se svi subjekti nastojati prilagoditi novoj regulaciji. Tih negativnih (i nenamjeranih) učinaka ne bi bilo kada bi se Hrvatska mogla povećati nekoliko puta, a ljude lijepo zamoliti da štede samo u domaćoj valuti. U tom slučaju bi valutna klauzula ionako nestala. Nestao bi i cjelokupan problem o kojem je ovdje riječ. Alternativno rješenje s kapitalnim kontrolama poput onih koje su se primjenjivale u bivšoj Jugoslaviji dovelo bi do financijske implozije i masivnog odljeva kapitala s nesagledivim posljedicama, povrh činjenice da takav jednostran potez u EU-u nije moguć jer narušava jedan od temeljnih principa Europskoga ugovora.

Treba imati u vidu da čak i ako problemi eurizacije i valutne klauzule ne bi postojali, troškovi odricanja od vlastite valute ne bi nužno bili veći od koristi. To pokazuje iskustvo većih ekonomija s marginalnom ulogom valutnih klauzula i sličnih derivata,

oslonjenih na vlastite valute. Velik broj takvih zemalja se odlučio za euro, od Francuske i Italije preko Španjolske do Nizozemske, Belgije i Austrije.

Gubitak monetarnog suvereniteta može biti korist društvu, a ne trošak

Zbog toga je gubitak mogućnosti vođenja autonomne monetarne politike pogrešno navoditi među negativnim aspektima zamjene kune eurom. Ne može se izgubiti ono što nemamo. Važno je još jasnije utvrditi zašto je tome tako.

Udžbenički model u kojem ekspanzivna monetarna politika koja ignorira pokrete tečajja dovodi do rasta likvidnosti, povećanja unutarnje potražnje i ponude, dok slabija valuta potiče izvoz i destimulira uvoz, ne predstavlja potpun opis gospodarskih posljedica autonomne monetarne politike. Opis ne uključuje četiri važne posljedice: (a) prelijevanje domaće potražnje na uvoz (koje je relativno snažnije u manjim nego u većim zemljama), (b) troškovni udari zbog rasta uvezenih cijena, (c) efekti preraspodjele o kojima je ranije bilo riječi, (d) promjena ponašanja u investiranju i potrošnji zbog promjene neto bogatstva izazvanog deprecijacijom i sl.

S obzirom na veliku vjerojatnost pojave negativnih posljedica autonomne monetarne politike u zemljama veličine, strukture i povijesti kao što je Hrvatska, dokidanje mogućnosti vođenja autonomne monetarne politike moglo bi se sa strane pasive prebaciti na aktivnu stranu uvođenja eura, ako se kroz to ojača povjerenje i otklone rizici. Među pozitivnim stranama otklanjanja valutnog rizika često se ističe pozitivan učinak na investicije. Iako je taj učinak teško kvantificirati, činjenica je da stabilni odnosi cijena u dugom roku olakšavaju poslovno planiranje i sagledavanje očekivanih povrata, što može imati pozitivan utjecaj na investicije.

Učenje iz nedavne prošlosti

Prethodna rasprava nije samo teoretska. U prilog prijedlogu o prebacivanju gubitka mogućnosti vođenja autonomne monetarne politike sa strane troškova na stranu koristi od uvođenja eura govori i naša nedavna prošlost.

Od prvog udara zadnje krize u četvrtom tromjesečju 2008., vrijednost kune je padala. HNB je bitno relaksirala mjere monetarne politike od ukidanja granične obvezne pričuve preko relaksacije omjera devizne likvidnosti do uvođenja novih instrumenata u kasnijim fazama krize. Štoviše, HNB je na temelju svojih aktivnih mjera 2009. promovirala izlazak iz krize bez sklapanja aranžmana s MMF-om, čime je odigrala bitnu ulogu u tome da se vlada Jadranke Kosor u drugoj polovici 2009. odlučila za strategiju oslonca na vlastite snage.

Pad vrijednosti valute nastavljen je do početka 2015. Tečaj kune za euro u tom je razdoblju otklizao sa 7,11 (rujan 2008.) na 7,7 (siječanj 2015.) kuna za euro ili 8,3%

od vrha do dna. Često se zaboravlja da je u slučaju švicarac, deprecijacija kune spram eura imala svoj nemali udjel. S druge strane, uvjerljivi dokazi o pozitivnim učincima spomenute deprecijacije ne postoje, dok su oni negativni prilično očiti. Takav se scenarij dogodio drugi put u novijoj hrvatskoj povijesti. Slično problematičan period slabljenja valute zabilježen je 1996. – 2000. kada je kuna od vrha (kolovoz 1996.) do dna (ožujak 2000.) pala za 11,3% prema njemačkoj marci.

Kritičari će vjerojatno reći da je pokret tečaja 2009. – 2015. imao važan udjel u poboljšanju troškovne konkurentnosti. Prema toj tezi, Hrvatska bi brže izašla iz krize da se deprecijacija dogodila jače, ranije i brže. Međutim, ta hipoteza je nedokaziva. Zanimaruje činjenicu da je hrvatsko gospodarstvo snažno padalo kroz cijeli period deprecijacije. Danas *znamo* objasniti pro-recesijske učinke pada vrijednosti valute koji su ranije opisani. Stoga bi se alternativna tj. kontra-faktička hipoteza o ranijem izlasku iz krize u slučaju ranije i jače deprecijacije kune morala prvo sučeliti s drugom alternativnom kontra-faktičkom hipotezom koja kaže da bi Hrvatska ranije izašla iz krize da je imala fiksni tečaj ili euro te da je ranije poduzimala mjere fiskalne konsolidacije i strukturne reforme za koje *znamo* da dugoročno pogoduju gospodarskom razvitku. Slučajevi Slovenije i Baltičkih država govore u prilog tome, dok slučajevi Češke, Poljske i drugih zemalja (koje su ograničeno slabile vlastite valute) ne govore u prilog teze o tečaju kao ključnom faktoru ubrzanja rasta.

Tržište rada i emigracija

Zagovornici autonomne monetarne politike upozoravaju i na vezu između monetarne politike, tržišta rada i emigracije. Iz teorije optimalnih valutnih područja je poznato da monetarna unija može funkcionirati samo ako su radnici na njenu teritoriju mobilni. Kada se u nekomu dijelu monetarne unije pojavi veća nezaposlenost, te ako taj dio unije nema mogućnost reakcije monetarnom politikom (jer je u zoni iste valute s bolje stojećim dijelom unije), radnici će iseljavati u dijelove gdje je nezaposlenost niža, a gospodarska aktivnost veća. Na tragu ovog fragmenta teorije optimalnih valutnih područja, u Hrvatskoj se postavilo pitanje neće li uvođenje eura pojačati poticaj emigraciji.

Tri razloga zašto neće

Prvo, da bi se ovaj efekt pojavio, područje koje se priključuje monetarnoj uniji mora imati veoma efikasnu autonomnu monetarnu politiku prije priključenja. Treba imati za čime žaliti. Hrvatska međutim, kao što je pokazano, nema efikasnu autonomnu monetarnu politiku koja je vidljivo pomagala izlazak iz kriza. Hrvatska nema što izgubiti pa nema što povećati sklonost emigraciji u odnosu na sadašnje stanje.

Drugo, Hrvatska sada i ranije ima lokalnu valutu koja je drugačija od valuta odredišnih zemalja emigracije (nekada je to bio SAD, zatim Njemačka i Austrija, a

danas se potonjima priključila Irska koja također ima euro). Unatoč imanju vlastite valute, emigracija se događala i događa. Nejasno je zašto bi valuta odnosno monetarna politika bila presudan faktor usporavanja ili zaustavljanja emigracije kad je emigracija pokrenuta u uvjetima ekspanzivne monetarne politike i slabljenja tečaja. Štoviše, ako vlastita valuta zbog troškova i nestabilnosti priječi ekonomski razvoj, ona može biti samo faktor poticanja, a ne ublažavanja problema emigracije.

Treće, iz teorije i prakse je poznato da autonomna monetarna politika ima narav kratkoročnog anti-cikličkog alata ekonomske politike. Dugoročne razvojne performanse, koje su bitni pokretači emigracije, mnogo više zavise o drugim dugoročnim faktorima razvoja – kvaliteti institucija, znanju ljudi, integracijama (transakcijski troškovi), geografskoj lokaciji (struktura vanjskotrgovačkih partnera), kvaliteti fiskalne politike, sposobnosti za sudjelovanje u tehnološkom napretku, dominantnim idejama, političkom sustavu i sl. Štoviše, može se pokazati da u EU-u postoji uska korelacija između migracijskih salda pojedinih zemalja i dostignutih razina razvoja, a ne između kratkoročnih stopa rasta u razdobljima od nekoliko godina. Zbog toga ne postoji niti jedan dokaz o vezi između uvođenja eura i emigracije. Odnos uvođenja eura i emigracije u kratkom roku ne postoji. Na primjer, Slovenija, Slovačka i Estonija nisu imale izraženu emigraciju kada su uvodile euro, jer su razvijenije države od Litve i Latvije koje su imale emigraciju u trenutku uvođenja eura. One su tada bile na nižem stupnju razvoja od prve tri spomenute države. Dugoročno je odnos između uvođenja eura i emigracije potencijalno pozitivan ako uvođenje eura dovede do poboljšanja politike što će dovesti do trajnog podizanja razvojne razine.

Kamatne stope i troškovi regulacije

Na strani koristi od ulaska u euro područje često se navodi i smanjenje kamatnih stopa. To nije dobar odabir riječi. Postoji visoka vjerojatnost da će kamatne stope u slučaju uvođenja eura biti niže nego što bi bile u slučaju zadržavanja vlastite valute. To ne znači da će kamatne stope biti nužno niže nego danas, ako europske kamatne stope u međuvremenu narastu.

Brojne su studije pokazale da je učinak ulaska u eurozону na kamatne stope materijalan, do jednoga postotnog boda, dok kamatne marže u dugom roku može smanjiti do pola postotnog boda. I poznavanje logike funkcioniranja bankarskih sustava ukazuje na tu mogućnost. Na djelu je kanal smanjenja troškova regulacije. Na primjer, stopa obvezne rezerve u euro području je zanemariva, dok u Hrvatskoj u ovom trenutku iznosi 12%. S otklanjanjem valutnog rizika nestaje i potreba za drugim regulacijama likvidnosti koje postoje samo zbog toga što hrvatska ima vlastitu valutu s lokaliziranom potražnjom i ne funkcionira kao svjetska valuta. Postoje i posredni učinci kroz poticanje rasta i smanjenje rizika zbog institucionalnog napretka i smanjenja gospodarskih kolebanja.

Pristup instrumentima ECB-a

Prethodna je korist povezana i s otvaranjem pristupa instrumentima likvidnosti Europske središnje banke. Korištenje hrvatskih državnih obveznica kao kolaterala za redovno refinanciranje te pristup drugim otvorenim prozorima likvidnosti kao što je hitna likvidnosna pomoć (engl. emergency liquidity facility, ELA) za solventne ali nelikvidne banke, umnogome olakšava monetarno upravljanje u kriznim vremenima. Za razliku od aktualne situacije, znatna povećanja likvidnosti u eurozoni ne nose nikakve rizike promjene tečaja koji mogu poništiti pozitivne učinke rasta likvidnosti.

Koordinacija poslovnih ciklusa

S time u vezi se često postavlja pitanje koordinacije poslovnih ciklusa: hoće li monetarna odnosno kamatna politika Europske središnje banke odgovarati potrebama hrvatskog gospodarstva? Ako su hrvatski i europski poslovni ciklus koordinirani, onda će kamatne stope u EMU biti niske odnosno visoke približno onoliko koliko će to hrvatskom gospodarstvu biti potrebno. I obratno: ako poslovni ciklusi nisu koordinirani, onda bi problem mogao nastati ako će kamatne stope biti niske kada bi trebale biti visoke, i obratno.

Istraživanja različitih istraživača i institucija, od kojih je zadnje objavljeno upravo u okviru podloga Eurostrategije, pokazuju visok stupanj koordinacije poslovnih ciklusa u Hrvatskoj i EU. Rezultat je posve logičan ako se imaju u vidu strukturne karakteristike i položaj hrvatskog gospodarstva. Dovoljno je imati u vidu činjenicu da su naša četiri glavna trgovačka partnera članice eurozone ujedno i zemlje iz kojih dolazi najveći broj turista (Italija, Njemačka, Slovenija i Austrija).

Veličina je važna

Općenito, male i otvorene europske ekonomije s manje od 9-10 milijuna stanovnika ili su uvele euro, ili su u čvrstom valutnom aranžmanu – Europskom tečajnom mehanizmu – (Danska), ili streme ulasku u nj (Bugarska).

Ako se pogled proširi izvan granica EU-a, uvidjet će se da male i otvorene zemlje ili neformalno koriste euro (Kosovo, Crna gora), ili imaju valute čija je vrijednost čvrsto vezana uz euro (Bosna i Hercegovina, Makedonija). Najmanja ekonomija koja pokušava voditi vlastitu monetarnu politiku s upitnim uspjehom je Srbija. Među većim ekonomijama od oko 10 i više milijuna stanovnika koje vode samo donekle autonomnu politiku nalaze se Švedska, Mađarska, Češka, Rumunjska i Poljska. Veoma je teško dokazati da su te zemlje od takve politike imale osobite koristi. Realni tečajevi njihovih valuta kreću se koordinirano i u dugom roku ne odudaraju bitno od realnih tečajeva članica eurozone i ne-članica koje imaju manje tečajne

fluktuacije poput Hrvatske. To je očekivano, jer europsko gospodarstvo je toliko integrirano da funkcionira kao cjelina.

Velika Britanija kao svjetski financijski centar s funtom kao djelomično svjetskom valutom i veličinom koja mnogostruko premašuje Hrvatsku i druge spomenute zemlje, specijalan je slučaj koji ne može služiti za usporedbu.

O euru treba misliti kroz krizne scenarije: Grčka

Pogled na eurozonu u velikoj mjeri ovisi o tome kako zamišljamo krizne scenarije. Mogu li snažni krizni udari, poput onog iz 2008., destabilizirati sustav i dovesti do toga da bi Hrvatska mogla lakše prebroditi krizu s vlastitom valutom nego s eurom?

Pogled na eurozonu u zadnjoj krizi u velikoj je mjeri opterećen medijskim praćenjem slučaja Grčke. Nerazmjerno velik prostor pri tumačenju te krize i preporukama za izlazak iz nje dobili su američki ekonomisti. Priča o Grexitu – mogućem izlasku Grčke iz eurozone koja je navodno okovala Grčku kao „luđačka košulja“ – imala je snažan utjecaj zbog preporuka koje su u tom smjeru uglavnom davali nobelovci Joseph Stiglitz i Paul Krugman te bivši direktor IFO Instituta u Muenchenu Hans Werner Sinn. Međutim, velika većina struke zadržala je vrlo rezerviran stav prema grčkom problemu imajući u vidu njegovu složenost i brojne uzroke. Takav je stav potvrđen kroz odluku Grčke da ostane u euro području i koristi njegove nove stabilizacijske instrumente.

Novе institucije za stabilnost i bankovna unija

Jedan od mnogih razloga zašto je Grčka ostala u eurozoni povezan je s činjenicom da je monetarna unija u zadnjoj krizi razvila niz stabilizacijskih instrumenata o kakvima samostalne zemlje s vlastitim valutama mogu samo sanjati.

Prvo, ustanovljen je mehanizam otpisa državnog duga u rukama privatnih investitora (engl. Private Sector Involvement, PSI) i međudržavnog sporazumijevanja o reprogramiranju službenih dugova u okviru Eurogrupe.

Drugo, ustanovljen je Europski mehanizam stabilnosti (engl. European Stability Mechanism, ESM), popularno nazvan europski MMF, koji osigurava povoljna sredstva za zemlje u gospodarskim i financijskim problemima. Sredstva su koristile Irska (iz prethodnika ESM-a, EFSF-a), Španjolska, Portugal i Cipar. To su zemlje koje su se uspješno oporavile od teških kriza u koje su bile upale. I Grčka se, premda još uvijek nije pronašla ozbiljnije izvore novoga rasta, oslanja na ESM, jer kod toga fonda uzajamne solidarnosti postiže uvjete kreditiranja kakve nikada ne bi mogla postići na otvorenom financijskom tržištu. Ono joj je uostalom u većem dijelu ovoga desetljeća bilo zatvoreno. Paradoksalno je da je danas udjel kamata

koje grčka vlada plaća u BDP-u zahvaljujući ESM-u manji od istog pokazatelja za Hrvatsku iako Grčka ima dvostruko veći omjer javnog duga i BDP-a od Hrvatske!

Treće, na području eurozone stvorena je Bankovna unija, koja se sastoji od jedinstvenog nadzora banaka (u središtu je Europska središnja banka kao glavni bankovni supervizor) i jedinstvenog sustava za rješavanje problema u bankama (engl. Single Resolution Mechanism, SRM) sa zajedničkim fondom u središtu (engl. Single Resolution Fund kojim upravlja Single Resolution Board, SRB). Sustav se temelji na novim procedurama oporavka i sanacije banaka koje su na snazi i izvan euro područja, pa ih Hrvatska već primjenjuje. Međutim, kako nije članica eurozone, Hrvatska ne sudjeluje u zajedničkom mehanizmu i fondu za sanacije banaka. U monetarnoj uniji se usuglašava i jedinstveni sustav osiguranja depozita (engl. European Deposit Insurance System, EDIS). Usuglašavanje sporo napreduje jer države članice paze da svi mehanizmi potencijalne međudržavne preraspodjele budu razvidni, uravnoteženi i predstavljeni građanima kako u provedbi ne bi dolazilo do iznenađenja, osobito onih političke naravi.

Kako je hrvatski bankovni sustav s preko 90% aktive integriran s pan-europskim bankovnim grupacijama te kako se najveći dio bankovne supervizije (CRR/CRD, ICAAP, ILAAP, SREP, itd.) ionako primjenjuje u Hrvatskoj kao članici EU, korist od uvođenja eura i ulaska u bankovnu uniju bile bi nam višestruka. Materijalizirala bi se kroz potpuno ujednačavanje regulacije, implementaciju jedinstvene najbolje prakse i još bolju suradnju i razmjenu informacija s europskim tijelima. To bi dovelo do boljeg konsolidiranog nadzora banaka na temelju najboljih praksi, većeg utjecaja lokalnih supervizora i domaćih kreatora politike za stolom u EU institucijama, odnosno institucijama eurozone, te do daljnjeg smanjenja troškova regulacije i jačanja pritiska na pad kamatnih marži.

Otklanjanje valutnog rizika u sprezi s jačanjem nadzora u okviru bankovne unije i pristupom novim, do sada nezamislivo moćnim instrumentima financijske stabilnosti (ECB, ESM), bitno bi smanjili potrebu za držanjem deviznih rezervi HNB-a. Dio rezervi morao bi se iskoristiti za uplatu kapitala ECB-a, ali dio bi se mogao koristiti i u okviru promijenjene investicijske politike. Nova politika bi na donekle modificirane načine mogla kombinirati povrate i rizike sredstava rezervi, nalik fondovima državnog bogatstva (engl. Sovereign Wealth Funds, SWF).

Što je uopće trošak: velike stvari

Financijska stabilnost u monetarnoj uniji ne dolazi u vidu besplatnoga ručka. Pored spomenute uplate kapitala ECB-a, koju je HNB u Eurostrategiji procijenila na oko 63 milijuna eura, ECB-u će se, prema istom izvoru, prenijeti rezerve u iznosu od oko 312 milijuna eura, te međunarodne pričuve u iznosu od oko 350 milijuna eura. Emisijska dobit koja će se ostvarivati u okviru Eurosustava bit će ECB-ova, međutim, HNB će sudjelovati u njejoj raspodjeli prema kapitalnom ključu. Za sada nema

naznaka da bi HNB po tom ključu bila u lošijoj poziciji od dosadašnje. Općenito treba imati na umu da se prihvaćanjem eura HNB ne gasi niti previše gubi na važnosti, samo se još dublje integrira u Eurosustav.

S ulaskom u euro područje Hrvatska će morati regulirati svoj doprinos ESM-u u pet rata od po približno 85 milijuna eura. Po isteku razdoblja prilagodbe od 12 godina uplatit će se ostatak do ukupnoga procijenjenog doprinosa (prema Eurostrategiji) od 690 milijuna eura. Te uplate nemaju karakter troška nego investicije u zajednički super-sigurni fond koji funkcionira pod kontrolom najvećih dioničara, napose Njemačke, te je strukturiran tako da uvijek ima najviši AAA rejting. Stoga se može razmišljati samo u terminima oportunitetnog troška. Ako bi se Hrvatska zadužila po 2,1% godišnje (prinos na 10-godišnju državnu obveznicu u trenutku pisanja ovoga rada) radi financiranja uplata u ESM, oportunitetni trošak bi svake godine iznosio 2,1% od uplaćenoga iznosa, a to u prvih desetak godina nije mnogo više od, primjerice, troška članstva u OECD-u. To je smiješno malen trošak u odnosu na potencijalne koristi od financijske stabilnosti u slučaju mogućnosti pristupa sredstvima „europskoga MMF-a“.

S druge strane, može se postaviti pitanje koliki su potencijalni troškovi povezani s ESM-om u slučaju nekontrolirana raspada eurozone i/ili EU-a, uslijed mogućega financijskog kolapsa velikih zemalja korisnika sredstava fonda. Tome ćemo se vratiti na kraju teksta.

Što je uopće trošak: male stvari

Za razliku od velikih tema o međunarodnoj financijskoj stabilnosti u monetarnoj uniji, ljudima su mnogo važnije svakodnevnije teme kao što je pitanje kakav će biti utjecaj uvođenja eura na cijene i hoće li se plaćati troškovi konverzije valuta.

Prvo treba istaknuti da ECB cilja nisku inflaciju do 2% na godinu. Građanima zemalja članica eurozone to jamči stabilna realna primanja bez cjenovnih udara na životni standard. Međutim, uvođenje euro-gotovine 2002. u mnogim je zemljama stvorilo dojam da je zamjena valuta iskorištena za zaokruživanje cijena prema gore. Figurativno, ono što košta šest i po ili sedam kuna, nakon zamjene će koštati jedan euro.

Brojne analize događaja pri zamjenama valuta 2002. i sedam kasnijih slučajeva uvođenja eura (Cipar, Malta, Slovenija, Slovačka i tri države Baltika) te razvoja događaja nakon uvođenja nove valute, uvjerljivo su pokazala dvije stvari: (1) postojao je mali efekt zaokruživanja cijena (koji je u prosjeku iznosio 0,2%-0,3% u godini zamjene valuta), ali je u percepciji ljudi taj efekt bio predimenzioran i (2) stope inflacije su u kasnijim godinama bile niže nego što bi bile da euro nije uveden.

Dva razloga govore u prilog teze da bi u Hrvatskoj drugi efekt mogao prevladati nad prvim: (1) razina cijena u Hrvatskoj je već sada relativno visoka u usporedbi

sa Slovačkom 2009. te baltičkim državama u ovom desetljeću (iako smo zadržali vlastitu valutu), pa je i prostor za eventualni rast cijena u budućnosti manji nego u ranijim slučajevima uvođenja eura i (2) s obzirom na to da je opasnost zaokruživanja poznata, pojava se može spriječiti pametnim tempiranjem pojačanih kontrola i/ili poreznom reformom (npr. smanjenje opće stope PDV-a) kojom bi se uvođenje eura iskoristilo za preokret u pravcu pritiska na cijene prema dolje. Naravno, tempiranje porezne promjene mora biti pomno pripremljeno u fiskalnom smislu; mora postojati dugoročna vizija da se cjenovni efekti neutraliziraju na taj način.

Cijene nisu jedini izvor zabrinutosti „običnih građana“. Vlastima treba uputiti kritiku što današnjim dužnicima, kao i dužnicima koji će se zaduživati u narednim godinama prije uvođenja eura, nisu jasnije komunicirane tri stvari: (1) kako u hrvatskoj postoje financijske imovine i obaveze u kunama, eurima i kunama s valutnom klauzujom u euru, vlada i HNB su propustile naglasiti da neće biti nikakvih troškova konverzije i sličnih naknada neovisno o tome radi li se o kreditnim odnosno depozitnim ili dugovnim saldima i bez obzira na denominaciju imovina; (2) dužnicima po osnovi kredita s varijabilnim kamatnim stopama, čije su kamatne stope strukturirane kao referentne stope uvećane za maržu, nije objašnjeno što će se događati s referentnim domaćim NRS-om i posljedično s njihovim kamatnim stopama nakon uvođenja eura i (3) ambicija uvođenja eura predstavljena je prilično mlako u političkom smislu, bez čvrstoga vremenskog plana i bez neophodne odlučnosti (više o tome u zaključnom poglavlju). To je većinu osoba koje u skorije vrijeme namjeravaju podizati kredite ostavilo u uvećanoj neizvjesnosti u pogledu toga kako će put ka uvođenju eura utjecati na njihove dugove, odnosno, što im je u svjetlu strategije uvođenja eura s dugovima naj mudrije činiti sada i u neposrednoj budućnosti. Jasno je da vlasti ne mogu ljudima reći ili preporučiti kako da biraju modalitete zaduženja, ali je dojam da se moglo pružiti više informacija.

Stoga je očito da nadležnima u području zaštite potrošača predstoji dodatan posao prije uvođenja eura.

Povijest, geopolitika i ekstremni rizici u europskoj i suverenističkoj interpretaciji

Ako se pogled na uvođenje eura proširi izvan horizonta ekonomske cost-benefit analize, mogu se definirati dva suprotstavljena pogleda. Ujedno, to su dva više ili manje otvoreno suprotstavljena sustava političkih uvjerenja o povijesti i budućnosti europskih integracija. Jasnoće radi, jedan pogled ćemo nazvati suverenistički, a drugi europski.

Suverenistički pogled na pitanje uvođenja eura polazi od stava da se mudre i moćne zemlje nikada ne odriču svoje valute (SAD, Ujedinjeno Kraljevstvo, Japan, Kina...). Valuta je općenito nezamjenjiv instrument upravljanja državom. Osim toga, euro je projekt europske elite i briselske administracije čiji je demokratski legitimitet upitan.

Umanjivanje nacionalnih suvereniteta polako dostiže svoj povijesni kraj i Hrvatska bi se mogla naći na pogrešnoj strani povijesti ako se pokuša ukrcati u zadnji vagon federalističkoga vlaka čija je kompozicija na kraju snaga. To se vidi i prema ishodima parlamentarnih izbora u EU-u proteklih nekoliko godina. Suverenistička reakcija je sveprisutna.

Ne treba smetnuti s uma niti činjenicu da je euro dominantno njemački projekt koji odgovara super-produktivnom njemačkom gospodarstvu. Ono bi, da ima svoju valutu, imalo znatno revalviranu marku, što znači da se euro može shvatiti i kao prikriveni njemački protekcionistički instrument.

Iza svega stoji koncept federalizacije Unije prema kojem valja gajiti skepsu, jer Unija pogonjena njemačkim interesom ne mora biti Unija uravnoteženih interesa svih njenih članica. Fiskalni pakt koji umanjuje fiskalni suverenitet zemalja članica, težnja rastu središnjeg proračuna EU-a i sve strože regulacije koje je teško pratiti, a koje ugrožavaju slobodu poduzetništva, govore o tome da EU više nije samo jedinstveno tržište, već je riječ o sustavu uzajamne kontrole za koji nije jasno koliko je u interesu svih zemalja članica, osobito onih manjih koje nemaju moć kao Njemačka ili Francuska.

Postoji velika opasnost da će Berlin i Bruxelles, a vrlo vjerojatno i Pariz, u budućnosti, nakon što je izgubljen balans koji je donosila uvijek skeptična centrifugalna britanska sila, inzistirati na previše regulacije i previše integracije. Zamislimo samo što bi se dogodilo da se u EU-u počnu propisivati minimalne porezne stope; koliko bi to samo ograničilo pojedine države, naročito one slabije razvijene koje se moraju oslanjati na porezno konkurentne gospodarske sustave.

Suverenistički pogled ne treba povezivati isključivo s usponom krajnje desnice poput stranke Marine Le Pen u Francuskoj i Slobodarske stranke u Austriji. Suverenistički pogled se može utemeljiti i u idejama klasičnog liberalizama. U okviru euroskeptične doktrine takav je stav artikulirao Vaclav Klaus u Češkoj. Klausovu doktrinu možemo ukratko ovako opisati: carinska unija i jedinstveno tržište su maksimalni doseg integracije. Oni se stoga mogu podržati za razliku od daljnjih koraka kao što su limiti na nacionalne fiskalne politike, zajednička valuta, središnji proračun i bruxelleska birokracija. Doprinos takvih mjera i institucija razvoju zemalja članica je upitan, kao i njihov demokratski legitimitet.

Klausova ideja počiva na tome da je moguća balansirana, uravnotežena ili optimalna integracija koja uzima najbolje od zajedničkih institucija (carinska unija, jedinstveno tržište), ali povlači crtu točno na onome mjestu na kojemu bi gubitak nacionalnih suvereniteta mogao proizvesti više troškova nego koristi.

Za razliku od Klausova pristupa statične ravnoteže koji pretpostavlja ex ante izračunljivost složenih političko-ekonomskih odnosa, a demokraciju promatra isključivo kao nacionalni instrument, europski pogled na integracije gleda kao proces te dopušta da se politička moć može demokratski delegirati na internacionalnu

razinu. Pogled na limite tog procesa ovisi o tome iz koje se točke gleda na europsku sadašnjost i budućnost. U tom smislu može se govoriti o hrvatskom pogledu, berlinskom pogledu, bruxelleskom pogledu, itd.

Trostruka korist

Europski pogled iz hrvatske perspektive naglašava tri važne koristi od daljnje integracije: (1) daljnja integracija kao motiv za unutarnje buđenje (reforme), (2) daljnja integracija kao jamstvo mira i napretka u regiji jugoistočne Europe i (3) dublja integracija kao dodatna zaštita od ekstremnih kriznih situacija.

Prvo treba poći od činjenice da je Hrvatska, uz Grčku i Italiju, najneuspješnije gospodarstvo EU u proteklih deset godina. Paralizirana je nesposobnošću da se bilo što u državi značajnije promijeni. Ulazak u EU razbudio je izvoz, turizam se brzo razvija, tekući račun bilance plaćanja je u suficitu i rast ima zdraviji karakter nego prije 2008. Međutim, neefikasnost državnog sektora, slabe institucije i odljev stanovništva drže stopu gospodarskog rasta na skromnim razinama. Druge zemlje slične razine razvoja rastu brže i Hrvatska za njima relativno zaostaje.

U razvojnome smislu izgubljeno desetljeće 2008. – 2017. opterećeno je i urušavanjem institucija i povjerenja u njih, a fiskalna deterioracija i eksplozija javnog duga samo su površinski iskazi dubljih problema. Lekcije međutim nisu naučene. Jedna od njih glasi da je s ulaskom u EU izgubljen vanjski motivacijski faktor, razlog za unutarnje promjene. Hrvatska stoga traži nove poticaje.

Brže integracije, ulazak u Shengen i euro područje mogu biti novi vanjski motivatori, možda i zadnja prilika da se ovo društvo protrese i pokuša prebaciti na bržu razvojnu putanju. Na primjer, Fiskalni pakt EU-a (kojem Hrvatska do potkraj 2017. jedina nije pristupila uz Veliku Britaniju i Češku) može biti jamstvo fiskalne razboritosti koje je toliko nedostajalo zadnjih godina.

Čini se logičnim da je vlada aktualnog premijera Plenkovića – političara s prethodnom europskom karijerom – odabrala europski pogled. Međutim, kada se zagleda ispod površine, u tome nema dovoljno odlučnosti. Stoga nema niti jamstva da će novi poticaji poput ulaska u eurozonu biti pretvoreni u novu neophodnu (političku) energiju.

Na primjer, Eurostrategija je predstavljena bez konkretnih rokova. Pri pretakanju Fiskalnoga sporazuma EU-a u hrvatski zakon, izostavljene su odredbe Fiskalnoga pakta koje ograničavaju strukturni fiskalni deficit. Na samome predstavljanju Eurostrategije potkraj listopada 2017. govorilo se da Hrvatska udovoljava kriterijima iz Maastrichta, ali je prešućeno da su neformalni uvjeti za pristupanje, ne eurozoni nego Europskom tečajnom mehanizmu (što najmanje dvije godine prethodi uvođenju eura), puno stroži od pukih kriterija iz Maastrichta te zahtijevaju kriterije kvalitetnih institucija i konkurentnosti o kojima svoje mišljenje daju predstavnici devetnaest

zemalja euro područja. Postavlja se pitanje je li Vlada podcijenila kriterije koje će Hrvatska morati ispuniti da bi uvela euro, ili je podcijenila napore koje treba napraviti da bi se ti kriteriji ispunili jer je precijenila početnu točku iz koje kreće.

Bez obzira na mlakost u prezentaciji i dosadašnjoj provedbi Eurostrategije, europski pogled je od velike važnosti za Hrvatsku. To je jedan od rijetkih preostalih motivatora za promjene.

Drugi benefit europskoga pogleda – stanje u regiji – izravna je ekstenzija prethodne teze. Sve što se odnosi na Hrvatsku odnosi se i na Srbiju i na Bosnu i Hercegovinu, samo što su te dvije zemlje u još većim razvojnim problemima jer su oduvijek na nižim razinama gospodarskog razvitka. Kao i Hrvatska, izgubile su jedno razvojno desetljeće, a ostale su i izvan EU-a u nejasnom geopolitičkom limbu (Srbija) i destabilizirane neriješenim unutarnjim proturječjima (BiH). Načelno, EU je okvir koji takvim državama može donijeti dinamičku stabilnost i razvoj. Izvan europskoga puta, u scenariju nekakve resuverenzacije europske politike, šanse za to nisu velike. Ova činjenica nije bitna za Hrvatsku samo zbog Hrvata u BiH, nego i zbog vlastita razvoja. Srbija i BiH su naša tradicionalna tržišta. Hrvatska je i u socijalističkom razdoblju snažno rasla kada je mnogo izvozila u Srbiju i BiH jer su se one brzo razvijale. Nikada ne treba smetnuti s uma da Jugoslavija nije bila Čehoslovačka i da u Hrvatskoj nismo imali ni Havela ni Klauza. Na Balkanu je teren mnogo tvrđi, a bridovi ideja su oštiri. Samo ih europski pogled s eurom kao jednim od krajnjih ciljeva integracije može malo izgladiti.

Treće, europski pogled nimalo ne gubi na atraktivnosti u svjetlu pitanja o mogućem raspadu eurozone, čak i same EU. Elementarno načelo upravljanja rizicima – dakle, odgovornog upravljanja – zahtijeva spremnost i na najgore moguće scenarije. Stoga pri zagovaranju uvođenja eura također treba odgovoriti na krajnje pitanje: što ako se eurozona raspadne?

Na prvi pogled zvuči paradoksalno, ali upravo mogućnost raspada eurozone poziva na priključenje. Raspad bi, naime, bio strašan događaj, bez obzira na scenarij. Moguće je cijepanje na sjeverni i južni euro, izlazak neke male članice poput Grčke, tektonski izlazak neke velike članice poput Italije i/ili Španjolske. U svakom slučaju, takva bi promjena značila veliku financijsku nestabilnost i krizu. A što je malim zemljama mudro raditi u krizi?

Male i otvorene zemlje koje su se u uvjetima tektonskih povijesnih promjena odlučivale na samostalno plivanje u pravilu su stradale na valovima krize. Island 2008./09. je možda izuzetak (a Island je u mnogim stvarima specijalan slučaj) u odnosu na iskustvo većine manjih država koje su u velikim krizama vezale svoje valute uz snažnije valute ili veća vautna područja kako bi umanjile šokove i odljeve kapitala. Čak i u socijalističkom razdoblju, bivša je država vezala vrijednost svoje valute uz marku kada je htjela amortizirati vanjske udare ili smanjiti visoku inflaciju. Hrvatska je nastavila činiti isto nakon osamostaljenja. Antiinflacijski program iz listopada 1993. počivao je na tečajnome sidru. I u vrijeme raspada prvoga

Europskog tečajnog mehanizma 1992. iz njega nisu izlazile male države nego Velika Britanija i Italija; mali su ostali vjerni Njemačkoj jer su na taj način uvozili financijsku stabilnost u nestabilnim vremenima. Stoga teoretska mogućnost raspada eurozone poziva na članstvo u njoj i vezanje uz golemi njemački brod.

Naposljetku, na tragu ranijeg pokušaja povezivanja suverenističkog pogleda s političkim pozicijama i filozofijama, i ovdje treba uočiti da europski pogled ne treba povezivati isključivo s europskim federalizmom. Federalisti često znaju pretjerati s vjerom u vječni hod integracija. Teoretski i nikada dovoljno jasno elaborirani koncept prema kojemu nema monetarne bez fiskalne unije, naizgled im ide u prilog.

Međutim, monetarna i bankovna unija mogu funkcionirati s relativno malim stupnjem fiskalnog federalizma. Ne postoji niti jedan razlog da se velikim fiskalnim transferima među članicama unije kompenziraju razlike u stopama nezaposlenosti ako su druge koristi od monetarne integracije snažno prisutne i/ili ako postoji politička sklonost takvom dizajnu zajedničkih monetarnih i fiskalnih institucija. Mnoge današnje federalne monetarne unije započele su svoj život pred više od 100 ili 150 godina kao slabo uvezane tvorevine s vrlo slabim ili nikakvim zajedničkim elementima ili federalnim transferima (SAD, Kanada, Njemačka, Italija).

Stoga, europski pogled koji stoji iza zalaganja za euro mogu zagovarati i oni koji danas nisu europski federalisti jer gaje skepsu prema nasilno ubrzanim federalističkim projektima. Štoviše, smatram da je euro moguć samo uz zdravu dozu euroskepticizma koja će balansirati ono pretjerano pregnuće ka nekom imaginarnom zajedništvu koje uvijek izaziva suverenističku reakciju, spram nacionalnih interesa koje je moguće pametno uravnotežiti kroz mukotrpne razgovore i pregovore o izgradnji kvalitetnih zajedničkih institucija u Uniji čije su temeljne vrednote dijalog, kompromis, ravnopravnost članica i političke vrijednosti liberalne demokracije.

Uvođenje eura kao strateška nužnost

Mnoge je (ne)ugodno iznenadila inicijativa Vlade i Hrvatske narodne banke da upravo sada otvore proces strategije uvođenja eura kao službene valute. Pitanja pljušte: Zašto sada? Koji su razlozi? Kakve koristi očekuje Hrvatska ulaskom u eurozonu? Koji su troškovi i rizici? Zašto neke razvijene zemlje, članice EU-a, ne hrle ili oklijevaju da uđu u taj proces (Velika Britanija, Švedska, Danska, Češka, Poljska ili Mađarska)? Kako se postavljaju pojedine interesne skupine prema tom pitanju? Ima li svjesnih blokada i zašto? Koje su koristi, a koji nedostaci takve strategije?

Piše Ante Gavranović

Trajna mora hrvatskih izvoznika je prosječni srednji tečaj eura prema kuni koji svake godine varira. Najniži je u posljednjih deset godina bio 2008., kad je iznosio 7,223178, a najviši 2014. godine, kad je dosegao 7,630014 kuna. U prvih deset mjeseci 2017. godine prosječni tečaj se zaustavio na 7,529383 i bio je 1,1 posto manji od prosjeka cijele 2016. godine. Iako je riječ o naoko relativno zanemarivim vrijednostima, izvoznici gotovo redovito plaćaju ceh. Pitanje je s kojim srednjim tečajem ulaze u izvozne poslove i kalkulacije i koliko, na kraju, gube. Recimo, na razlici od 1,1 posto ovogodišnjeg prosjeka prema prošlogodišnjem u blagajne izvoznika slilo se u 2017. više od stotinjak milijuna kuna manje novca.

Od izbijanja svjetske financijske krize krajem 2008. do prosinca 2016. realni tečaj kune prema euru oslabio je 4 posto. Time jest poboljšana cjenovna konkurentnost hrvatskih izvoznika u odnosu na europodručje, ali sigurno nije izazvan val zadovoljstva u redovima izvoznika. Konačno, u razdoblju od 2001. do kraja 2016. nominalni

ROBNA RAZMJENA REPUBLIKE HRVATSKE S INOZEMSTVOM U KUNAMA

tis. kuna		
	I.- XII. 2016.	I.- XII. 2017.
Izvoz ²⁾	92 763 217	103 919 503
Države članice EU-a ²⁾	61 627 044	67 185 308
Države nečlanice EU-a	31 136 174	36 734 195
Uvoz ²⁾	148 474 542	161 296 291
Države članice EU-a ²⁾	114 682 833	125 487 696
Države nečlanice EU-a	33 791 709	35 808 595
Saldo robne razmjene	-55 711 324	-57 376 788
Pokrivenost uvoza izvozom, %	62,5	64,4

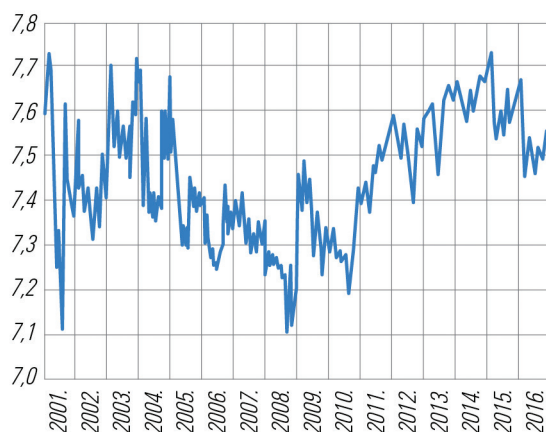
¹⁾ Privremeni podaci

²⁾ Uključena je procjena vrijednosti trgovine ispod praga uključivanja od siječnja 2016. do studenoga 2017.).

tečaj kune prema euru kretao se u rasponu od -4,6 do +3,7 posto oko prosječne vrijednosti od 7,45 EUR/H.

Upravo ova stalna igra s nesigurnim tečajem eura (ma koliko ga brano HNB) glavni je motiv zašto se, u kakofoniji različitih mišljenja, stavova i interesa javlja glas izvoznika: kad već ne možemo postići slabljenje kune (što je dugogodišnji zahtjev izvoznika), uvedite nam što prije euro. Stalni odnos između čekića i nakovnja, između prijetnji aprecijacije (koje se boje izvoznici) i deprecijacije (koje se boji stanovništvo), poništava velik dio naših izvoznih nastojanja i sili nas da živimo u neprekidnoj strepnji – uklonite nam valutni rizik povezan s tečajem kune prema euru.

Kretanje nominalnog dnevnog tečaja EUR/HRK

Izvor: HNB

Pluseva više nego minusa

Istina, sve nas zabrinjava paritet tečaja po kojem ćemo (jednom) ući u eurozonu. Dok HNB računa da će to biti negdje na liniji sadašnjega odnosa, stručnjaci Ekonomskog fakulteta računaju na tečaj od 7,8, a predstavnici izvoznika priželjkuju tečaj od 8,7 kuna. Gdje će se klatno zaustaviti, potpuno je otvoreno pitanje.

Autori inicijative i prijedloga Strategije tvrde da je Hrvatska već više od četiri godine dio Europske unije, a time i jedinstvenog tržišta. Od svake nove članice EU-a pa tako i od Hrvatske (koja se obvezala na to u svom pristupnom ugovoru) očekuje se da prihvati euro kad se za to ispune uvjeti. Smatraju, naime, da će uvođenje eura poticajno djelovati na ukupne gospodarske tokove i zaposlenost, pa time i na rast životnog standarda. Istodobno će se ublažiti ili potpuno otkloniti niz ranjivosti koje proizlaze iz specifičnih strukturnih obilježja hrvatskoga gospodarstva. Predlagači Strategije uvođenja eura stoga smatraju da nam je upravo iz tih razloga zaista u interesu krenuti putem uvođenja eura što prije.

I tu se vraćamo na početak. Ocjena ekonomske opravdanosti pristupanja svake države zajedničkom valutnom području (u ovom slučaju euru) standardno se zasniva na analizi koristi i troškova takve šire financijske i gospodarske operacije. Pođimo od pretpostavljenih koristi:

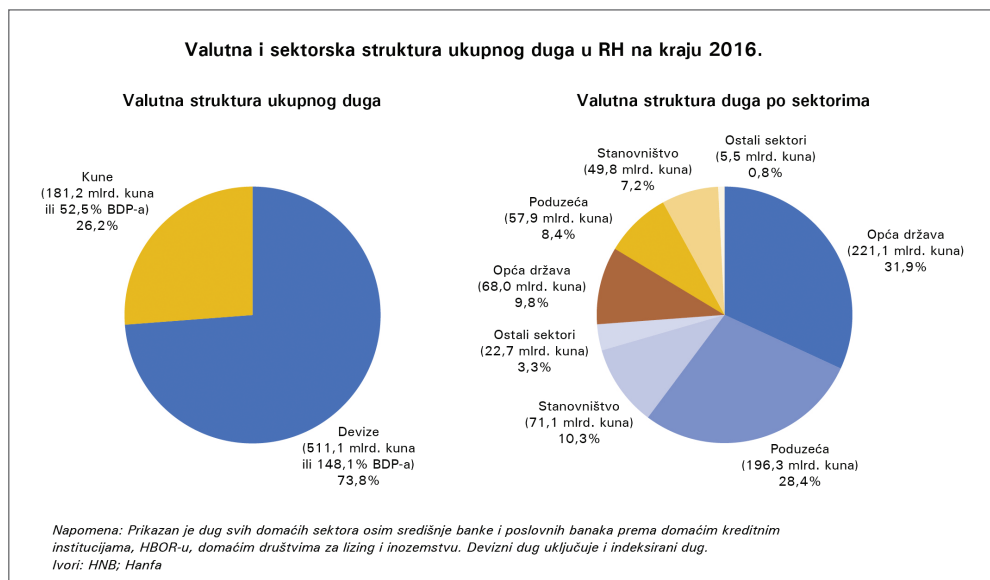
- Trajno se uklanja valutni rizik pa će nestati negativni učinak deprecijacije tečaja za sve subjekte koje imaju obveze u eurima;
- Razina kamatnih stopa će se približiti razini kamatnih stopa država članica jezgre europodručja;
- Uvođenjem eura Hrvatska se trajno rješava rizika valutne krize;
- Trajno će se otkloniti trošak konverzije kao razlika između kupovnog i prodajnog tečaja eura i kune;
- Upotreba zajedničke valute trajno pridonosi jačanju međunarodne razmjene i konkurentnosti;
- Hrvatska će imati potpuni pristup Europskom mehanizmu za stabilnost koji omogućuje financijsku podršku članicama europodručja bez izravnoga opterećenja poreznih obveznika.

Bilo bi pogrešno ne sagledati i drugu stranu medalje, a to se prije svega odnosi na troškove kojima bi Hrvatska bila izložena pristupom europodručju. Najčešći su prigovori protivnika ili skeptika uvođenja eura da Hrvatska time gubi samostalnost monetarne politike. Istina je, međutim, da je zbog velike ovisnosti i raširenosti eura u hrvatskom gospodarstvu ona tu samostalnost velikim dijelom već izgubila, pa važnost gubitka stručnjaci HNB-a procjenjuju malom. Isto tako, valja razbijati mit o naglom povećanju cijena koje donosi prijelaz na euro. Usporedna analiza pokazala je da stvarni strah od naglog povećanja cijena ne postoji i da su na ranijim iskustvima razrađeni mehanizmi koji to mogu nadzirati i regulirati. Prisutni

su ozbiljni, ali samo jednokratni troškovi konverzije te uplata sredstava iz državnog proračuna u kapital ESM-a.

Manji rizik za financijsku stabilnost

Ukratko, bilanca koristi i troškova debelo je na strani koristi bez obzira iz kojeg kuta gledali na uvođenje eura. Prije svega, Hrvatska bi uvođenjem eura smanjila rizike za makroekonomsku i financijsku stabilnost, omogućila povoljnije uvjete financiranja i niže transakcijske troškove. Sve bi to trebalo biti u funkciji snažnijeg gospodarskoga rasta, povećanja ekonomske učinkovitosti i Hrvatsku bi učinilo atraktivnijom za privlačenje domaćih i stranih ulaganja. Aaliza HNB-a pokazuje da je korist uvođenja eura trajnoga karaktera, troškovi su (uglavnom) niski i jednokratni.

Otpori uvođenju eura pred tim argumentima očigledno padaju u vodu, iako ih u svim budućim raspravama treba očekivati. Naime, put do ulaska u europodručje popločen je dobrim željama Vlade, HNB-a, pa i izvoznika, ali pritom valja ispuniti sve propisane kriterije koji nisu nimalo jednostavni. Uzima se u obzir ostvareni stupanj realne konvergencije, zatim konvergencija razine cijena te prisutnost makroekonomskih ravnoteža. Na svim tim područjima bilježimo slabije rezultate unatoč smanjivanju dijela tih neravnoteža. Pitanje je stoga kad ćemo biti zaista spremni za daljnji iskorak u uključivanju u sve mehanizme EU-a, odnosno gdje su granice naših sposobnosti da zadovoljimo sve navedene kriterije. To je vjerojatno i najsloženija domaća zadaća. Pritom se ne smije zaboraviti činjenica da, nakon

ispunjenja određenih kriterija, moramo pridobiti, u konačnici, još i podršku država-članica europodručja.

Na kraju, citirajmo guvernera HNB-a: „U sadašnjem trenutku nije moguće točno predvidjeti dinamiku procesa uvođenja eura u Hrvatskoj. Iako će dinamika toga procesa uvelike ovisiti o uspjehu naših vlastitih reformskih nastojanja i jačanju konkurentnosti gospodarstva, na nju utječu i druge silnice. No, bitno je odrediti uvođenje eura kao strateški cilj jer je provođenje ekonomske politike potrebne za njegovo ostvarenje korisno hrvatskom gospodarstvu, neovisno o samom uvođenju eura. S takvom orijentacijom trenutak uvođenja eura neizbježno će doći i otvoriti novo poglavlje u monetarnoj povijesti suvremene Hrvatske.“

Uvriježilo se stajalište kako je politička i svaka druga volja za promjenama u hrvatskom društvu vrlo mala. Važno je stoga da postignemo konsenzus za određene pomake u koje, kao strateški cilj, pripada i uvođenje eura. Naime, sve je vidljivije da bez tih pomaka stagniramo ili zaostajemo za ostalim tranzicijskim zemljama.

Realna konvergencija gospodarstva – uvjet priključivanja euro zoni

Gubimo korak u usporedbi s tranzicijskom Europom,
ponajviše zato što ne provodimo reforme

Piše dr.sc. Žarko Primorac¹

U raspravama se uglavnom govori o nominalnoj konvergenciji kao uvjetu za priključivanje Hrvatske eurozoni. Realna konvergencija je nekako zaboravljena, premda nominalna konvergencija ne može biti zadovoljavajuća, ako realno stanje gospodarstva pokazuje izrazite nesklade. U stvari, nominalna konvergencija je samo odraz realnog stanja gospodarstva. Stoga prikazujemo nekoliko osnovnih „slika“ ekonomske stvarnosti Hrvatske. U tom sklopu prezentirani su neki pokazatelji rasta gospodarstva, elementi njegove strukture, stanje konkurentnosti i proizvodnosti, kao i dostignuti stupanj tranzicije. Uspoređeno je stanje našeg gospodarstva s grupom tranzicijskih zemalja, iza kojih smo, nažalost, počeli ozbiljno zaostajati. Uspoređivanje s vodećim zemljama EU-a – Njemačkom, Francuskom, Irskom, Finskom i drugima – više nema nikakva smisla. Daleko smo iza njih!

Osnovni pokazatelji rasta BDP-a

Zemlja	Bruto društveni proizvod / 2016., PPP /		
	Po stanovniku u Euro	Rast – Indeks 2016./2010.	Relativni udio u EU 28
Bugarska	14.200	124,5	48,8
Hrvatska	17.300	114,5	59,6
Češka	25.700	122,4	88,3
Estonia	21.000	131,5	74,6
Mađarska	19.800	120,0	68,0
Latvia	18.900	141,0	64,9

¹ Autor je ekonomski analitičar

Litvanija	21.900	142,2	75,3
Poljska	20.200	127,0	69,4
Rumunjska	17.200	131,3	59,1
Slovačka	22.500	118,4	77,3
Slovenija	24.400	115,1	83,8
EU CEE – 11 ZEMALJA	19.900	125,1	68,4

Izvor podataka: WIIW – Handbook of Statistics 2017.

Ne treba posebno naglašavati da Hrvatska gubi korak u usporedbi s tranzicijskim zemljama. Posebno zabrinjava dinamika oporavka BDP-a u razdoblju iza 2009. I u prošloj godini, o kojoj se govori kao uspješnici, rast BDP-a znatno zaostaje za referentnom grupom zemalja; za sada smo samo ispred Bugarske. S obzirom na to da Hrvatska „uspješno“ nastavlja „utrku prema dnu“, ne treba iznenaditi ako nas i ta zemlja ubrzo preskoči.

Naredni element usporedbe su neki elementi strukture naše ekonomije. Oni daju osnovu za procjenu kvalitete i ekonomske efikasnosti. Posebno treba upozoriti na udjele industrije i investicija u bruto društvenom proizvodu kao činitelje od kojih zavisi dinamika rasta i promjene u ekonomskoj strukturi.

Neki pokazatelji ekonomske strukture /u %, 2016./

Zemlja	Izvoz u BDP	Pređivačka industrija u BDP	Investicije u BDP	Stopa nezaposlenosti
Bugarska	64,0	12,4	23,9	7,6
Hrvatska	49,7	12,8	20,1	13,1
Češka	79,5	24,4	25,0	4,0
Estonija	79,0	13,5	22,3	6,8
Mađarska	89,5	19,9	19,2	5,1
Latvia	60,0	10,7	18,2	9,6
Litvanija	74,5	17,0	18,9	7,9
Poljska	52,3	18,1	18,1	6,2
Rumunjska	41,4	19,2	12,7	5,9
Slovačka	94,6	22,4	21,8	9,7
Slovenija	77,7	20,1	17,6	8,1
EU –CEE 11 zem.	63,8	...	20,3	6,5

Izvor podataka: WIIW – Handbook of Statistics 2017.

Strukturne disproporcije

Jasno su vidljive ozbiljne strukturne disproporcije u razvoju naše ekonomije u odnosu na prosjek tranzicijskih zemalja. Prema udjelu ukupnog izvoza /robe + usluge/ u BDP-u, Hrvatska je na predzadnjem mjestu – ovoga puta iza Rumunjske. Još poraznije djeluju podaci o robnom izvozu. Prema udjelu robnog izvoza u BDP-u /2015/, Hrvatska je daleko na začelju ljestvice, sa svega 26,6% udjela. Drugih 10 tranzicijskih zemalja ostvaruju prosječan udjel robnog izvoza u BDP-u oko 57%. Ni ovom pokazatelju ne treba komentar, osim da je naše zaostajanje katastrofalno. Tome treba dodati da Hrvatska daleko najveći dio deviznog prihoda ostvaruje iz turizma, jedne korisne, ali volatilne i visoko rizične industrije. Naivno djeluju službena objašnjenja o znatnom rastu izvoza u posljednjih godinu – dvije. Istina, robni izvoz je nešto doprinio porastu BDP-a, ali je to daleko od naših potencijalnih mogućnosti. A još dalje od prosjeka zemalja s kojima se uspoređujemo. Ni pokazatelji strukture robnog izvoza nimalo ne ohrabruju. Izvozimo, uglavnom, nisko dohodovne proizvode, one pri dnu tehnološke liste. Koliko je stanje krhko pokazuje činjenica da bi samo „škripa“ jednog Uljanik-a bitno promijenila „pozitivnu“ izvoznu sliku.

Nažalost, nije dobra situacija ni u pogledu učešća prerađivačke industrije i investicija u BDP-u, kao osnovnih činilaca promjena u strukturi ekonomije. I tu su hrvatski učinci najslabiji među tranzicijskim zemljama. Ako se tome doda da je nezaposlenost u našoj zemlji dvostruko veća od prosjeka ostalih tranzicijskih zemalja /13,1% naspram 6,5%/, postupno, se upotpunjuje slika naše stvarnosti; koja se, nažalost, ne može brzo izmijeniti!

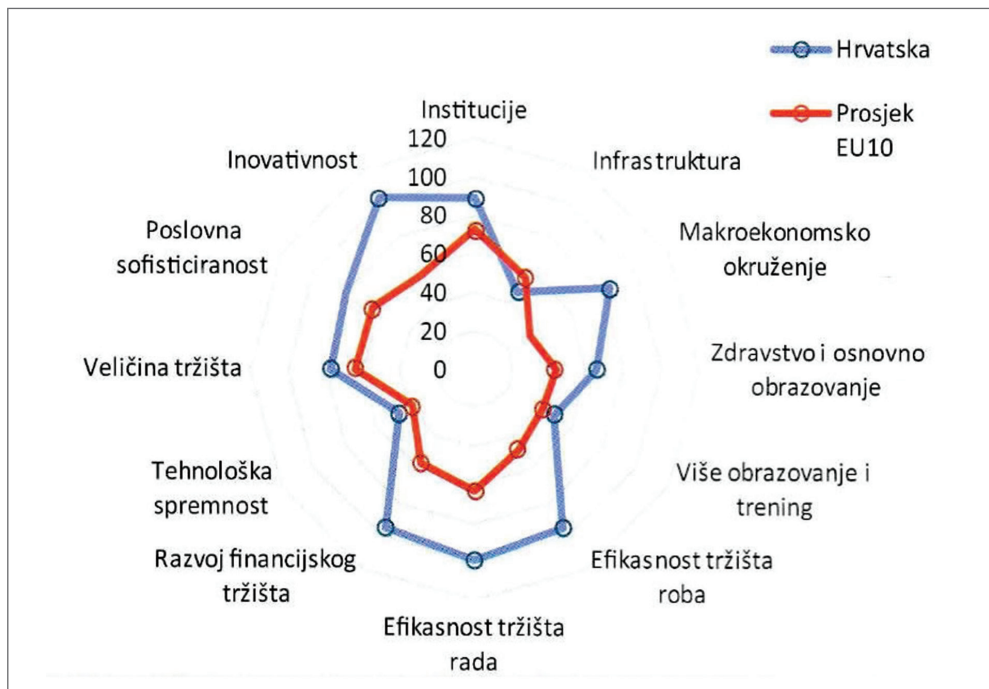
Bitni preduvjet realne konvergencije za ulazak u eurozonu je konkurentnost i proizvodnost gospodarstva. Konkurentnost neke zemlje zavisi od više ekonomskih i drugih karakteristika: razvijenosti institucija, infrastrukture, makroekonomskog okruženja, obrazovanja, učinkovitosti i efikasnosti tržišta, tehnološke spremnosti, inovacijskog lanca, realnosti deviznog tečaja i drugih. Hrvatska pozicija na listi konkurentnosti grupe zemalja s kojima se uspoređujemo pokazuje izrazito lošu sliku. Najbolje je vidljiva iz prikaza, koji priprema Svjetski gospodarski forum u Davosu.

Ključne riječi u EU

- Inovacija
- Poduzetništvo
- Konkurentnost

Rangovi prema stupovima konkurentnosti /2016./2017./

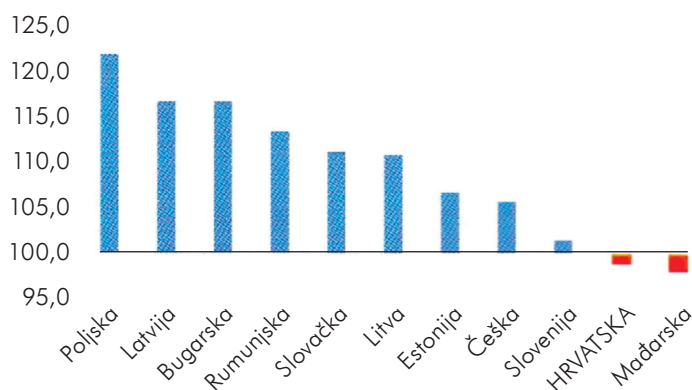
Izvor: HGK – Hrvatsko gospodarstvo – statičnost u konkurentnosti XII/2016. Bolja je pozicija, koja je bliže centru prikazanog kruga..

Bolji samo u infrastrukturi

Premda slici ne treba komentara, ipak valja dodati da Hrvatska ima samo jedan povoljniji pokazatelj – razvijenost infrastrukture. Prema svih ostalih deset parametara je izrazito slabija. K tome se prošle godine naš rang na svjetskoj listi konkurentnosti pogoršao za 8 mjesta. Sada smo ispod osamdesetog mjesta na listi od 144 zemlje. Iz svega je jednostavno zaključiti: hrvatsko gospodarstvo stagnira i u pogledu konkurentnosti!

Gotovo normalna posljedica niske konkurentnosti su nepovoljna kretanja u proizvodnosti rada, opet jednog od značajnih indikatora realne konvergencije. Dakle, ni u tom kontekstu naše stvarnosti nema dobrih pokazatelja. Proizvodnost rada u gospodarstvu je i dalje u negativnoj zoni u odnosu na 2008. U tom pogledu iza nas je samo Mađarska, što jasno pokazuje slijedeća slika.

Proizvodnost rada u 2015. /2008. = 100/

Izvor: HGK Hrvatsko gospodarstvo – statičnost u konkurentnosti, XII/2016.

Svi prikazano upućuje na nedvosmislen zaključak: Hrvatska je znatno zaostala za prosjekom tranzicijskih zemalja prema svim parametrima realne konvergencije; njezina pozicija je stagnantna i ne pokazuje znakove oporavka. Uzrok tome su, najvećim dijelom, usporeni tranzicijski procesi. Oni su čak još više usporeni nakon ulaska u Europske uniju. Da je tome tako, pokazuje najnovije tranzicijsko izvješće EBRD-a za 2017. godinu.

Glavni pokazatelji održive tržišne ekonomije /ocjene od 1 – 10

Srednja Europa i baltičke zemlje	Tržišno natjecanje	Dobro upravljanje	Zeleni razvoj	Uključivost	Otpornost	Integriranost
Hrvatska	5,75	5,14	6,03	6,06	6,60	6,85
Estonija	7,58	7,58	6,44	7,30	8,19	7,77
Mađarska	6,42	5,31	6,37	6,27	6,65	7,89
Latvija	6,53	6,09	6,37	6,82	7,66	7,73
Litva	6,06	6,10	6,06	7,05	7,23	7,78
Poljska	6,38	6,15	6,56	6,29	7,64	6,79
Slovačka	6,82	4,98	7,05	5,73	7,64	7,85
Slovenija	6,93	5,74	6,67	7,02	7,44	7,61

Izvori: EBRD: Transition Report 2017 – 18; Jutarnji list, 27.11.2017.

Nedostatak političke volje

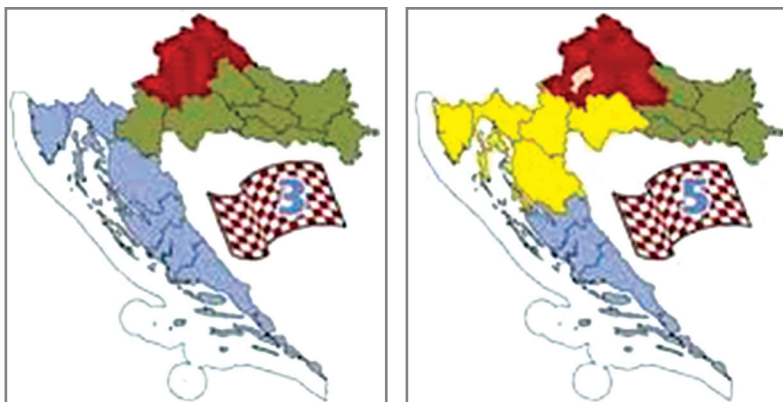
Nema sumnje, moglo bi se pronaći još dosta pokazatelja nezavidnog stanja realne konvergencije hrvatskog gospodarstva. Dovoljno o tome govore svi prikazani pokazatelji. Važnije od toga je pitanje: može li se nepovoljna situacija promijeniti?

Jednostavan odgovor je: **može!** Ne treba nas obeshrabriti naše zaostajanje za drugim tranzicijskim zemljama. Nisu ni one bez problema, različitih i često vrlo krupnih! Naš je osnovni problem: nedostatak političke volje, strategije i, počesto, znanja u upravljanju političkim i ekonomskim procesima. Dakle, potrebne su nam reforme; one su važne i neizbježne! Ali za reforme treba imati strategiju, plan, izgrađen rang prioriteta..., znati kako ih ostvariti. Desetljetne priče o reformama nisu donijele nikakva rezultata. Jednostavno zato jer reformi nije ni bilo. O njima se puno govorilo politički, pa čak i parolaški. Priča o reformama budila se pred izbore, svaka vlada je počinjala od početka. Aktivnosti su, po pravilu, jenjavale i prestajale ubrzo iza preuzimanja pozicija u državnim institucijama i javnom sektoru u cjelini.

Iako je aktualna vlada kadrovski bolje ekipirana, na djelu je sličan scenarij. Planiraju se reforme za iduću godinu. Opet, samo ponešto, površinski, palijativno – uglavnom ono što neće ugroziti popularnost i mandat. I tako se nastavlja naša višegodišnja saga.

Osobno, nisam veliki pristalica aktualiziranja pitanja ulaska u euro zonu u ovom momentu. Nije u pitanju dugoročna orijentacija zemlje, ali Hrvatska nije spremna. Uz to, ne zna se ni stvarna budućnost same eurozone. Međutim, ako bi nas pripremanje za ulazak u euro zonu natjeralo da ozbiljnije mijenjamo unutrašnje procese, zdušno bi trebalo podržati takvu strategiju. Drugim riječima, ako je strategija uvođenja eura put u reforme, treba je podržati iz sve snage. Ali stvarne reforme, a ne „pipkanje“ po površni. Dakle, počnimo s „majkom“ svih reformi – reformom političko-teritorijalnog ustrojstva Hrvatske!

Statistička podjela Hrvatske na regije

Prvi koraci eura

Povijest eura kao zajedničke valute praktično je počela sredinom prošlog stoljeća, nastankom Zajednice za ugljen i čelik. Ideju o povezivanju bazičnih industrija Francuske i Njemačke – susjednih zemalja koje su ranije često ratovale – operacionalizirao je francuski ministar vanjskih poslova Robert Schuman. Premda je formiranje zajednice izgledalo kao da se radi o industrijskom pulu (formiranom prije svega da se onemogući obnova njemačkog ratnog stroja), to je bio veliki i prvi politički korak ka europskoj integraciji.

Zajednica za ugljen i čelik je postupno proširivala ambicije, postavljala si dugoročnije ciljeve, razvijala se u pravcu carinske unije i uključivala druge europske zemlje: Italiju, zemlje Beneluxa, Veliku Britaniju, Irsku i druge. Kako se demokracija širila Europom u Zajednicu su uključivane druge europske zemlje: Grčka, Španjolska, Portugal nakon pada diktatura, a zemlje Centralne i Istočne Europe nakon pada komunizma. U osamdesetim i devedesetim godinama prošlog stoljeća „širenje“ europske integracije je značajno „produbljeno“. Postupno su uvođena nova pravila i uklanjana preostala ograničenja za punu ekonomsku integraciju. Tako su potpuno otvorene međudržavne granice, osigurani su slobodni protoci robe i usluga, ljudi, kapitala, harmonizirana su zakonodavstva. Uz proces ekonomske integracije pojavile su se i ideje o potrebi usuglašavanja političkih odluka zemalja članica.

Trendovi

FINANCIRANJE INFRASTRUKTURE

Privatni novac za javne interese

Metoda privatno-javnoga partnerstva za gradnju cesta, željeznice, luka i drugih krupnih projekata donosi zapažene učinke, ali nije bez promašaja, nerijetko zbog „hirovitosti“ političara.

Diljem svijeta svake se godine na izgradnju i obnovu cesta, željeznica, luka, kanalizacije, telekomunikacijskih sustava i druge infrastrukture potroši 2,5 bilijuna dolara, ali to je znatno manje od 3,3 bilijuna USD koliko će se na godinu trošiti do 2030., kako računa Globalni institut McKinsey. Ali kada javne financije počnu škripati, prva je žrtva kapitalna potrošnja.

Plusevi i minusi

Mizeran prinos vladinih obveznica, uz sve duži životni vijek, tjera mirovinske

fondove da očajnički traže sigurniju imovinu koja nudi stabilan prinos kako bi se osigurao prihod što su ga obećali umirovljenicima. Postojan dohodak što ga stvaraju zračne luke, autoceste s naplatom cestarine, luke i komunalna poduzeća čine se idealnim izvorom financiranja. Upravljači imovinom smislili su tehnologiju za financiranje u infrastruktura. Drugi prepuštaju da novac djeluje putem specijaliziranih fond menadžera. U proteklih deset godina tim je putem kolalo 260 milijardi USD. Privatno-javno partnerstvo obećava da će djelovati u korist javnih radova.

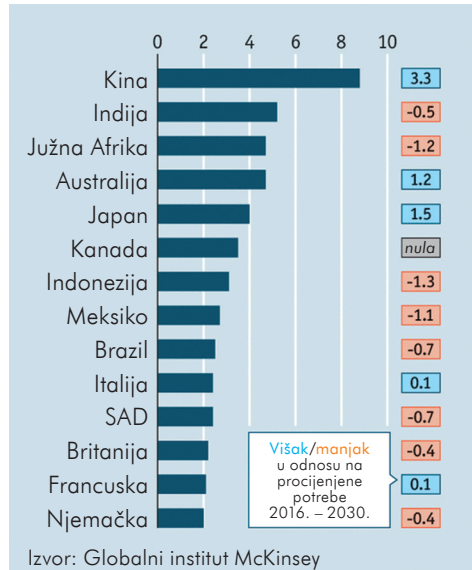
Međutim, kratka povijest javno-privatnog partnerstva nudi podosta primjera gdje očekivanja nisu ostvarena. Tu se javljaju problemi zbog prepreka u ponašanju javnosti, političkih interesa koji često izobličie projekte i teškoću nalaženju financijskih i poticajnih struktura koji usklađuju interes svih strana.

Kvaritelji poslova

Zabrinutost zbog privatizacije glavnih usluga prisutno je u svim zemljama, ali ne svuda s podjednakim intenzitetom. Mnogo ovisi o tomu na što je javnost navikla. Ali kakvo god bilo raspoloženje javnosti najviše zbrke mogu unižeti nervozni političari. Promjena vlasti nerijetko dovodi do ukidanja projekata, što se izvrsno može vidjeti na primjeru Donalda Trumpa, koji nastoji sve „ispretumbati“. Želja političara za brzim rezultatima u neskladu je s detaljnim pripremama i s dugačkim razdobljem gradnje što je nužno za kvalitetne infrastrukturne projekte. „Svatko želi rezati vrpcu“, duhovito je komentirao jedan stručnjak australskog infrastrukturnoga fondax IFM. Ali politički

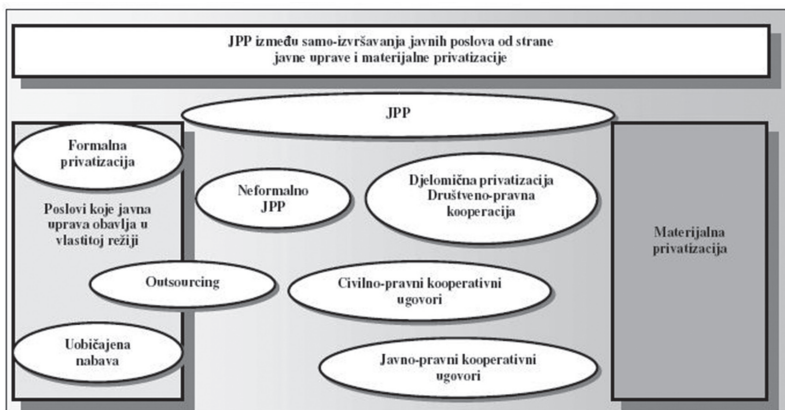
Građevinski radovi

Godišnja potrošnja na infrastrukturu 2008. – 2013. % BDP-a

Economist.com

mandati traju četiri ili pet godina, dok je infrastrukturni ciklus pet do 10 godina. Javna podrška može se ipak dobiti. Industrijski stručnjaci priželjkjuju „australski model“, primjerice, u kojemu se, umjesto privatizacije luka i cesta, interes javnosti okreće prema bolnicama, školama i sličnoj infrastrukturi.

Izvor: Prozessleitfaden Public Private Partnership (www.initiated21.de), str. 11

Minimalna nezaposlenost i nestašica radnika

Dugotrajnost ustrojstva njemačke koalicijske vlade u znatnoj je mjeri posljedica nekadašnje popustljivosti Angele Merkel prema imigrantima. Svojevrsna je ironija da će se vrlo brzo opet morati šire rastvoriti vrata došljacima kako bi tvornice dobile potrebne zaposlenike.

Kada je početkom veljače, nakon višemjesečnih natezanja, Njemačka napokon dobila (koalicijsku) vladu znatan dio svijeta je odahnuo, ali nije beznačajan broj ni onih kojima ne odgovara ništa konstruktivno nego uživaju samo u konfliktima. Angela Merkel teškom je mukom dobila još jedan kancelarski mandat. Jamačno bi ishod za nju bio znatno povoljniji i brži da svojevrsno nije postala žrtva populista koji su je nastojali pribiti na križ zbog imigracijske politike. Iako joj čak i oni koji su joj naklonjeni još uvijek zamjeraju popustljivost prema došljacima, činjenice sve jače govore u njenu korist. Na ovaj ili onaj način Njemačkoj nedostaje radne snage, a domaći su izvori iscrpljeni i čini se da useljavanje nema alternative.

Posla na pretek – oskudica zaposlenika

Prema podacima savezne agencije za rad stopa nezaposlenosti u Njemačkoj iznosi 5.4 posto i najniža je nakon ujedinenja. Na tome joj zavide gotovo sve europske zemlje, u kojima je naročito zabrinjavajuća nezaposlenost omladine. U industrijski razvijenom jugu stopa nezaposlenosti još su niže od zavidnoga prosjeka (čak ispod dva posto).

Eichstätt, lijepi barokni gradić na jugu Njemačke, sa 14.000 stanovnika, ima najnižu stopu nezaposlenosti u zemlji – 1,3 posto. „Ovdašnji mladi ljudi ne moraju strahovati za budućnost“, kaže Stephan Vilbert, čelnik lokalne agencije za zapošljavanje. Gradić već dugo bilježi punu zaposlenost.

Gradonačelnik Andreas Steppberger kaže da grad koristi pogodnosti svoga smještaja u središtu Bavarske, u blizini tvornice Audi u Ingolstadtu i klastera kompanija koje su se tamo nanizale. Ali Eichstätt je ujedno administrativno središte kao i popularno turističko odredište.

Nemoguće je naći poslodavca u tom gradiću koji ne osjećaju manjak radnika. „Kompanije očajnički traže. Neke su laj sretne ako ne dobivaju nove narudžbe jer nemaju dovoljno zaposlenika koji bi pravodobno isporučili narudžbu“, objašnjava Steppberger. Dugotrajna upozorenja poslovnih lidera o nedostatku kvalificiranih radnika (Fachkräftemangel) sve su urgentnija.

Golemi gubici

Anketa što ju je provela DZ banka pokazuje da 61 posto njemačkih kompanija traži više radnika nego što ih je moguće naći. Trećina kompanija koje se žale da im nedostaje stručnih zaposlenika navodi kako zbog toga gube već zaključene ugovore. Polovica izjavljuje da zbog nedovoljno kvalificiranih radnika imaju niži prihod i zaradu.

Slične ankete trgovinske komore u Ingolstadtu pokazala je da lokalni biznis ne može popuniti 10.000 kvalificiranih radnih mjesta. To ispitivanje procjenjuje ukupan ekonomski gubitak toga područja od 7,6 milijardi eura. „Ako nemate dovoljno ljudi ne možete povećati proizvodnju i ne možete rasti“, upozorava Alexander Kessel, član upravnoga odbora jedne tvrtke u blizini Eichstätta. Rezultat će biti da ta regija više neće moći ostvarivati ekonomski rast.

Kessel tvrdi da će lokalni poslodavci morati koristiti preostali potencijal, npr. žene i starije radnike, te ulagati u školovanje mlađih učenika u privredi. Ali sve je očitiije da će Njemačka morati odlučnije stručno osposobljavati i integrirati svoju useljeničku populaciju i privlačiti zaposlenike izvan EU-a, bez obzira na populističke prigovore.

Budućnost neizvjesna samo za poslodavce

U međuvremenu poslodavci pokušavaju svakojako pribaviti osoblje, naravno i višim plaćama. Ključni element u odlukama za zapošljavanje nisu projekti nego situacija na tržištu rada. Morate zapošljavati ljude kada ih nađete, a ne kada vam trebaju, upozorava jedan poslodavac.

Jaz između potrebe i ponude naročito je izražen u tradicionalnim zanatima i kod manjih tvrtki koje se upinju kako bi mogle ponuditi jednaku plaću i druge uvjete kakve daju velike kompanije.

Michail Schneider, koji pomaže u poslovanju lanca mesnica u obiteljskom vlasništvu u Eichstätту kaže da bi zaposlio tri mesara i pet trgovačkih pomoćnika. Neki obrtnici, prema njegovim riječima, nude mladim ljudima besplatne mobitele i druge poticaje. I u njegovoj su obitelji razmišljali i o tomu, ali on je skeptičan. „Ne smijete kvariti šegrte. A i ne biste trebali živjeti kao lord dok ste pripravnik“.

Lokalno stanovništvo upozorit će vas da Eichstätt nije milijunaški raj. Ali to ne znači da tamošnji život nije udoban. Nema problema vrijednih spo-

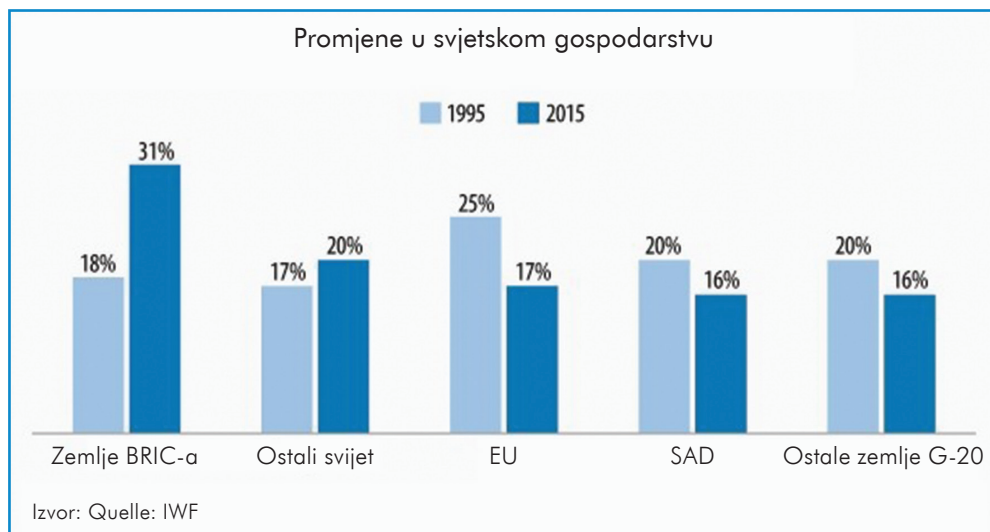

mena. Ljudi se žale na stvari zbog kojih se drugdje ne bi podigla obrva. To je gradić u kojemu svi imaju radno mjesto, a jedini koji se moraju brinuti o budućnosti jesu – pomalo u šali rečeno – poslodavci.

Njemački radnici izvojevali su važnu pobjedu u borbi za bolju radno-životnu bilancu kada je početkom veljače velika skupina poslodavaca pristala na zahtjev najvećeg sindikata u zemlji sindikata za uvođenje 28-satnog radnog tjedna.

Sporazum između IG Metalla, koji zastupa golemi broj industrijskih radnika, i saveza poslodavaca Suedwestmetall, pokazuje kako njemački sindikati, koji su godinama bili uzor krotkosti, izne-

nada pokazuju snagu na način kako to obično čine organizirani radnici organizirani radnici u Francuskoj. Međutim, taj sporazum je najblaže rečeno neobičan u okolnostima kada njemačkim kompanijama nedostaje radne snage. Jer kraća radna satnica u dodatnoj mjeri smanjuje radni potencijal. Pogotovo imamo li na umu da je IG Metall svojevrsni orijentir za cijelu njemačku industriju te se može očekivati da će se i drugi sektori uključiti u ovu borbu. Doduše, radnici će zadržati pravo da se vrate na prijašnju dulju radnu satnicu. Poslodavci se mogu tješiti time što su uspješno odbacili zahtjev IG Metalla da se za 28-satno radno vrijeme dobiva jednaka ili slična plaća kao i za 35-satno.

Diploma osnažuje i tjelesnu kondiciju?

Bivši britanski ministar obrazovanja ukazuje da sve brojnija nova sveučilišta možda neće povećati broj bankara, sudaca ili nobelovaca, ali na svoj način polučuju jednaku vrijednost kao i prestižne institucije.

Na završetku Drugoga svjetskog rata diljem svijeta bilo je oko 500 sveučilišta, danas ih je više od 10.000. Sveučilišta ne prestaju potiskivati šegrtovanje i vojnu službu kao glavnu fazu odrastanja u razvijenu svijetu obrazovanje je pod sve strožim promatračkim okom javnosti. Npr. u Engleskoj kritičari u sveučilištima vide leglo antibreksitovskoga izazova gdje prekritični studenti guše debatu. Česti su prigovori na preplaćene profesore i mlako obrazovanje.

U knjizi „Sveučilišno obrazovanje“ bivši britanski ministar obrazovanja David Willetts protivi se onima koji smatraju da bi trebalo sat vratiti unatrag, tj. smanjiti broj studenata. Nije se ograničio na traćanje nego se zalaže za mnogo važnije stvari. Prije svega za analizu stanja sveučilišta, obranu vrijednosti visokoškolske naobrazbe, a iznosi i argumente da bi visoko obrazovanje trebalo dodatno proširiti.

To bi se moglo smatrati neobičnim stajalištem za bivšega konzervativnoga mi-

nistra. Međutim, on visoko obrazovanje na izvjestan način želi usporediti s vlasništvom kuća. Drži da je jedno i drugo dobro za društvo jer se gotovo svaki roditelj nada da će biti dostupno njihovoj djeci. Navodi dokaze da su diplomirani studenti zdraviji, sretniji i manje skloni kriminalu. Također da diplomci dobivaju veće plaće iako ih je sve više.

Iako skupo, obrazovanje dostupnije i siromašnima

Kao ministar Lord Willetts je bio najviše poznat po tomu što je 2012. gotovo utrostručio školarine na 9.000 GBP (14.000 USD). Neki su promatrači strahovali da će to odvratiti siromašnije učenike da se upisuju na fakultete. Međutim, zahvaljujući izdašnim vladinim kreditima nastavljen je njihov rast. U političkim krugovima debata je preusmjerena na razmatranja hoće li

novi studenti imati koristi od sveučilišnog naukovanja, koje je često usmjeren na institucije manje orijentirane na istraživanja ili bi možda bilo bolje novac trošiti na druge oblike školovanja. I u tome je Lord Willetts neumoljiv. Tvrdi da obrazovne institucije koje tavoru pri dnu tablice istraživačke lige naprosto imaju drukčiju ulogu nego izrazito istraživačke. One će možda stvarati manje bankara, sudaca ili nobelovaca, ali na svoj način donose jednaku vrijednost kao i prestižne institucije. Do sličnog je zaključka došlo nedavno istraživanje tjednika *The Economist* o zaradama diplomaca.

Zajamčena promocija

Ipak, to ne znači da je autor nekritičan: on uočava mnoge pukotine u sustavu najvećih engleskih sveučilišta, Oxforda i Cambridgea. Ukazuju kako su u vrijeme dok su se diljem Europe množila sveučilišta taj proces u Engleskoj bio zaustavljen zbog mjera zaštite povlaštenoga dvojca. Tek 1829. osnovano

je University College London tj. treće sveučilište u Engleskoj, 600 godina nakon drugog.

Dvojac Oxbridge (Oxford i Cambridge) još uvijek kroji metar kojim se mjere ostala engleska sveučilišta. To vodi do izvrsnih istraživanja i snažne zaštite sveučilišne autonomije. To također znači da sveučilišta privlače studente iz cijele zemlje, kontroliraju vlastiti postupak upisa i natječu se za najbolje učenike. Djelomice zahvaljujući takvu sustavu upis na prestižna sveučilišta unaprijed jamči studentu dobar posao. Studenti tako imaju manje motiva za marljivost, upozorava bivši ministar, što sveučilištima omogućuje da se orijentiraju na istraživanja.

Moglo bi se poželjeti opširnije istraživanje potencijalnih rješenja iznijetih sveučilišnih problema. Ipak, zapažanja Lord Willettsa zaslužuju pohvalu jer se potpuno razlikuju od većine drugih promatrača koji su previše oduševljeni modelom Oxbridgea, na uštrb ostalih sveučilišta.

Lista najboljih svjetskih sveučilišta

CWUR, Center for World University Rankings, odnosno Centar za rangiranje svjetskih sveučilišta, objavio je nedavno svoju službenu listu najboljih sveučilišta na svijetu.

Centar za slaganje svoje svjetski priznate rang liste promatra osam indikatora: kvalitetu edukacije, zaposlenje nakon diplome, kvalitetu škole, broj publikacija, utjecaj, broj iskorištenih citata u studijama diljem svijeta, a koji su potekli iz školskih publikacija, društveni ugled te broj patenata.

Pet prvih sveučilišta na svijetu su: Harvard, Stanford, MIT (svi SAD) te Cambridge i Oxford (Velika Britanija). Američka sveučilišta zauzela su 15 od prvih 20 mjesta.

Sveučilište u Zagrebu na listi je zauzelo 551. mjesto od njih tisuću s ocjenom 44.62. Za usporedbu, Harvard koji se nalazi na prvom mjestu ima ocjenu 100.

EKONOMSKE PODJELE UNUTAR NJEMAČKE

Nova sjeverno-južna geografija

Razvojni jaz mogao bi biti veći nego između zapadnoga i istočnog dijela zemlje.

Zanimljivi procesi se događaju na području Njemačke. Ožiljci dugogodišnje podjele zemlje na istok i zapad postupno zacjeljuju ili se barem smanjuju. Istodobno se, međutim, produbljuje ekonomski jaz između sjevera i juga, ovaj put u korist južnih pokrajina. Dakle, longitudinalno se stanje omekšava, dok se latitudinalno (prostorno) sve više zaoštrava.

Zamislimo što bi se dogodilo da se Njemačka još jednom podijeli, ovaj put na sjever i jug. Jug Njemačke obuhvatio bi pokrajine Saar i Pfalz, Hessen, Baden Wuerttemberg i Bavarsku (koje su ranije pripadale zapadu Njemačke) s dodatkom bivših istočnih pokrajina – Tiringije i Saske. Zamišljene „granice“ između sjevera i juga zasnivale bi se – gle čuda -na lingvistici: odnosno na razlici u govoru odnosno dijalektima (Hoch deutsch i ostali).

Upozoravajuća opažanja Instituta DIW

Bila bi to podjela s podjednakim udjelima. Svaki dio tako zamišljene Njemačke imao bi podjednak broj stanovnika,

pet od deset najvećih urbanih središta i slične proporcije još uvijek siromašnijih „istočnjaka“. U konačnici bi ipak profitirao „jug“ u odnosu na „sjever“ s većim mogućnostima razvoja. To je vidljivo iz priloženoga grafikona. „Južnjaci“ idu u bolje škole, lakše dolaze do posla, zarađuju više i dulje žive. Vlade spomenutih južnih pokrajina imaju zdravije financije, pa mogu više ulagati, ponekad čak pet puta više po glavi stanovnika nego „sjevernjaci“. Prema recentnoj studiji Njemačkog instituta za ekonomska istraživanja (DIW), kriminalne radnje dojmljivo su manje u južnim pokrajinama. Dodajmo tome, da je na jugu i najbolja njemačka nogometna momčad (Bayern iz Muenchena).

Globalna povoljna slika „juga“ ipak nije jedinstvena, Ranije rudarske regije (Sarska i Saksonska pokrajina) teško se nose s osjetno naprednijim sredinama. Istodobno, tehnološki visoko razvijeni gradovi poput Hamburga ili Duesseldorfa pripadaju najbogatijim gradovima Europske unije. Različitosti su očite kod Rajnsko-vestfalijske pokrajine (koja bi zauzimala više od polovine ukupnoga stanovništva „sjevera“ i snažnog uzleta u pokrajinama Baden

Wuerttemberg i Bavarskoj u odnosu na neka druga područja „juga“ i „sjevera“.

Ipak, lakše je uspostaviti zamišljenu realnu „granicu“ između „sjevera“ i „juga“ nego što je to bio slučaj s podjelom na West i Ost. Jaz u stopi nezaposlenosti bit će, prema ocjenama spomenute studije, uskoro, veći nego što je bio između „istoka“ i „zapada“. Na području STEM obrazovanja Saksonija i Tiringija zauzimaju vodeća mjesta među 16 njemačkih pokrajina, dok su Berlin i Brandenburg (također iz istočne kvote) na zadnjim mjestima. Razlike se povećavaju i na primjeru duljine života: žene u Saksoniji i Baden Wuerttembergu žive najdulje. Andre Wolf iz hamburškog Globalnog ekonomskog instituta tvrdi da će u srednjeročnom razdoblju razlike između „sjevera“ i „juga“ Njemačke potpuno zakriti sadašnje razlike između „istoka“ i „zapada“.

Zasad bez političkih blokova

Razlike svakako idu u korist „juga“. Pritom se valja podsjetiti da je najveći dio 20. stoljeća pripadao „sjeveru“ koji je dominirao s proizvodnjom ugljena i čelika te brodogradnjom. Podsjetimo se da je 60-ih godina prošloga stojeća Bavarska bila najsiromašnija pokrajina unutar Njemačke. Razvoj Daimlera, Siemens, BMW-a, snažna prehrambena industrija oslonjena na modernu poljoprivredu i mnogih drugih visoko kvalitetnih i tehnološki naprednih proizvođača danas daju prednost upravo Bavar-

skoj i Baden-Wuerttembergu, koji su na vrijeme pronašli odgovore na izazove nove industrijske revolucije. Južna regija, nazovimo je uvjetno tako, raspolaže s najboljim njemačkim sveučilištima, u njoj je novo europsko financijsko središte (Frankfurt), a tu su i dvije najveće zračne luke (Frankfurt i Muenchen), što nisu nevažni faktori u eri digitalizacije, globalizacije i financijskih usluga. „Sjever“ još nije našao potrebna rješenja za budućnost i tehnološki bilježi osjetno zaostajanje.

Njemački sjever i jug nisu (za sada) odvojeni politički blokovi. No, s vremenom je moguće zamisliti i tu podjelu. Ogromni financijski transferi pripomogli su smanjivanju razlika u podjeli istok-zapad. Transferi između sjevera i juga su politički suptilniji i lukaviji. Demografski trendovi također idu na ruku takvim razmišljanjima koja u sebi uključuje i novu podjelu. Vrijeme će pokazati imaju li ovakve hipotetičke pretpostavke realnog utemeljenja. The Economist smatra da je takva podjela jednog dana zaista moguća.

Pogubne barijere

Mnogi poslodavci zaziru od zapošljavanja osoba s invaliditetom. Koje su u brojnim primjerima pokazale i dokazale da mogu pomoći i sebi i društvu, tj. svojom inventivnošću ubrzati ekonomski rast kompanija.

Nužno je stvarati ambijent u kojemu će stvaralački potencijal osoba s invaliditetom više dolaziti do izražaja. Ne bi se smjelo zaboraviti da ih je u svijetu 1,3 milijarde.

Mnogo poslodavci vrlo će nerado zaposliti hendikepiranu osobu, smatrajući da neće biti dovoljno učinkovita, a nisu isključene ni predrasude. Većina ih uopće i ne zapošljava. Međutim, trebali bi se ponašati suprotno, ne samo iz etičkih, humanih, socijalnih i drugih altruističkih razloga nego i zbog puke ekonomske logike. Upravo su hendikepirane osobe zaslužne za brojna tehnološka i druga inovacijska dostignuća, potičući privremeni rast i produktivnost.

Vrlo impresivan članak na tu temu nedavno je u Financial Timesu objavila Haben Girma, uspješna odvjetnica. Prva je gluhočujna osoba koja je diplomirala na pravnom fakultetu na Harvardu.

Većini poslodavaca nepoznato je da su ljudi s invaliditetom inicirali nastanak

mnogih tehnologija koje danas koristimo, ukazuje ona, dodajući: „Putem moga rada kao odvjetnica za prava hendikepiranih i s vlastitim iskustvom gluhočujne žene, uložila sam znatnu količinu vremena proučavajući iskustva ove kategorije osoba“.

Najveće su prepreke na radnom mjestu arhitektonske, digitalne i društvene. Poslodavci koji uklanjaju barijere na radnim mjestima polučuju korist u obliku snažnijega rasta i inovacija.

Ljubav stvorila pisači stroj

Zaposlenici s hendikepom unose u posao inovacije. Hendikepiranost je spustavajuća, a hvatanje ukoštac s ograničenjem potiče inventivna rješenja. Povijest navodi brojne primjere ljudi s hendikepom koji su uvelike pridonijeli napredovanju znanosti, tehnologije i drugih disciplina.

U 19. stoljeću u Italiji videći Pellegrino Turri i slijepa grofica Carolina Fantoni

de Fivizzano mučili su se kako bi pronašli način da jedno drugom tajno šalju ljubavna pisma (Braillevo još nije bilo izumljeno). Druge slijepo osobe diktirale su svoja pisma videćim osobama ljudima da ih transkribiraju, ali grafica to nije mogla činiti.

Nakon dugotrajnog razmišljanja ljubavnici su smislili taktilno (opipno) rješenje, tj. jedan od prvih pisaćih strojeva koji je funkcionirao. Tretirajući sljepoću kao izazov konstruiranja razvili su revolucionarnu metodu proizvodnje teksta dodirrom tipki, a neki od najbržih u toj vještini pišu bez gledanja u tipkovnicu.

Ljudi s invaliditetom izuzetno su motivirani da pronalaze rješenja koja unapređuju tehnologiju. Karijera Vincenta Cerfa, jednoga od očeva interneta, izvrsno potvrđuje to stajalište.

Cerf slabije čuje i taj nedostatak utjecao je na njegov rad i razvitak interneta. Tijekom 1980-ih gluhe i nagluhe osobe tražile su valjane alternative za komunikaciju telefonom. Cerf je bio predvodnik u stvaranju prve komercijalne usluge e-maila, što mu je omogućilo komuniciranje sa članovima obitelji i kolegama, bez naprezanja da ih čuje.

Izumi i za nehendikepirane

Mnoge sprave što su ih izumile osobe s invaliditetom pomažu i nehendikepiranim. Wanda Diaz-Merced slijepa je astronomkinja koja je izumila nevizualne sustave za proučavanje zvijezdanoga zračenja. Ona koristi aplikaciju koja može pretvoriti složene podatke iz prostora u zvuk. Diaz-Merced otkrila je

sustav nazvan ozvučenje, koji pomaže i videćim kolegama.

Ekstenzivni podaci koje prikupljaju astronomi nisu uvijek dostupni na monitoru pa stalno traže bolje metode za pronalaženje obrazaca u prikupljenim podacima. Diaz-Merced naučila je svoje kolege koristiti vizualne tehnike zajedno s ozvučenjem kako bi pomogli videćim astronomima.

Ako znanstvena zajednica ukloni barijere kako bi hendikepirani i nehendikepirani znanstvenici mogli raditi zajedno uslijedit će divovski procvat znanja, predviđa Diaz-Merced.

To su samo neki od primjera hendikepiranih osoba koje potiču inovacije. Njihova iznimna pronicavost dovela je do bolje projektiranih proizvoda i kvalitetnijih usluga za javnost. Omogućavanje dostupnosti potiče prodaju i rast kompanija, otvarajući put prema tržištu s više od 1,3 milijarde hendikepiranih osoba diljem planeta.

Opterećujući mitovi

Zapošljavanje ljudi s invaliditetom vodi do inventivnije radne snage. Stari mitovi sugeriraju da su hendikepirani ljudi teret za društvo, a posljedica su neutemeljeni strah od onih koji su drukčiji. Suprotno tim mitovima, sada znamo da različitost potiče inovacije.

Raznolika iskustva, od slijepog autora ljubavnoga pisma do gluhog znanstvenika, potiču nove ideje koje utiru put to otkrića. Kompanije koje žele polučiti konkurentsku prednost trebale bi zapošljavati ljude koji će na stol iznijeti jedinstvene perspektive, zaključuje gluho-

slijepa odvjetnica Haben Girma, koja je vlastitim primjerom pokazala da je i „nemoguće“ ostvarivo kada duh uspi-

je nadvladati sirovu u sirovu materiju, odnosno zastarjelo, uskogrudno, kratkovidno shvaćanje. (M.R.)

ZDRAVLJE PLANETA

Kako zaštititi prirodu?

Izveštaj o stanju planeta (Living Planet Report, LPR) je vodeća svjetska znanstveno utemeljena analiza o zdravlju našeg planeta i o utjecaju ljudskih aktivnosti na nju. On nije ni malo optimističan.

Imajući u vidu da imamo samo jedan planet, potrebno je da čovječanstvo napravi bolje izbore kako bizaštititi prirodu, te dugoročno doprinijeli razvoju društva i gospodarstva. Najnovije izdanje Izveštaja o stanju planeta nije ni najmanje optimistično. Ono što je najuočljivije je Indeks živućeg planeta (Living Planet Index), koji pokazuje da je kod 10.000 predstavnika populacija sisavaca, ptica, gmazova, vodozemaca i riba, njihov broj drastično opao za 52 posto od 1970. godine. Drugim riječima, za manje od dvije ljudske generacije, populacije kralješnjaka su se dvostruko smanjile. U pitanju su živa bića koja čine tkivo ekosustava koji omogućuje život na Zemlji – i ona su barometar onoga što činimo Zemlji koja je naš jedini dom. Čovjek ignorira njihov nestanak na svoju štetu.

Svjetska organizacija za zaštitu prirode WWF (World Wide Fund for Nature) pokrenula je internetsku stranicu priroda.zaljude.org kojom na jednom mjestu ističe vrijednosti prirode te poziva stručnjake na suradnju. „Ovom stranicom želimo prikazati prirodu kroz vrijednosti vode, šume, mora i drugih ekosustava bez kojih život na Zemlji ne bi bio moguć. Želimo ohrabriti političare da prilikom donošenja odluka uzmu u obzir širok spektar prirodnih vrijednosti, a poslovni sektor da integrira zaštitu i održivo korištenje prirodnog i društvenog kapitala u svojem poslovanju“ – naglašeno je u temeljnoj poruci.

Dan planeta Zemlje obilježava se 22. travnja na svim kontinentima brojnim događanjima posvećenim očuvanju i zaštiti okoliša u cilju zaštite prirodnih resursa te kako bi se skrenula pozornost na opasnost koja prijete životu na Zemlji zbog porasta globalnog onečišćenja.

Retrovizor

Povijest protiv Europe

Autor napisa, Niall Ferguson, profesor moderne povijesti na koledžu Jesus u Oxfordu, analizira sile koje su kroz povijest djelovale protiv nastanka Europske unije. Tekst objavljen u Finacial Timesu pred više od dvadeset godina aktualan je i danas, a u prijevodu Drage Kojića objavljen je u „Privrednom vjesniku“ 9. veljače 1998.

U najmanju je ruku sporna tvrdnja da je stvaranje europske federacije po njemačkome modelu jedan od ciljeva – možda čak i jedno od ostvarenja – sporazuma iz Maastrichta. Mnogi drže da je to neizbježno i dobro. Stvaranje Europske države – ili Sjedinjenih europskih država, ako vam je draže – zakasnijeli je odgovor na stoljeća sukoba izazvanih rivalstvom nacionalnih država. Politička integracija, po toj tvrdnji, prirodno će proizići iz ekonomskoga približavanja. Neki bi čak kazali da postoji zajednička europska kultura, unatoč jezičnim razlikama, na kojima se može temeljiti Europska unija. (Zanimljivo je da su i riječi i glazba himne Europske unije njemačke.)

Međutim, promatrajući s povijesnoga vidikovca ima razloga za skeptičnost. Važno je prisjetiti se koliko je teško bilo ujedinjavati Europu u prošlosti i uočiti prepreke. U prapovijesti je, naravno, Europa imala zajedničko obilježje: zaostalost. Tek nakon ekspanzije Rimskoga Carstva prema zapadu počelo se pomaljati nešto nalik europskoj političkoj uniji. Ali čak ni Rimljani nisu ujediniili Europu. Njihovo je carstvo okruživalo Sredozemno more i držalo se podalje od hladnoga sjevera. Bilo je stoga ranjivo na prodore nomadskih plemena iz središnje Azije – Gota, Huna i Avara – koja je pustošila Europom od četvrtoga do šestoga stoljeća. Druga

„Europska unija“, nastala širenjem kršćanstva, bila je podudarna Rimskome Carstvu. Ali propast Rima i uspon Islama, poslije 635. doveli su do uzmaka, a ponovna potvrda i ekspanzija kršćanstva bila je praćena rascjepkanošću.

USPON I PADOVI – Carstvo Karla Velikoga, kao Rimsko Carstvo prije toga također se pokazalo ranjivim. Mađarske invazije u 10. stoljeću razorile su i iz temelja izmijenile srednjoeuropsku zgradu što ju je bio podigao Karlo Veliki.

Ukratko, prvi pokušaji ujedinjenja Europe propali su zbog vanjskih pritisaka. Ni jedan od tih pokušaja nije uspostavio istodobno kontrolu nad zapadnom Europom, s njezinim nezgrapnim otocima, i nad istočnom Europom s njezinim neobranjivim granicama. Početkom drugoga milenija postojale su dvije sile s paneuropskim pretenzijama: njemačko carstvo što ga je uspostavio Otto I. u 10. stoljeću i papinska vlast. Nijedna nije bila uspješna, uvelike i zbog uzajamnoga rivalstva. Na Zapadu su se pojavile snažne (i rivalske) feudalne monarhije u Engleskoj i Francuskoj, kao i na Pirinejskom poluotoku. Na Istoku su Turci dovršili komadanje bizantskoga carstva da bi stvorili novo, otomansko. Sjeverno od Balkana postojala su druga autonomna kraljevstva: Litva, koja se ujedinila s Poljskom 1386., i Mađarska, iako su u 17. stoljeću obje bile stisnute ekspanzijom otomanskoga carstva, a „Turčin“ se pojavio pred vratima Beča. Opet su se autonomija Zapada i otvorenost Istoka pokazale fatalnima.

Formalno su Sveto rimsko carstvo i papinska država vladali na prostoru od Rima do Rostocka. U stvarnosti je niz malih kneževina i gradova-država uživalo samostalnost. Ipak, brak i sreća omogućili su jednoj od mnogih njemačkih dinastija da u 16. stoljeću uspostave hegemoniju. Bili su to Habsburgovci. Ali dvije su pojave ugrozile učvršćivanje paneuropskoga habsburškoga carstva u Europsku uniju. Širenje luteranstva i kalvinizma u sjevernoj Europi stvorilo je novu pukotinu na Zapadu, bez stvaranja trajne protestantske vlasti. Što je još važnije, zapadne su monarhije odvlačene od Europe otkrićem novoga svijeta. Izgledi u Europsko ujedinjenje uvenuli su s tom ekspanzijom jer su golemo carstva u 18. stoljeću u mnogočemu počivala na relativno homogenim i centraliziranim matičnim zemljama u Europi. Čak i oni dijelovi Europe koji se nisu širili u prekomorske zemlje – Prusija, Rusija i Austrija, npr. – nastojale su se razvijati na tom modelu.

NADMETANJA VELIKIH SILA – Europa nije bila ekonomski integrirana ni uoči industrijske revolucije. Postojale su goleme razlike u posjedovanju zemlje, od zakupa u Engleskoj do kmetstva u Rusiji. Komunikacije su bile rudimentarne: ceste u jadnom stanju, a carinske barijere onemogućavale su trgovinu. Prekomorska ekspanzija bila je lakša nego širenje na istok u Europu.

Političke su posljedice bile postupna pojava sustava nadmetanja „velikih sila“: Britanije, Francuske, Austrije, Prusije i Rusije sa Španjolskom, Poljskom i Turskom kao „bolesnicima“ na periferiji. Pokušaji jedne od pet velikih sila da proširi vlast dalje od određene točke, zadirući na području triju propadajućih sila, nailazili su na otpor drugih, poglavito Britanije. „Ravnoteža moći“ postala je doktrina britanske

vanjske politike. U prijevodu je to značilo da ni jedna kontinentalna sila nije smjela osporiti globalnu ekspanziju Britanije. Burbonske osvajačke ambicije na kraju su dovele do unutrašnjeg kolapsa Francuske za Louisa XVI. Bio je to klasičan primjer imperijalističke „prenapregnutosti“. Ali, Francuska je revolucija ubrzo povećala, a ne smanjila sposobnost Francuske da dominira zapadnom Europom. Napoleon je još više proširio Francusku vlast i u tomu, izvozom Napoleonova kodeksa i omogućavanjem karijere talentiranima, mnogi vide prvi moderni poziv na stvaranje europskog ujedinjenja. Ali Napoleonovo je carstvo bilo kratkotrajno, a onemogućile su ga tri prepreke, koje su potrajale sve do sredine 20. stoljeća.

Prvo, kombinacija globalne komercijalne i financijske ekspanzije i domaće industrijalizacije omogućila je Britaniji da uspješno obrani institucije svoga staroga režima protiv Napoleona. Britanija je ostala drukčija, a njezina zakonska i ustavna struktura i dalje se razlikovala od kontinentalne. Ali zadržala je sebi pravo intervencije na svaki pokušaj europskoga ujedinjenja.

Drugo, kao svojevrсна zrcalna slika Britanije, Rusija je također ostala drukčijom. Njezina privreda i politika bile su mnogo statičnije od britanskih, što ju je činilo znatno ranjivijom, ne samo na vojni poraz već i na unutrašnju nestabilnost. Ali njezino golemo prostranstvo spriječilo je sve pokušaje nametanja strane kontrole. Kao i u prošlosti, zapadni i istočni ekstremi ostali su na nesigurnima.

NASTANAK NACIONALNIH DRŽAVA – Naposljetku, stari problem unutarnje rascjepkanosti dobio je novo obilježje. Pokazalo se nemogućim izvoziti francusko poimanje slobode, bratstva i jednakosti bez izazivanja jednake i suprotne reakcije. Zato što su se mogle s jednakom vjerodostojnošću primijeniti na Nijemce i Talijane, kao i na Francuze, ideje iz 1789. mnogo su više pridonijele nastanku mnoštva država nego stvaranju paneuropskoga carstva. Značenje nacionalizma u 19. stoljeću ne treba preuveličavati. Ali čak ako je stanovnicima njemačkoga carstva i talijanskoga kraljevstva trebalo nešto vremena da se počnu osjećati Nijemcima i Talijanima, nacionalni identiteti učvrstili su se do početka ovog stoljeća. Uz to su neki ekonomski i politički činitelji – potreba zaštite carinskih prihoda, razvoja nacionalnih željezničkih mreža, obrazovnih sustava i, naravno, armija – poticali stvaranje država-nacija.

Istodobno je postojalo nešto nalik na proces ekonomske globalizacije tijekom pola stoljeća pred Prvi svjetski rat. U kombinaciji s razvojem internacionalističkih ideologija kao što je socijalizam, to je imalo tendenciju ostvarivanja autonomije nacionalnih država. Međutim, te stvari nisu poticale shvaćanje europske integracije. Naprotiv, u godinama prije 1914. učvršćivala su se prekomorska carstva.

U takvim okolnostima samo sila s relativno malim prekomorskim posjedom, ali zemljopisno smještena u središtu Europe, mogla je biti na dobitku oživljavanjem ideje Europske unije: Njemačka. Prečesto se zaboravlja da su zagovornici njemačke ekspanzije 1914-18. i nakon 1939. često upotrebljavali „europsku retoriku“ da bi opravdali svoje postupke.

NOVA STARA RETORIKA – Zapravo, zamisao o „Europskom ekonomskoj zajednici“ bila je tema konferencije njemačkih biznismena i sveučilišnih profesora u Berlinu 1942., a oduševljeno su je prihvatili Ribbentrop, Goebbels i ministar privrede Reicha, Funk. Nije pristojno kazati, ali postoji zapanjujuća sličnost između jezika Funka i drugih sudionika berlinske konferencije i poslijeratne retorike u europskoj integraciji što su je rabili „očevi-osnivači“ Europske unije, kao što su Jean Monnet i Robert Schuman. Sličnost, međutim, nije bila samo retorička. Sa stajališta kontinentalnih proizvođača ugljena i čelika imalo je smisla nastaviti snažnu integraciju iz ratnih godina na novoj, suglasnijoj bazi poslije rata: odatle Europska Zajednica za ugljen i čelik (1952.). Naravno, poslijeratna verzija je – srećom – mnogo manje militaristička, a mnogo više demokratska i općenito ograničava rasnu diskriminaciju na sadašnje i buduće useljenike. Zapravo, kao inačica Njemačke poslije 1945. Ali pitanje je čine li te zaista velike razlike projekt Europske unije predvođene Njemačkom vjerojatnijim u uspjeh nego u prethodna dva pokušaja.

Povijesna zbivanja pokazuju malu vjerojatnost. Prije svega: ostali su povijesni problemi nesklonoga Zapada i nepredvidljivoga Istoka: prvi ne može a da ne gleda preko Atlantika, a drugi ostaje lansirna rampa za nove oblike invazija (pogledajte podatke o useljavanju u Njemačku od 1989.). Usto, nije nimalo očito da će struktura koja se stvara za povezivanje ključnih država biti dovoljno čvrsta da bi bila otporna na onu vrstu unutrašnje rascjepkanosti kojoj je europsko središte povijesno sklono.

Naposlijetku, gotovo svi prethodni pokušaji stvaranja Europske unije temeljili su se, barem djelomice, na uporabi sile. Sadašnji pokušaj oslanja se na malo uvjerljivi poziv na vlastiti ekonomski interes. Važno je imati na umu da nema povijesnoga presedana da politička unija organski izraste iz monetarne unije. Jedini pokušaj u europskoj povijesti koji je poznat je Latinska monetarna unija, stvorena 1865. pod inspiracijom Francuske, a završio je – pobačajem.

Signali

SMOG

Poljske energetske dvojbe

Zbog prekomjerne uporabe ugljena u zagrijavanju kuća na mnogim mjestima zbog smoga ugroženo disanje.

Rabka-Zdroj, grad s toplicama na jugu Poljske, poznat je kao dječje lječilište od 19. stoljeća. Međutim, u novije vrijeme postao je naširoko poznat po lošem zraku. U siječnju 2017. razina benzopirena, kancerogenog spoja, bila je 28 puta iznad normalne granice. Nastavili se tako grad bi mogao izgubiti status lječilišta, koji valja obnavljati svakih deset godina. Zagađenost zraka „naš je tihi neprijatelj“, kaže u tamošnjem Institutu za liječenje tuberkuloze i drugih plućnih bolesti.

Rabka-Zdroj nije usamljen slučaj u Poljskoj, gdje zimi mnoga područja guši smog. U izvještaju Svjetske zdravstvene organizacije za 2016. od 50 najzagađenijih europskih gradova čak je 30 bilo u toj zemlji. Među njima su i Katowice, koje će krajem godine (u pro-

sincu) biti domaćin klimatskog summita UN-a. Glavni je krivac takva stanja grijanje kućanstava uz pomoć ugljena. Da bi uštedjeli nešto novca, ljudi lože otpatke ugljena i kojekakvo smeće. U gradićima iz dimnjaka izlazi tamni gusti dim i u mješavini s hladnim zrakom stvara se neugodan smog. Tijekom naročito nepovoljnih dana vlasti u Varšavi savjetuju građanima da ne izlaze iz kuća i drže prozore zatvorene. Novine Gazeta Wyborcza nedavno su čitateljima poklonile masku protiv smoga.

Čelnici vladajuće stranke Zakon i pravda zagovaraju industriju ugljena koja zapošljava 90.000 radnika. „Ugljen je temelj našega energetskega sektora pa ne možemo, a i ne želimo, napustiti ga“, izjavio je premijer Mateusz Morawiecki u inauguralnom govoru u parlamentu

sredinom prosinca prošle godine. Njegov novi program za gusto naseljeno područje na jugozapadu zemlje uključuje dva nova rudnika ugljena.

Smog je postala uobičajena riječ (kao što je svojedobno bila u Zagrebu i još nekim hrvatskim gradovima, da ne spominjemo globalno poznati primjer Londona ili današnju zagađenosti zraka diljem planeta, naročito u Indiji). Čak ni tvrdokorni političari ne oglašuju se o taj izazov pa su prošle jeseni postroženi standardi ispuštanja plinova iz uređaja za zagrijavanje prostorija. Neka

područja otišla su korak dalje, a zakon „protiv smoga“ iz 2015. dopušta im primjenu vlastitih pravila u grijanju kućanstava. Lani u studenome regionalna skupština u Wrocławu izglasala je odredbu o zabrani onih vrsta ugljena koje najviše zagađuju okoliš, tj. zrak. Neki gradovi već nude subvencije kao pomoć kućanstvima da zamijene zastarjele sustave grijanja djelotvornijim i čistijim. Ipak, vlasti u Varšavi morat će djelovati znatno energičnije kako bi Poljaci lakše mogli disati, naročito zimi.

RECIKLIRANJE

Manje ambalaže u smeću

Kompanije napokon odlučnije uvažavaju upozorenja znanstvenika i potrošača pa milijarde plastičnih bočica i druge ambalaže manje zagađuju oceane i kopnene krajolike.

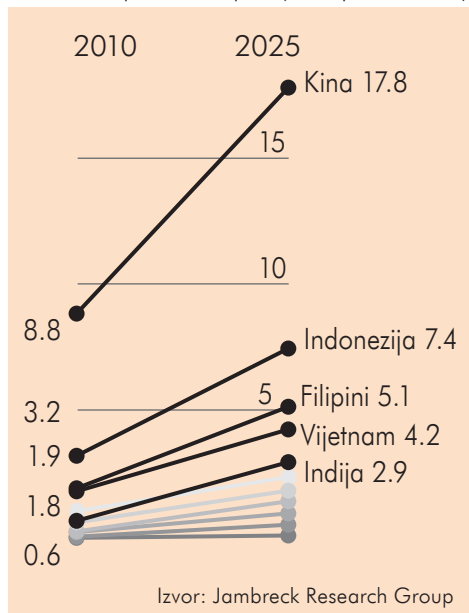
Kada je krajem siječnja Coca-Cola najavila ambicije opsežnijeg recikliranja ambalaže, odluka nije bila motivirana samo brigom za okoliš nego i nastojanjem da još više zagrabi u potrošački džep.

Odluka američkog proizvođača napitaka, koji svake godine puni 120 milijardi

plastičnih bočica, da će 2030. reciklirati ukupan inventar ambalaže uslijedila je u vrijeme kada brojne druge potrošačke skupine najavljuju slične planove.

Proizvođači različitih artikala, od prženih krumpirića do šampona, praška za pranje rublja i posuđe, počeli su reagirati na rastuće povike javnosti, naroči-

Veliki zagađivači
Nezbrinuti plastični otpad (u milijunima tona)

to pripadnika mlađih naraštaja, koji su više ekološki osviješteni i postaju najveća potrošačka skupina. Osim toga, dokumentarni filmovi Sir Davida Attenborougha, britanskoga prirodnjakoznanstvenika i drugih njegovih kolega, upozoravaju ljude na ogromne količine plastike u oceanima i na uništavajući utjecaj toga otpada u moru i na kopnu.

Zaštita prirode dio marketinških planova

Rat protiv plastike sada je dio marketinškoga plana kompanija koje proizvode robu za široku potrošnju. Glasači u dobi između 18 i 24 godine u mnogim zemljama traže od političara da im klimatske promjene bude jedan od prioriteta u javnom djelovanju.

Trend se širi izvan recikliranja plastike. McDonald's koji je nedavno postavio ciljeve da će svu ambalažu izrađivati iz obnovljivih izvora ili reciklirajućih materijala do 2025. priopćuje da je rukovanje otpadom prioritetan ekološki zadatak, na čemu inzistiraju sve više i korisnici usluga. Trenutačno tek 10 posto McDonald's-ovih restorana nudi reciklirajuću ambalažu, a najveći svjetski lanac restorana planira da se taj udio poveća na 100 posto već 2025.

Uporaba „zelenijih“ sirovina

Unilever, Mars, PepsiCo, Marks and Spencer i Procter & Gamble su među kompanijama koje najavljuju slične pothvate. Nestle se je lani udružio s konkurentnom Danoneom te će pomagati u razvoju „zelenije“ plastične bočice napravljene od otpadaka kao što su piljevine ili karton.

Coca-Cola nije izračunala kolike će investicije biti potrebne da bi kompanija ostvarila svoje ciljeve, ali je utrošila više od dvije milijarde USD tijekom osam godina trajanja prethodne ekološke kampanje, kako je naveo Ben Jordan, čelnik kompanije za ekološku politiku. Skupina je 2016. imala godišnju prodaju vrijedno 40 milijardi USD, uz zaradu 6,5 milijardi USD.

Jedno istraživanje u 2015. otkrilo je da 40 godina nakon što je uveden simbol za recikliranje na ambalaže samo 14 posto bude prikupljeno, a tek dva posto reciklirano. Ali u najnovije vrijeme stanje se poboljšava.

EUROPSKA UNIJA

Inovacije kao kolektivno stvaralaštvo

Nove tehnologije što ih razvija EU prečesto se komercijaliziraju negdje drugdje.

U ranijim razdobljima kompanije su se trudile razvoj novih ideja zadržati iza zatvorenih vrata u strogoj izolaciji. Danas su, međutim, inovacije priznate kao kolektivni čin. Poslovni ljudi uviđaju vrijednosti uključivanja u otvoreni eko-sustav ideja, spajajući znanje i resurse, čak između konkurenata, jer na taj način brže dolaze do novih spoznaja i saznanja, a time i inovacija. U digitalnoj eri se korist od „otvorenih inovacija“ ubrzala zahvaljujući raspoloživim softverskim resursima, otvorenim datotekama i crowdsourcing platformama, što omogućava jednostavniju razmjenu znanja i ideja.

Europska unija je, povijesno gledano, na određeni način zapostavila mogućnost snažnije kapitalizacije svojih inovacija u tako otvorenim procesima. Pritom treba naglasiti da je upravo EU najveći proizvođač znanja, ali – prema tvrdnjama Europske komisije – „prečesto nove tehnologije koje su razvijene u EU-u budu komercijalizirane negdje drugdje“.

To bi se uskoro moglo izmijeniti. Europske kompanije se okreću prema otvore-

nim inovacijama: 450 digitalnih startup kompanija predvođenih The Economist Intelligence Unitom i sponzorirani od Androida potpuno se otvorilo u svojoj inovativnoj praksi širokoj komunikaciji s partnerima i potrošačima. Samo 17 posto tih kompanija zadržava samopouzdanje u vlastiti put prema inovacijama.

Prihvatanje otvorenih inovacija povlači za sobom i prihvatanje tuđih znanja i spoznaja, pa kako mnogi u tome sudjeluju, veliki dio njih ima posredne i neposredne koristi od takvog pristupa. Konkretno, 50 posto tih kompanija izgradilo je novi proizvod ili uslugu koristeći otvorene datoteke, dok ih je 29 posto publiciralo vlastite podatke. Najveća opća prednost je, po mišljenju uključenih kompanija, veći uvid potrošača i povećana komercijalizacija novih ideja.

EU ima specijalno velike mogućnosti kad je riječ o otvorenim inovacijama jer se BDP ove zajednice zasniva najvećim dijelom na malim i srednjim poslovnim jedinicama, koje udruživanjem mogu

biti nositelj inovacija i snižavati im cijenu. To je i temeljna ideja High Tech Campusa u Eindhovenu, Nizozemska. Poduzetnici štede novac i vrijeme koristeći uspostavljenu infrastrukturu koja je u vlasništvu industrijskog diva Philipsa, a mogu pristupiti patentnim agencijama, mentorima i investitorima. Opisan kao „najveći europski inovativni kvadratni kilometar“ kampus je izvor za barem četiri od ukupno deset patentnih aplikacija u Nizozemskoj.

Otvorene inovacije ne služe samo poslovnim ljudima i poduzetnicima. Javni sektor stvara pogodno okruženje i klimu u kojem inovatori djeluju. U konačnici, to pomiče granice za istraživanja i znanje i, istodobno, potiče inovacije za javnu uporabu. U EU vjeruju da će ubuduće racionalnije pristupati inovacijama i u povećanoj mjeri ih sami komercijalizirati. Znanje je ipak najveća moć 21. stoljeća.

ZAKONI VELIKIH BROJEVA

Zaboravljena većina

Modna industrija napokon počinje obraćati pozornost na žene koje nose odjeću većih konfekcijskih brojeva.

Dobar izgled je najvažniji, često upozoravaju stilisti, ali ocjenjujući tržište svjetski modni biznis čini se da je zametnuo svoj krojački metar. Često citirano istraživanje što ga je prije nekoliko godina provela tvrtka Plunkett Research pokazalo je da je 67 posto američkih žena prekomjernih tjelesnih dimenzija koje odgovaraju konfekcijskom broju odjeće 14 ili višem. Teško da je taj podatak znatnije izmijenjen, ali 2016. samo je 18 posto prodane odjeće bilo preko-

mjerne veličine, navodi druga istraživačka tvrtka NPD Group.

Dizajneri i trgovci u maloprodaji odavno smatraju da je segment odjeće nadprosječnoga broja visoko rizičan. Teško je pretkazati što će takvi potrošači kupovati jer su oni oprezniji prema kroju. Izrada odjeće većih brojeva skuplja je: viša cijena tkanine ne može se uvijek prebaciti na kupca. Za uzvrat, žene obimnije građe manje su kupova-

le jer ih industrija nije dobro opsluživala. „Imamo novac ali ga nemamo gdje potrošiti“, izjavila je Kristine Thompson, koja vodi blog Trendy Curvy i ima gotovo 150.000 sljedbenika na društvenoj mreži Instagram.

Napokon se praksa mijenja i mnoge modne tvrtke proširuju repertoar kolekcija za odjeću većih brojeva. Među njima su maloprodajna tvrtka Lane Bryant i dizajner Prabal Garung. I Nike je proširio ponudu odjeće za korpulentnije osobe. Od 2013. do kraja 2016. prihodi od prodaje takve odjeće porasli su 14 posto, dok je ukupna prodaja odjevnih predmeta istodobno porasla sedam posto. Društveni mediji odigrali su zapaženu ulogu u promjeni potražnje proizvoda modnoga biznisa.

Ipak, dizajnerski brandovi još uvijek su relativno suzdržljivi prema novom trendu. Primjerice, Michael Kors prodaje odjeću većih brojeva, ali to ne oglašava niti promiče na web stranicama. Ali oni koji su voljni upustiti se u rizik mogu koristiti i usluge novonastalih poduzetnika (startupa) koji nude stilsku odjeću pojedincima, uključujući žene s većim brojevima. Ti startupi su svojevrsni posrednici između potrošača i dizajnera.

Nisu ni svi kupci uvjereni u vitalnost nove ponude, pa upozoravaju da mnoge ekskluzivne robne kuće još uvijek posluju s loše organiziranim odjelima odjeće većih brojeva, s nedovoljnom ponudom, lošim osvjetljenjem, ako uopće imaju tu vrstu u ponudi. Ali i u tom se sektoru stanje poboljšava.

Akcijski plan EU-a za kružno gospodarstvo

Učinkovitija proizvodnja i potrošnja

Nedavno izvješće EU-a ukazuje na činjenicu kako je rad na poticanju kružnoga gospodarstva usko povezan s ključnim prioritetima EU-a, uključujući radna mjesta i rast, program ulaganja, klimu i energetiku, socijalni program i industrijske inovacije, kao i s naporima u području održivog razvoja koji se poduzimaju na globalnoj razini. Cilj je pritom osigurati odgovarajući regulatorni okvir za razvoj kružnoga gospodarstva na jedinstvenom tržištu i poslati jasne signale gospodarskim subjektima i društvu u cjelini o budućem smjeru tog razvoja. To znači odrediti dugoročne ciljeve u pogledu otpada te skup konkretnih i ambicioznih mjera širokog opsega koje će trebati provesti prije 2020.

Akcijski plan usmjeren je na djelovanje na razini EU-a koje ima visoku dodanu vrijednost. Međutim, za ostvarenje kružnoga gospodarstva potrebno je dugoročno i odgovorno uključivanje dionika na svim razinama - od država članica, regija i gradova do poduzeća i građana. Države članice pozivaju se da u potpunosti preuzmu svoju ulogu u djelovanju EU-a te da ga upotpune djelovanjem na nacionalnoj razini. spomenutih obveza. Ovaj akcijski plan bit će ključan za postizanje ciljeva održivog razvoja do 2030., posebno 12. cilja kojim se osiguravaju održivi načini potrošnje i proizvodnje.

USPONI I PADOVI FERTILITETA

Planetarne demografske promjene

U većini razvijenih zemalja smanjuje se broj novorođenčadi, ali na globalnoj razini zadržava se neznatan rast, ponajviše zahvaljujući Africi.

U većem dijelu moderne povijesti jedan je podatak bio konstantan: rađalo se sve više djece. Iako se globalna stopa plodnosti smanjuje od 1960-ih, broj žena raste brže pa se ne smanjuje broj novorođenčadi. Fertilitet je bio neznatno opao 1970-ih i ponovo 1990-ih, ali to su bila neznatna odstupanja od postojećega uspona. Naravno, hrvatski demografi će sa žaljenjem komentirati navedene podatke jer naše je stanje (kao općenito u razvijenom dijelu svijeta) znatno nepovoljnije od globalne statistike. Ne samo da se smanjuje broj beba (ukupno i u odnosu na umrle osobe), nego i ukupnog stanovništva jer Hrvati odlaze iz domovine tražeći diljem planeta povoljniji životni standard.

Dostignut vrhunac

Čini se da je i svijet dočekao vrhunac glede rasta broja novorođenčadi. Demografi Ujedinjenih naroda kažu da će u 2018. biti više od 140 milijuna po-

roda, tj. 61.000 manje nego lani. Broj stanovništva smanjivat će se još nekoliko godina, zatim će postupno rasti da bi krajem 2040-ih dostigao 1,5 posto više od sadašnje razine. Usponi i padovi trebali bi biti blagi, ali vjerodostojnost statistike umanjuje dramatična nepouzdanost podataka nekih velikih zemalja. Primjerice, zadnji popis stanovništva u Kongu datira iz 1984.

Djeca rođena u 2018. razlikovat će se od one u prošlosti. Na Aziju će, kao i obično, otpasti više (ali neznatno) od polovice. Taj kontinent gubi status vodeće svjetske kolijevke u korist podсахarske Afrike. Tako je 1990. samo 19 posto beba bilo rođeno u Africi, a u ovoj godini očekuje se 31 posto. Ako su statističari UN-a u pravu 2050-ih će biti više novorođenčadi u Nigeriji nego u Kini. To je jedan od početnih znakova velikoga trenda u ovom stoljeću tj. afrikanizacije svjetskoga stanovništva. Stručnjaci koji su se uzbuđivali zbog prekomjernog bujanja globalne popu-

lacije nekoć su bili opsjednuti Azijom. Knjiga što ju je 1968. objavio Paul Erlich pod nazivom „Populacijska bomba“ pripisivala je glavnu ulogu Indiji. Ali tamošnji je fertilitet splasnio i zemlja je već na granici održavanja prirodne ravnoteže. U razvijenim zemljama stopa fertiliteta je niža od 2,1 poroda po ženi, u Indiji je neznatno viša. Bangladeš i Meksiko vjerojatno već imaju nedovoljan broj novorođenčadi da bi se održavao prirodni rast stanovništva. Brazil i Iran već su pali ispod te razine, kao i europske zemlje i SAD

Novi migracijski obrasci

Kada poodrastu djeca rođena 2018. pridonijet će stvaranju novih migracijskih obrazaca. Budući da će se u zemljama Srednje Amerike rađati manje djece, „jenkiji“ će imati manji pritisak došljaka na južnoj granici (s Meksikom). Istodobno će se pojačati valovi najezde Afrikanaca u Europu, ali glavni mi-

gracijski koridor vjerojatno će biti onaj koji vodi iz djecom prenapučenih afričkih zemalja prema starećih azijskim zemljama.

Prema nekim aspektima globalno usporavanje broja novorođenčadi povoljna je vijest. Visoka stopa fertiliteta znak je da žene nisu u mogućnosti kontrolirati dimenzije svoga majčinstva, tj. da su im nedostupna kontracepcijska sredstva – ili nisu ravnopravne u braku. Za vlade manji broj djece znači manje izdataka za obrazovanje. Ali trend ima i negativne posljedice. Primjerice, u indijskim gradovima mnoštvo je porodiljskih bolnica. Neke od njih potihlo se uključuju u nezakonite poslove pobačaja neželjene ženske djece, druge nastoje pomoći bračnim parovima koji su se odricali od beba dok su stvarali poslovne karijere, a sada žele potomstvo i mule se da ga pribave. Nekadašnji problem bogatoga svijeta postao je globalan. Ali u svakom slučaju deficit novorođenčadi za neke je zemlje, uključujući Hrvatsku – poguban.

Modni trendovi u 2018. godini

S 200 milijuna mjesečnih korisnika Pinterest je idealno mjesto za pretraživanje modnih trendova koji neumorno cirkuliraju modnom scenom. Također, Pinterest je idealna platforma za modna predviđanja onoga što nas očekuje u budućnosti.

Tako je Pinterest otkrio 100 modnih i *beauty* predviđanja koja nas očekuju u 2018. godini. Ako je vjerovati platformi, potražnja za beretkama iz godine u godinu je porasla za 269 posto, dok su *statement* naušnice skočile za nevjerojatnih 947 posto.

Prema Pinterestovim predviđanjima, u ovoj će godini ženski dio stanovništva obožavati, među ostalim, hlače širokih nogavica, komade s istaknutom oznakom loga i traperice od stopostotnog pamuka.

Reflektor

PROGNOZIRANJE TEHNOLOŠKE BUDUĆNOSTI

Prošlost nam nudi dvije pouke

Prognoziranje tehnološke budućnosti uvijek je bila zabavna, ali riskantna igra. Ovaj vremeplov otkriva neke korisne spoznaje...

Tehnološki vremeplov pokazuje kako su izolirana, a pogotovo sveobuhvatna otkrića utjecala na ljudsku povijest. U jednakoj mjeri to se odnosi i na suvremena kretanja u razvoju energetike, umjetne inteligencije, prometa i drugih područja. Mnogi izumi koji mijenjaju svijet prejeftini su da bismo ih zamjenjivali. Primjer je bodljikava žica – izum koji je oblikovao američku privredu.

Neki ekonomisti, razočarani sporim rastom produktivnosti, strahuju da su slavni tehnološki dani iza nas. Tehnološka revolucija koja je trajala od 1870. do 1970. bila je jedinstveno razdoblje u ljudskoj povijesti, piše Robert Gordon u knjizi „Uspon i pad američkoga rasta“ (Rise and Fall of American Growth). Inovacijski korak od 1970. nije bio tako širok ili tako dubok.

Drugi pak vjeruju da će eksponencijalni rast računalne snage otključati nešto posebno. Ekonomisti Erik Brynjolfsson i Andrew McAfee pišu o drugom dobu strojeva, dok Claus Schwab iz Svjetskog ekonomskog foruma zagovara izraz „četvrta industrijska revolucija“, slijedeći razvojne prevrate što su ih izazvali vodena para, električna struja i kompjuteri.

Četvrta revolucija, koja se već zakuhtava, ima izvorište u umjetnoj inteligenciji, robotici, nanotehnologiji, biotehnologiji, neurotehnologiji i različitim drugim.

Cjelina važnija od detalja

Prognoziranje tehnološke budućnosti uvijek je bila zabavna, ali neplodna igra, zaključuje Tim Harford, ekonomski komentator Financial Timesa. Ipak, povijest nas može naučiti korisnim spoznajama: ne fiksirati se na ideju o sljedećem velikom otkriću, izoliranom tehničkom čudu koje će u potpunosti preoblikovati neki dio ekonomskoga života s malim utjecajem na cjelinu. Kada proučavamo zamisli budućnosti prošlost nam nudi dvije poruke. Prvo: najutjecajnije nove tehnologije često su skromne i jeftine. Puka dostupnost često je važnija nego obmanjujuća složenost kao što je bila Rachael (organski robot u filmu Blade Runner iz 1982.). Drugo: novi izumi ne nastaju izolirano kao Rachael i njezini kolege androidi.

Da bi se shvatilo kako skromni, jeftini izumi oblikuju današnji svijet valja zamisliti Bibliju i to onu Gutenbergovu iz 1450-ih. Gusta, crna latinska slova, složena u dva bloka, čine svaku stranicu dovoljni lijepom da konkuriraju kaligrafiji redovnika. Gutenbergov tiskarski stroj danas se smatra jednim od izuma koji su definirali čovječanstvo. Donio nam je Reformaciju, širenje znanosti i masovne kulture, uključujući tiskanje romana i novina. Ali bila bi to opet Rachael, izolirano tehnološko čudo, divljenja dostojno zbog domišljatosti, koje jedva da bi ostavilo traga u povijesti, da nije bilo jednog drugog jeftinog i skromnog izuma koji se često zanemaruje.

Pouka (toaletnog) papira

To je papir. Tiskarskom stroju papir nije bio potreban iz tehnoloških nego ekonomskih razloga. Gutenberg je tiskao nekoliko Biblija i na pergamentu, životinjskoj koži, proizvodu koji je dugo služio potrebama europskih pisara. Ali pergament je bio vrlo skup; trebalo je prikupiti kože 250 ovaca za samo jednu knjigu. To, doduše, nije bilo previše važno u vrijeme kad gotovo nitko nije znao čitati ili pisati.

Papir je izumljen 1500 godina prije tiskarskoga stroja i dugo je rabljen u arapskome svijetu, gdje je pismenost bila česta. Protekla su stoljeća dok se nije proširilo po kršćanskom Zapadu jer nepismenoj Europi površina za pisanje nije bila potrebija od jeftinoga materijala za izradu kraljevskih kruna ili žezla. Papir je postao popularan tek kada je trgovačkoj klasi ustrebao prostor za pisanje ugovora i računa. „Ako je u 11. stoljeću Europa malo koristila papir, u 13. stoljeću bila je gladna“, zapisao je Mark Kurlansky u knjizi „Papir“.

Kada je papir prihvaćen u Europi postao je vjerojatno prva prava industrija. Otvorio je put tiskarstvu, ali to nije bila jedina uporaba toga materijala. Danas se papir rabi u različite namjene, od filtriranja kave do dekoriranja zidova. Prehrambena industrija nezamisliva bez papirnate ambalaže, za proizvode od mlijeka do vina. Primjenjuje se u bezbroj oblika, od najtanjega za cigarete do debeloga kartona za kutije.

Toaletni papir može se smatrati dalekim izdankom tiskarske revolucije. I, lako se previdi, što otkrijemo kada smo u neprilici. Ali mnogi izumi koji mijenjaju svijet na sličan su način zanemareni – prejeftini da bismo ih zamjećivali, iako utječu na mnogošto. Mogli bismo to nazvati „načelom toaletnoga papira“.

Od bodljikave žice do fuzijskog reaktora

Kada se krene u potragu primjere nije teško naći. Američki Zapad preoblikovan je zahvaljujući izumu bodljikave žice koju je promovirao trgovac John Warne Gates pod sloganom „Lakša od zraka, jača od viskija, jeftinija od prašine“.

Bodljikava žica omogućila je doseljenicima da jeftino ograde golema prerijska područja. Patentirao ju je Joseph Glidden 1874. Samo šest godina kasnije njegova je tvornica proizvodila dovoljno žice da se njome deset puta opaše svijet. Jedina prednost bodljikave žice u odnosu na drvenu ogradu bila je niska cijena, omogućivši da se divlji zapad smjesti u kavez. Jednostavan izum sprečavao je bizonima i kaubojskim krdima stoke da zgaze usjeve. Nakon što su doseljenici zaštitili svoju zemlju bili su potaknuti investirati i poboljšavati kvalitetu proizvodnje. Bez bodljikave žice američka privreda – i povijesna putanja 20. stoljeća – mogla je izgledati posve drukčije. Svojevrsna je ironija da bodljikava žica danas doživljava renesansu u Europi, štiteći teritorije pojedinih zemalja ne od bizona i kauboja nego od neželjenih došljaka s drugih područja planeta. Ne tako davno koristila se za ograđivanje koncentracijskih logora. Kako vidimo, tehnološka primjena znade biti gotovo nepredvidiva.

Slična se priča može ispričati i o energetskom sustavu, a Rachael energetskog svijeta mogla bi biti nuklearna fuzija. Kada bi usavršili tu složenu tehnologiju mogli bismo trošiti gotovo bezgranične količine energije – fuzijom inačica vodika. Moglo bi se to i ostvariti jer je planirano da fuzijski reaktor ITER u Francuskoj proradi 2035. uz investiciju od 20 mlrd USD. Ostvari li se taj projekt reaktor će postizati temperaturu od 200 milijuna stupnjeva Celzija, a ipak će to biti tek eksperimentalno postrojenje koje će proizvoditi manje od elektrane na ugljen i to samo u 20-minutnim intervalima.

Energetske dvojbe

U međuvremenu jeftina sunčeva energija vodi posve drukčiju energetsku revoluciju, U proteklih sedam godina cijena solarne energije pala je za dvije trećine, tj. na razinu neznatno višu od prirodnoga plina. Ali to pojeftinjenje nije rezultat velikih tehnoloških dostignuća koliko jednostavnih metoda poznatih svakom kupcu u Ikea, jednostavnih modularnih proizvoda koji se jednostavno sastavljaju.

Problem sa solarnom energijom jest u tomu što sunce ne sija stalno. Rješenje koje se sad primjenjuje poznata je tehnologija: baterija, a sve se više koristi i za pogon automobila. U gradnji je nekoliko velikih tvornica baterija, kojima brzo pada cijena kao i solarnim pločama.

Jedan od najvažnijih primjera načela toaletnog papira jest brodski kontejner. Otkad je uveden, svjetski promet robe povećan je od oko 10 posto BDP-a 1950-ih na više od 20 posto danas. Taj jednostavni sustav prijevoza i pretovara više je utjecao na

globalizaciju nego Svjetska trgovinska organizacija (WTO), tvrdi Tim Harford. Prije pojave kontejnera tipičan prekooceanski trgovački brod mogao je prevoziti 200.000 različitih pošiljki, od hrane i teških strojeva do pisama. Pretovar tako raznolika tereta trajao je danima, iziskujući vrhunsko umijeće i spretnost brodske posade. Kontejnerski sustav izmijenio je to iz temelja i ubrzao pretovar uz pomoć dizalica, kojima rukuju računala. Sama tehnologija kontejnera krajnje je jednostavna, a Malcolma Mcleana, koji je smislio njegovu masovnu primjenu, teško bismo mogli proglasiti inovatorom. On je bio poduzetnik, dovoljno odvažan da se upusti u rizik, uporno pregovarajući s regulatorima, lučkim vlastima i sindikatima. Njegovo stvarno dostignuće bila je promjena sustava koji je okruživao kutiju, tj. način na koji su projektirani brodovi, kamioni i luke.

Kompjutori još nisu povukli najjači potez

David je 1990. sugerirao da bi se ono što vrijedi za elektromotore moglo primijeniti i na računala, tj. da ćemo punu ekonomsku dobrobit tek doživjeti, nakon što smislimo kako ćemo preoblikovati privredu da bi iskoristila ukazane mogućnosti. Kasnija istraživanja ekonomista Erika Brynjolfssona i Lorina Hitta poduprla su tu zamisao. Otkriveno je da kompanije koje su investirale samo u kompjutore 1990-ih nisu polučila veliku korist, ali one koje su se reorganizirale – decentralizirajući, izdvajajući i poosobljavajući svoje proizvode i radne postupke – zabilježile su rast produktivnosti.

Općenito, statistika produktivnosti tek bi mogla pokazati nešto nalik na proboj kakav je zabilježen 1920-ih. U tom smislu očekujemo Davidove sugestije o ubiranju plodova koji će tek uslijediti. Ali pokazalo se da je bio u pravu i trenutačno. Naime, ljudi su počeli smišljati nove načine korištenja računala, a 1001. Tim Berners-Lee objavio je svoj kod za world wide web (www) na internetu kako bi ga drugi mogli „skidati“. Bila je to još jedna jeftina i skromna tehnologija i otvorila je potencijal starijega i većeg interneta.

Ako četvrta industrijska revolucija ispuni obećanje, što možemo očekivati? Super-inteligentnu umjetnu inteligenciju? Robote ubojice? Sićušne organizme u našoj krvi koji uništavaju tumore?

Načelo toaletnog papira sugerira da bismo trebali pridavati jednaku pozornost najjeftinijim tehnologijama kao i najsofisticiranijim, upozorava Tim Harford. Kandidati su: jeftini senzori i jeftine internetske veze. Mnogostruki su senzori u svakom smartfonu, ali sve ih je više posvud, od avionskih motora do kalifornijskih farmi na kojima se uzgajaju bademi. Ali ujedno su potencijalna noćna mora za privatnost i sigurnost.

Kakve god bile tehnologije budućnosti, vjerojatno će, kao i tvornice početkom 20. stoljeća, iziskivati da se ljudi mijenjaju kako bi se prilagodili izmijenjenu okolišu.

Nove knjige

Razvojne zagonetke bogatih društava

U knjizi „Kapitalizam bez kapitala: Uspon neopipljive ekonomije“ („Capitalism without Capital: The Rise of the Intangible Economy“, autori Jonathan Haskel i Stian Westlake, izdavač Princeton University Press, 278 str. 29,95 USD i 24,95) ukazuje se kako investicijske odluke mogu imati goleme, neočekivane posljedice.

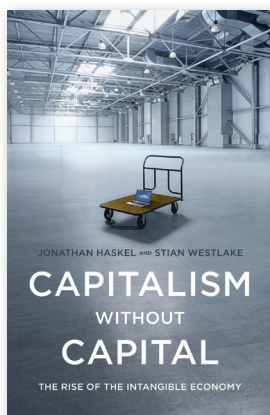
Razvijene privrede pune su zagonetki. Koji je razlog njihove tolike nejednakosti? Zašto im je omjer poslovnih investicija tako nizak? Kada će realne plaće opet početi snažnije rasti? U knjizi „Kapitalizam bez kapitala“ autori Jonathan Haskel na londonskom Imperial Collegu i Stian Westlake član znanstvene skupine Nesta, nude intrigantne odgovore na iznijete nedoumice. Pri tom uvode pojam koji bi mogao biti znatno češći u idućim godinama: „neopipljive investicije“.

Kada se u široj javnosti govori o poslovnim ulaganjima obično se misli o potrošnji na realne stvari kao što su

tvornice, strojevi, računala isl. Međutim, autorski duet tvrdi da takve investicije sve manje znače u modernim ekonomijama. Ističu sve veću važnost neopipljivih ulaganja, uključujući projekte, istraživanja, softver i brandove.

Statističari procjenjuju „nevidljivo“

Knjiga iznosi pojedinosti od iznimne važnosti na lagan konverzacijski način, što se moglo podjednako dopasti stručnim ekonomistima, kao i široj čitateljskoj publici. Malo je brojeva,

pogotovo jednakosti, ali ipak nije to štivo za plažu. Oslanjajući se na vlastita i tuđa istraživanja autori ukazuju da neopipljive

investicije rastu, dok se 2007. taj udio popeo na oko 11 posto. Drugo istraživanje otkrilo je da Microsoftova fizička imovina čini tek jedan posto tržišne vrijednosti, dok su neusporedivo važnije stavke iskustva Microsoftovih inženjera.

Ipak, čini se da statističarima neopipljiva imovina „ne miriše“. Doduše, ekonomski podaci obuhvaćaju nešto nevidljive aktivnosti (kao što je potrošnja na softver) u mjerenju investicijskih izdataka, ali isključuje mnoge druge, npr. brandiranje. U izvještajima američkih kompanija često se izostavljaju istraživanja iz mjera za investicijsku potrošnju.

Nerijetko se tvrdi da britanski biznis nedovoljno ulaže u odnosu na konkurente u drugim zemljama. Zaboravlja se da Britanija ima privredu s mnogo neopipljivih aduta: puna je znanstvenih tvrtki i projektantskih ureda.

Efekti „prelijevanja“

Autori Haskel i Westlake ne preporučuju samo statističarima poboljšanja, već objašnjavaju značenje neopipljive imovine. Kompanije koje igraju tu kartu mogu rasti brže od onih koje daju

prednost opipljivoj. Npr. obiteljsko taxi poduzeće koje posjeduje veći broj automobila ne može lako rasti. Suprotno tomu, Uber koji ima neznatnu vlastitu flotu vozila uspijeva izvoziti svoju aplikaciju diljem svijeta.

Neopipljive investicije pokazuju znatne efekte prelijevanja, tvrde autori. Poslovno ulaganje u tvornicu, oblik opipljivoga ulaganja, može lako sprječiti konkurentima da dobiju prednost od takve investicije (npr. postavljanjem čuvara na vratima). Znatno je teže onemogućiti konkurente da koriste vaša neopipljiva ulaganja.

Postupnosti i prelijevanje povezano s neopipljivim investicijama pomažu u objašnjenju nekih od velikih zagonetki razvijenih ekonomija. U posljednje vrijeme jaz između najuspješnijih i najneuspješnijih kompanija povećao se mnogočemu, od plaća do profita. Tako npr. u Britaniji jedan posto tvrtki bilježi rast produktivnosti od šest posto, dok istodobno trećina ne bilježi nikakav rast.

Zašto se to događa? Vodeće kompanije u sve većoj mjeri ovise o neopipljivim investicijama pa lako šire svoje ideje diljem svijeta, ubirući time dodatni profit. Ali tvrtke koje zaostaju, vjerojatno uvelike ovise o opipljivim investicijama, to ne mogu lako polučiti. Najveći rast dohodovne nejednakosti u razvijenim zemljama autori pripisuju rastućoj nejednakosti između kompanija, a ne unutar njih.

Pobjednici uzimaju sve

Rast neopipljivih investicija također može objasniti zašto od izbijanja finan-

cijske krize svjedočimo visokim stopama profitabilnosti i relativno niskim stopama poslovnih investicija. Ako je dobit na ulaganja tako visoka, zašto su investicije tako slabe? Lakše je to shvatiti ako se uzme u obzir efekt prelijevanja. Oni koji razvojno kaskaju možda imaju male poticaje za ulaganje jer su zabrinuti da će vodeći tržišni igrači proždrijeti njihove inovacije. Mogu spustiti stopu investiranja postižući tako rast produktivnosti i plaća. Vodeće tvrtke sretno su što mogu investirati. Visoku zaradu djelomice postižu iskustvom koje im pomaže da izvuku maksimum iz ulaganja, a djelomice i time što nisu previše zabrinute da će im manje tvrtke ukrasti ideje.

U nekim detaljima stječe se dojam da autori precjenjuju svoja stajališta, vjerujući da neopipljiva ulaganja mogu gotovo sve objasniti. Ima još nekih manjih zamjerki, ali u cjelini knjiga ima duboku praktičnu nit. Uz ostalo, nudi tvorcima ekonomske politike savjete koji mogu pomoći usponu neopipljivoga djela privrede. Ako tržište ne nudi dovoljno uvjeta za neopipljive investicije, vlade se mogu umiješati finim podešavanjem. Knjiga ukazuje kako nepisano „pravilo“ po kojem pobjednik uzima sve (ne samo u sportu nego i u ekonomiji) ne samo što je na djelu nego dominira sve više.

Nobelovac branitelj profesije

U knjizi „Ekonomika za opće dobro“ Jean Tirole argumentirano ukazuje kako su neki prigovori na račun ekonomista opravdani, ali isto tako da su mnogi neutemeljeni jer se od ekonomske znanosti očekuje više nego što ta disciplina može priuštiti.

„Dodjela Nobelove nagrade mijenja vam život“, izjavio je francuski ekonomist Jean Tirole na temelju vlastita iskustva. Kada mu je rad o konkurentskoj politici i o tome kako prilagoditi regulativu specifičnim industrijama donio nagradu 2014. mogao je podleći „Sindromu Nobelove nagrade“, tendenciji da iznosi svoje mišljenje o svim eko-

nomskim temama, neovisno o iskustvu i stručnosti. Njegova knjiga „Ekonomika za opće dobro“ („Economics for the Common Good“, Princeton University Press (576 str. 29,95USD) pokušava učiniti nešto mnogo hrabrije, tj. spasiti ugled ekonomista.

Njegova profesija našla se na optuženičkoj klupi zato što nije pred-

vidjela financijsku krizu, što je potiskivala konkurenciju i tržišta smješta iznad svega drugog i zbog ignoriranja moralnosti. Jedan akademski ekonomist zbunit će vas s dva proturječna stajališta, dok će vas drugi isprepadati s neprohodnom matematikom. Nije čudo što tehnokrati uzmiču pred populistima.

Nešto od te kritike je opravdano. Vodeći ekonomisti više vole stvarati znanje nego ga širiti, a međusobno komuniciraju jezikom koji je teško razumljiv. Iako matematički modeli unose jasnoću i oštrinu, oni mogu ograničiti odgovore na postavljena pitanja i biti smatrani kao cilj, a ne sredstvo istraživanja.

Međutim, u nekim slučajevima kritičari od ekonomista traže previše. Iako su ekonomisti podcijenili važnost financijske regulative u suzbijanju krize i previše hvalili učinak razvikanih novih instrumenata, nije korektno prigovarati im da nisu uočili nešto o čemu i financijski supervizori imaju oskudno znanje. Krize često nastaju kada neka nepredviđena pojava (ali zapravo investicijska panika koja bi se u drugim okolnostima mogla lako preživjeti) dovede do samospunjenja.

Tko je žrtva?!

Znatan dio svoje knjige nobelovac Tirole posvetio je podsjećanju čitatelja što je i čemu služi ekonomska znanost. Pretpostavlja se da služi društvu i nudi strogost tamo gdje instinkt ne pomaže. Prepirka o tomu treba li oslabiti zaštitu stalnih zaposlenika, primjerice dovodi menadžere u sukob s radnicima koji žele sigurnost. Tu je ekonomist koji bi trebao ukazati na žrtvu skrivenu diho-

tomijom. To je osoba koja nema radno mjesto (ili ima tek kratkotrajni ugovor) jer se kompanije plaše zaposliti radnike s neograničenim ugovorom, koje je teško ili čak nemoguće otpustiti.

Autor je uvjeren da je ekonomika sposobna odgovoriti na pitanja koja se tiču moralnosti: treba nametnuti metodu debatiranja kako bi se spriječilo opće negodovanje. Neku bi trgovinu trebalo potpuno zabraniti, ali ne i, primjerice, tržište organa i krvi – samo na temelju instinktivne moralne odbojnosti. Vlasti bi trebale razmotriti bi li plaćanje povećalo ponudu donirane krvi ili bubrega, kako bi se poboljšali ili spašavali ljudski životi. Možda i ne bi ako bi novčana motivacija uplašila moralne ljude da će ispasti pohlepni. Kakav god bio odgovor na te dvojbe tvorci ekonomske politike pri svojim odlukama trebaju ukloniti veo neznanja o posljedicama odluka. Drugim riječima, moralo bi biti posve jasno tko može biti dobitnik, a tko gubitnik određenih mjera.

Zavodljivi populizam

Tirole primjenjuje takvo razmišljanje na različita područja, od poreza na ispuštanje ugljikova dioksida do industrijske politike, konkurencije i digitalne privrede. Prikazuje ekonomiste kao svoje-

vrzne detektive, koji će nanjušiti zlouporabu tržišnim pravila igre i otkriti pozadinu populističkih praznih obećanja. Njegova analiza sadrži primjere promašenih poteza vlasti. Kada je 1996. francuska vlada zaustavila otvaranje novih velikih prodajnih kuća nastojeći ograničiti moć lanaca supermarketa, naglo su skočile cijene dionica postojećih. Novi su zakoni očito pogoršali problem ograničavajući konkurenciju.

Autor također ocrtava ekonomsku značnost kao nedovoljno djelotvornom u obračunu s prljavom političkom stvar-

nošću. One koji bi mogli biti iznenadno lansirani u status zvijezde, kao što je on bio, autor upozorava da će akademski ekonomisti brzo biti svrstani u političke kategorije, a njihova stajališta uzdizana ili negirana ovisno o tomu favorizira li dobitnik kategoriju u koju je svrstan. Populisti uživaju u jednostavnosti, a Tiroleov je cilj da ekonomiku prikaže u specifičnim kontekstu te ističe njezinu složenost. To je autorova snaga, ali i ograničenje discipline kojom se bavi. On je branitelj ekonomista, ali nije njihov spasilac.

„Neiscrpnost“ oceana pred iscrpljenjem?!

U knjizi „Ribolov: Kako je more hranilo civilizaciju“ autor Brian Fagan ukazuje na tisućljetne zablude koje kumuju ugroženosti morskoga bogatstva.

Granične razmirice Hrvatske i Slovenije u Piranskome zaljevu uzbuđuju stanovnike obiju zemlja. Ali nitko nije u tolikoj mjeri izravna žrtva međudržavnoga prepucavanje koliko su to – ribari. Za njih je puna ili prazna mreža od životne važnosti, doslovce znači biti ili ne biti.

Ribarenje ili ribolov vječna su tema ljudske konverzacije jer je riječ o djelatnosti koja je uvjet opstanka na planetu (nije li

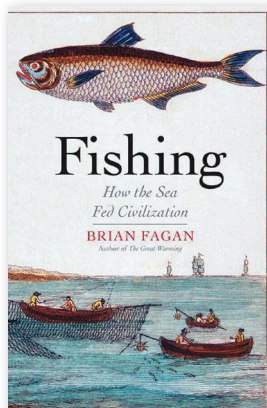
život nastao u moru?). Knjiga „Ribolov: Kako je more (pre)hranilo civilizaciju“ (Fishing: How the Sea Fed Civilisation, autor Brian Fagan, izdavač Yale University Press; 368 str. 30 USD) daje sveobuhvatan povijesni prikaz onoga što se oduvijek događa u dubini oceana i mora, ali i na površini, sve što ljudi čine ili ne čine kako bi se sačuvalo to obilje proteina.

Nezainteresiranost povjesničara

Tijekom povijesti, nerijetko iz religioznih razloga, ljudi su bili skloni vjerovati kako su oceani neiscrpni. Jedan od egipatskih faraona dva tisućljeća prije Krista bio je uvjeren da su bogovi stvorili ribu da bi je jeli ljudi. Kršćanstvo je poticalo vjernike da podjednako koriste plodove zemlje i mora koje im je Bog namijenio, a i jedno i drugo trebalo je biti neiscrпно obilje. Na žalost, tek kad se razmahalo golemo, industrijalizirano ribarstvo, pričinivši štetu i pustoš, postalo je jasno koliko je pogubna bila početna pretpostavka o toj neiscrpnosti. Nakon što je čovjek naučio obrađivati zemlju uz pomoć konja, volova i drugih životinja, ribolov je jedini od tri stara načina pribavljanja hrane (druga dva su lov i ubiranje divljih plodova) ostao od vitalne važnosti za opstanak i razvitak ljudske civilizacije. Prilično je začuđujuće da je tema od tolike važnosti za čovječanstvo tako dugo ostala izvan interesa afirmiranih povjesničara. Knjiga što ju je napisao Brian Fagan prvi je opći prikaz ove vrste u kojoj je sveobuhvatno promatrana povijest ribarstva, iako ne manjka literature u kojoj su tretirani pojedini aspekti teme. Ovo štivo obiluje zagonetnim detaljima (poput onoga kako su Kinezi dresirali kormorane da im love ribu) ali i vrlo uvjerljivim prikazom općeg razvitka ove djelatnosti.

Tajnovito bratstvo

Jedan od prepreka dosadašnjim pokušajima prikaza stanja jest u tomu što je ribarstvo u prošlosti često bilo tajno-

vito, gotovo nevidljivo. Ribari su uvijek bili anonimni u svijetu i nerado su govorili o svojem ulovu i ostavljali su malo povijesnih tragova. Kratkotrajnost materijala ribarske opreme uvjetovala je mršave arheološke ostatke. Složena društva i golemi građevinski projekti, od piramida u Egiptu do Angkor Wata u Kambodži, ovisili su o „anonimnoj pozadini“ pokretnih proizvođača hrane koji su skupljali plodove, lovili divljač i ribu. Ta prateća djelatnost ovisila je pak o klimatskim prilikama i o dostupnosti organizama prikladni da budu ljudska hrana.

Zaključci iz oskudnih tragova

Moderna znanost stavila je pod povećalo podatke pribavljene iz oskudnih tragova. Često se oslanjajući na taj izvor Fagan je uspio oblikovati sliku koja je zadovoljavajuća, iako je povremeno i impresionistička i temelji se na nagađanju. Primjerice, on opisuje kako izotopski znakovi ribljih kostiju otkrivaju gdje je živjela riba, tj. je li bila lokalna ili nije. Autor također objašnjava kako analiza ribljih kostiju – procjenom približne dobi ulovljene ribe – otkriva znakove prorijeđenosti i prekomjernoga izlova. Pokazuje i kako analiza ljud-

skih kostiju sugerira da se jelovnik članova iste obitelji često razlikovao. Drugim riječima, da su i stare kulture bile zasnovane na nejednakosti, kao i more.

Sve u svemu, diskusija o prekomjernom izlovu u prošlosti i o prijašnjim klimatskim promjenama (paleoklimatologija) – uvelike se tiče suvremenih pitanja o utjecaju prekomjernog ribolova i globalnoga zatopljenja na ljudsko društvo. Moderni znanstvenici-klimatolozi suočeni su s jednakim procjenjivanjem i ignoriranjem kao i oni koji su odavno zagovarali uzgoj ribe da bi se sačuvale oceanske riblje rezerve.

„Ribolov“ je vrijedna knjiga, kao što je i zanimljiva. Živopisno i maštovito pokazuje kako je civilizacija ovisila (i još uvijek ovisi) o „žetvi“ iz mora kao i o žetvi s polja. Iako autor povremeno zalazi u pojedinosti koje neće oduševiti prosječnoga čitatelja, uspio je sročiti čitku „početnicu“ za nestručne entuzijaste, ali i dragocjeno poticajno štivo za povjesničare. Jednima i drugima uvjerljivo je očitao lekciju o štetnosti društvene neaktivnosti i gotovo ravnodušnosti u zaštiti morskoga bogatstva.

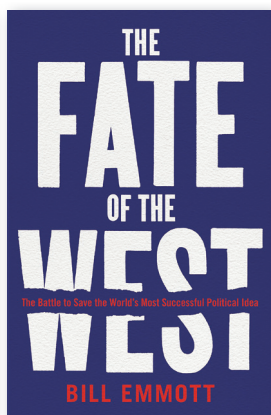
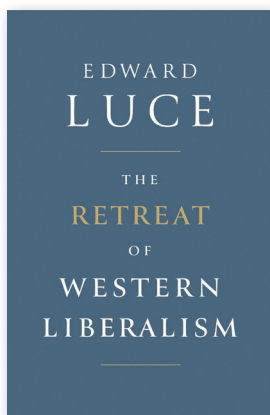

Autori traže spas Zapada

U dvije knjige naširoko se razlažu oboljenja liberalnih demokracija, koje ne ispunjavaju zavodljiva obećanja.

Uznemirujuće i tjeskobno raspoloženje nadvilo se nad liberalno-demokratski svijet. Znanstvenici, političari i stručnjaci različitih vrsta strahuju da se poslijeratni zapadni sustav lomi suočen s dubokom krizom što je nameću ne vanjske prijetnje već duboke sile koje djeluju unutar samoga Zapada. Takvo stajalište može se iščitati i iz dviju nedavno objavljenih knjiga. To su „Uzmac zapadnoga liberalizma“ („The Retreat of Western

Liberalism“ autor Edward Luce, izdavač Atlantic Monthly Press, 226 str.) i „Sudbina Zapada: Bitka za spas najuspješnije političke ideje“ (The Fate of the West: The Battle to Save the World’s Successful Political Idea, autor Bill Emmott, izdavač Public Affairs, 272 str.). Luceova knjiga locira izvorište krize u padajuću ekonomsku moć zapadne srednje klase.

licije i političke mjere mogle bi pridonijeti redistribuciji bogatstva i mogućnosti, ali Luce strahuje kako su mali izgledi da će razvijene demokracije ponoviti brzo rastuće tehnološke inovacije i eksplozivan rast koji ih je nekoć uzdigao.

Bez uvjerljivoga recepta

Tmurne dijagnoze

Većina radnika u SAD-u i Europi su „pregažena voda“ koja ima dalekosežan korozivni efekt na društvene i političke institucije i otvoren je prostor za populističke i reakcionarne apele, piše Luce. Rastuća nejednakost stavila je pod znak pitanja ideje o progresu i društvenom napretku koje podupiru zapadni model politike i ekonomije. Međutim, ako isključimo superbogate dobitnici u tom propadajućem poslijeratnom poretku jesu Kina i druge nezapadne zemlje u razvoju, koje snažno prosperiraju iako se i dalje protive zapadnim političkim vrijednostima. Pojačavajući tmurnost svoje dijagnoze, čini se da Luce ima podvojeni stav o tomu može li se išta učiniti kako bi se poboljšalo stanje. Nove političke koa-

l Emmott se usredotočuje na slabljenje stiska „društvenoga i političkoga ljepila“ koje drži zajedno globalni sustav. Liberalna demokracija nije donijela očekivane rezultate prevelikom broju ljudi, piše on, a rezultat je da su izgubili povjerenje u otvorenost i pluralizam. Emmott vodi čitatelja u Japan, Švedsku, Ujedinjeno Kraljevstvo, SAD i zemlje EU-a, otkrivajući niz ekonomskih, socijalnih i demografskih oboljenja. On tvrdi da zapadne zemlje, ako žele zaustaviti svoje propadanje, moraju obnoviti privrženost otvorenosti, vladavini zakona, jednakosti prava i specijalnim sposobnostima za inovacije svojstvene liberalnoj demokraciji. Ali kao ni Luce, Emmott ne baca mnogo svjetlosti na pojedinosti koje bi u središte zanimanja stavile ponovno promišljanje o zapadnom društvenom ugovoru.

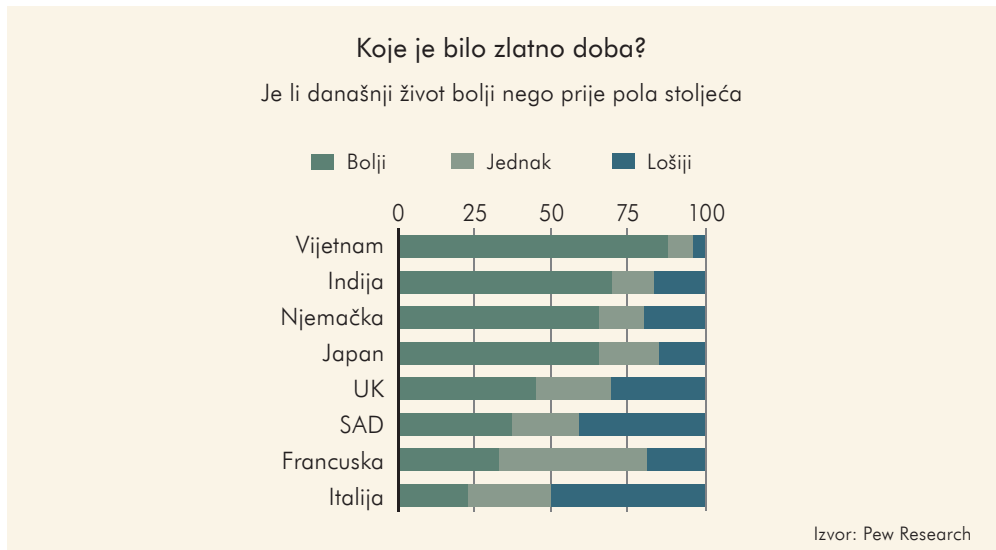

Indikatori

Bolji ili lošiji život

Dokumentarna serija autora Gorana Milića, što ju je nedavno prikazala Hrvatska televizija, nije dala definitivni odgovor na pitanje živimo li danas bolje nego u socijalizmu. Takve su dvojbe globalno raširene. Doduše, stanovništvo Vijetnama, Indije, Njemačke i Japana vjeruje da je današnji životni standard bolji nego prije pola stoljeća.

Međutim, niti 25 posto Talijana ne smatra da im je danas život lagodniji, a za „dobrim zlatnim vremenima“ jadicuje gotovo polovica Britanaca kao i nezanemarliv broj Amerikanaca.

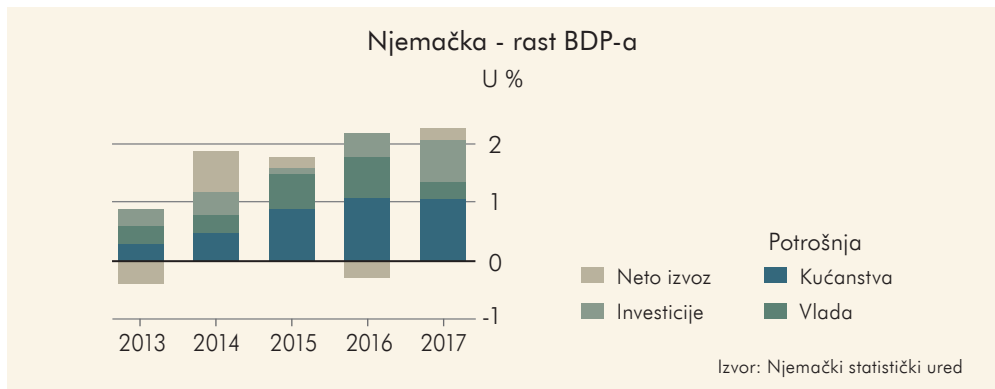
Kome se (ne) vjeruje?!

Političari predvode listu pripadnika zanimanja kojima Britanci najmanje vjeruju. Ne zaostaju mnogo nogometaši i novinari, koji već po tradiciji ne ulijevaju široko povjerenje pučanstvu. Najnovija lista onih kojima se malo vjeruje rezultat je ankete što ju je provela istraživačka tvrtka Ipsos Mori. Najviše kotiraju znanstvenici i liječnici, tj. najviše se vjeruje da govore istinu.

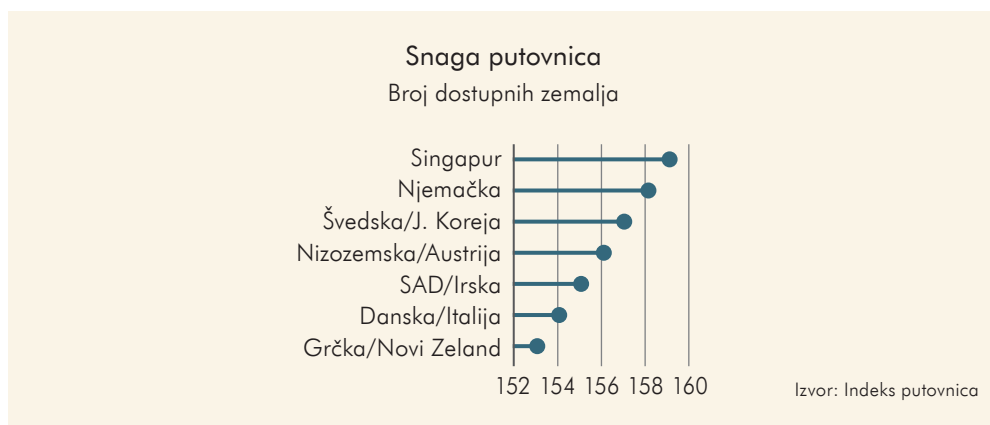
Zapažen rast njemačkoga BDP-a

Rast njemačkoga BDP-a u protekloj godini bio je rekordan u razdoblju od 2011., a najveći poticaj takvu uspjehu dala je potrošnja kućanstava. Drugi najvažniji doprinos poslovnom uspjehu donijele su snažne investicijske aktivnosti. Nakon negativnoga rezultata u 2016. lanjski neto izvoz bio je pozitivan.

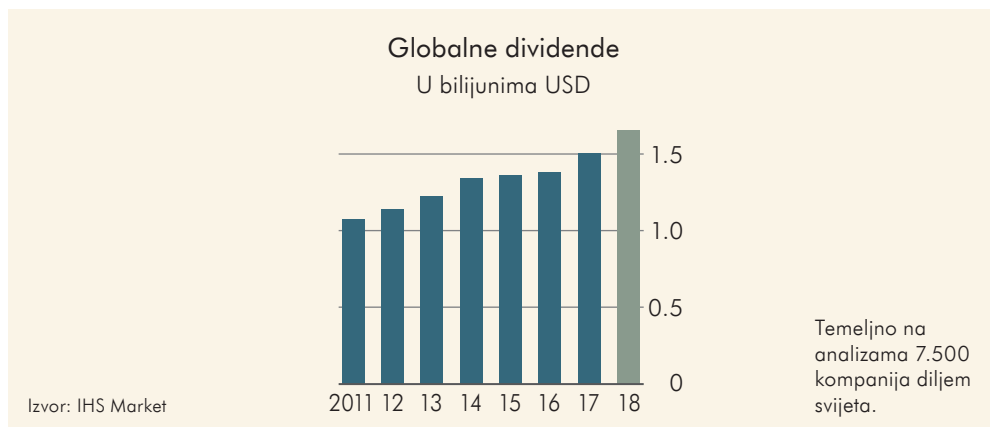
Zlatne putovnice

Singapurska putovnica najviše kotira u svijetu jer omogućuje putovanje u 159 zemalja bez viznih i drugih ograničenja. Nije loše imati ni njemački pasoš, koji jamči neometan ulaz preko 158 državnih granica. Ne mogu se potužiti ni vlasnici ostalih putovnica u ovom prikazu.

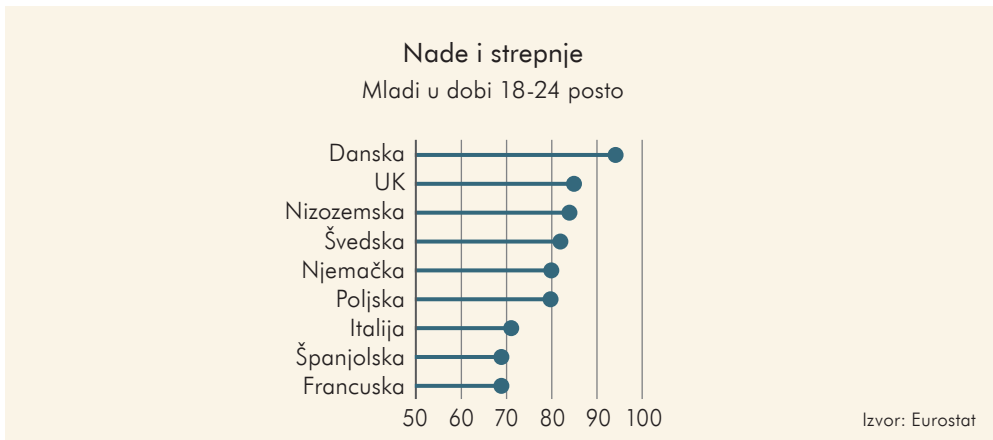
Impresivne dividende

Dok svjetske burze, unatoč povremenim posrtajima, brzo jezde uvis, čini se da ni dividende ne zaostaju te da su prema procjenama prošle godine narasle na 1.684 bilijuna dolara. To će biti gotovo 10 posto više nego u prethodnoj 2016. godini i označit će treću uzastopnu godinu koja je uvelike razveselila velike i male dioničare...

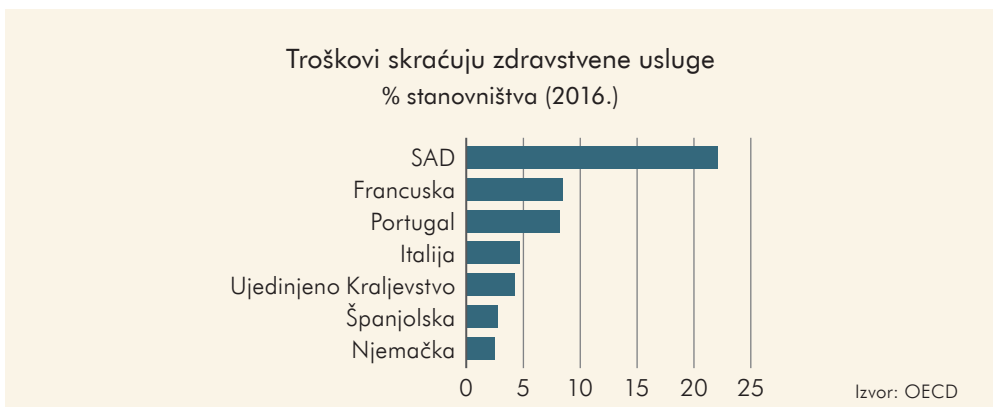
Omladinski optimizam

Unatoč Brexitu više od 80 posto mladih Britanaca optimistično je glede budućnosti zemlje. Još je optimističnija omladina u Danskoj, a nešto su skeptičniji Nizozemci, Šveđani i Nijemci. Osjetno je manji optimizam među mladeži u Italiji, Španjolskoj i Francuskoj, gdje je više od 20 posto mladih ljudi na tržištu rada bez posla.

Skupoća ukida liječničke konzultacije

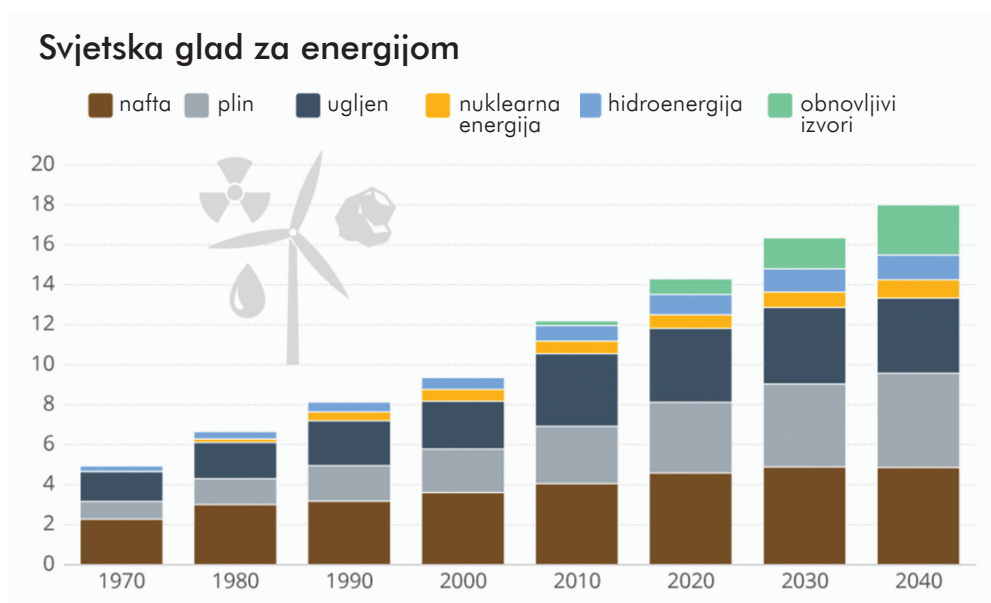
Više nego svaka peta osoba u Sjedinjenim Državama u 2016. bila je bez liječničkoga savjetništva zbog visoke cijene takve usluge. U većini europskih država zanemariv je broj građana kojima je uskraćena takva pogodnost, zahvaljujući širokom obuhvatu javnoga zdravstva.

Svjetska glad za energijom

Svjetska potražnja za energijom narednih će godina dalje rasti. To se posebno odnosi na zemlje u razvoju na koje otpada trećina naraslih potreba. Kina i Indija najveći su potrošači, ali se računa da će do 2040. uvelike porasti potrošnja u Africi. Takve su prognoze BP Energy Outlook 2018.

Obnovljivi izvori energije najbrži rastu u svim segmentima energije. I potražnja za zemnim plinom raste i vjerojatno će zamijeniti ugljen kao glavni izvor energije. Potražnja za naftom također raste, ali se računa da će do 20140. potražnja stabilizirati. Potražnja za ugljenom više neće rasti.

Izvor: BP Energy Outlook 2018

Cijeli sadržaj ove publikacije može se vidjeti na:

<http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2018>

Cijele sadržaje nekih ranijih brojeva možete vidjeti na:

3-2017: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-3-2017>

2-2017: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-2-2017>

1-2017: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2017>

4-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-4-2016>

3-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-3-2016>

2-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-2-2016>

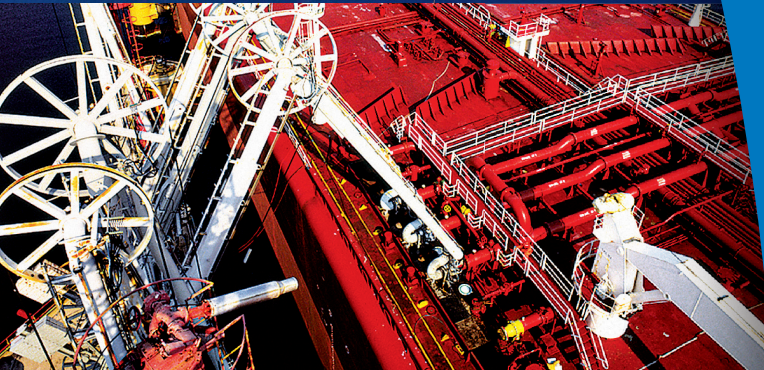
1-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2016>

4-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-4-2015>

3-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-3-2015>

2-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-2-2015>

1-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2015>

**SUVREMENO
POUZDANO
SIGURNO**

